

G.H. Medema 2008

'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

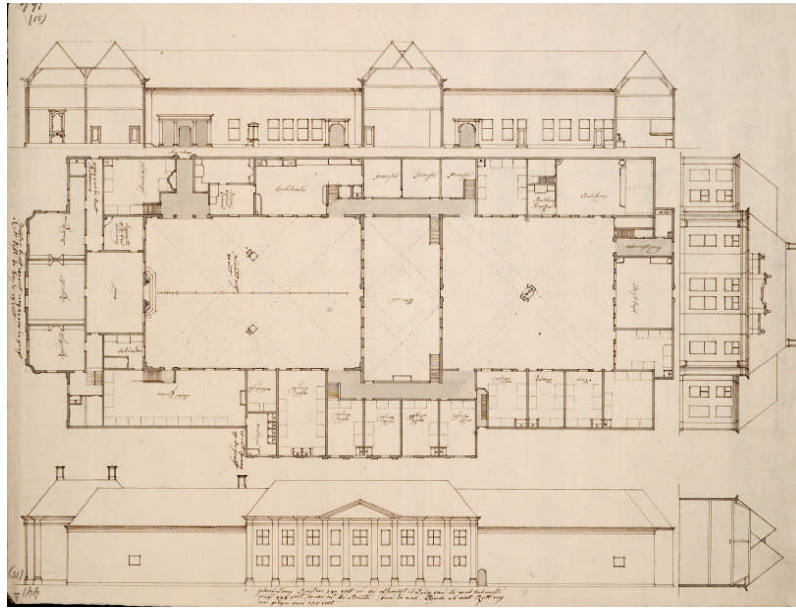
Bijlage Afbeeldingen

Hoofdstuk 6-8

G.H. Medema 2008

'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

Afb Hoofdstuk 6-I (6.1-6.30)

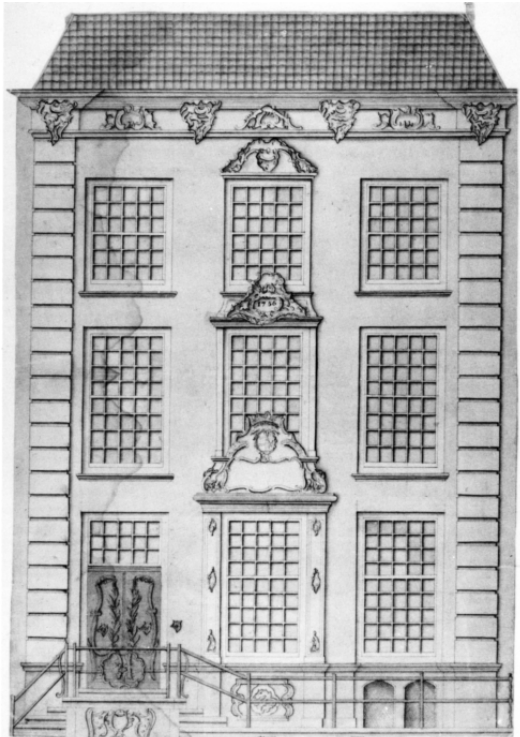
Afbeelding 6.1. I. Roussel, studietekening voor een nieuw diaconiehuys in Haarlem, ca 1763. [GAH]

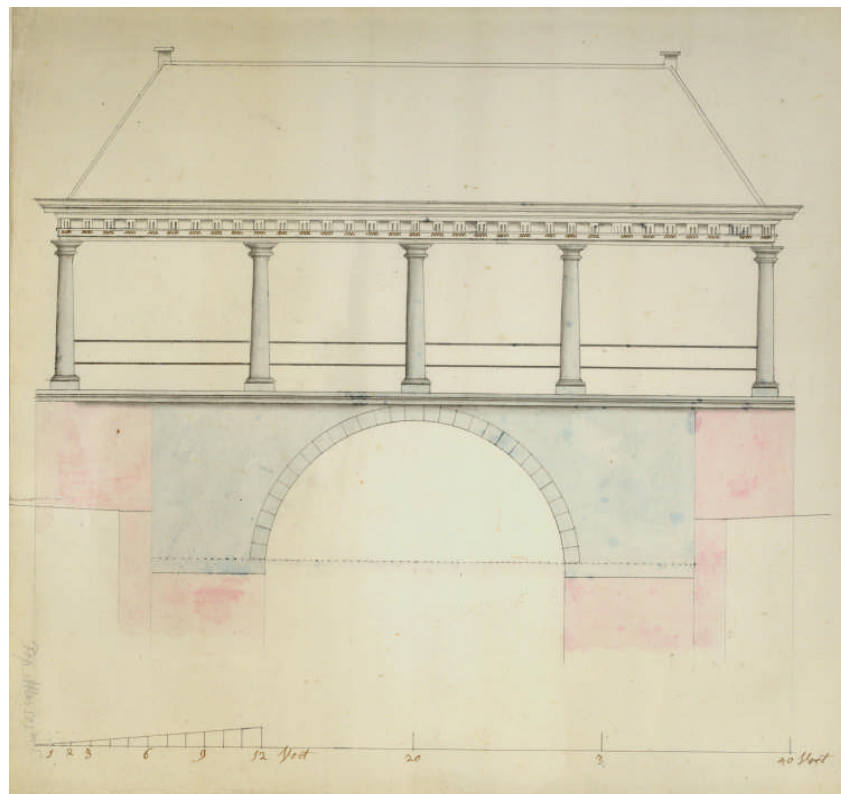
Afbeelding 6.2. D.J. Bulthuijs, de waag van Delft (detail), ca. 1730. [GAD, scan Van Swigchem 1967, p. 304]

Afbeelding 6.3. De stadswaag van Delft na de verbouwing in 1770 naar plannen van stadsfabriek Nicolaas Terburgh. [Scan Van Swigchem 1967, p. 305]

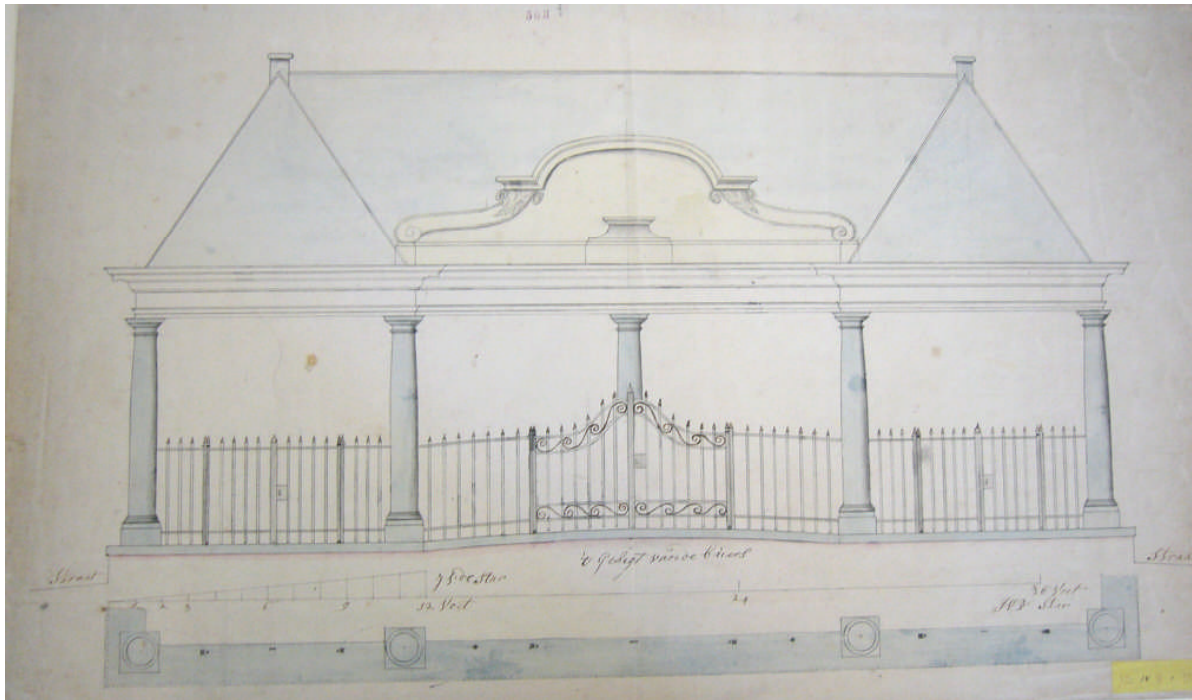

Afbeelding 6.4. F.W. Conrad, tekening van de voorgevel van de Delftse fundatie van Renswoude, ca 1787. Het gevelontwerp was afkomstig van de Delftse beeldhouwer Bollina. [Scan De Booy 1985, p. 176]

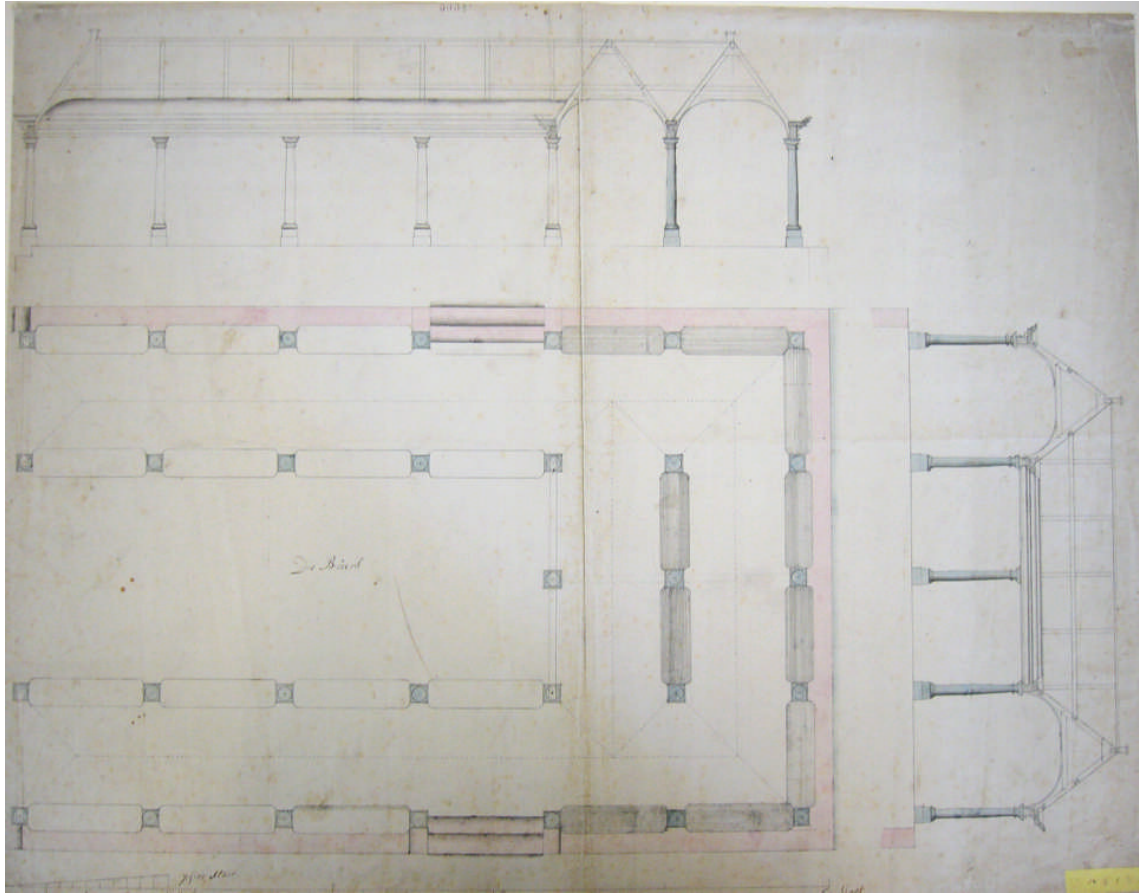
Afbeelding 6.5a-c. I. van der Star, ontwerp voor de nieuwe Korenbeurs in Delft, 1775. [GAD]

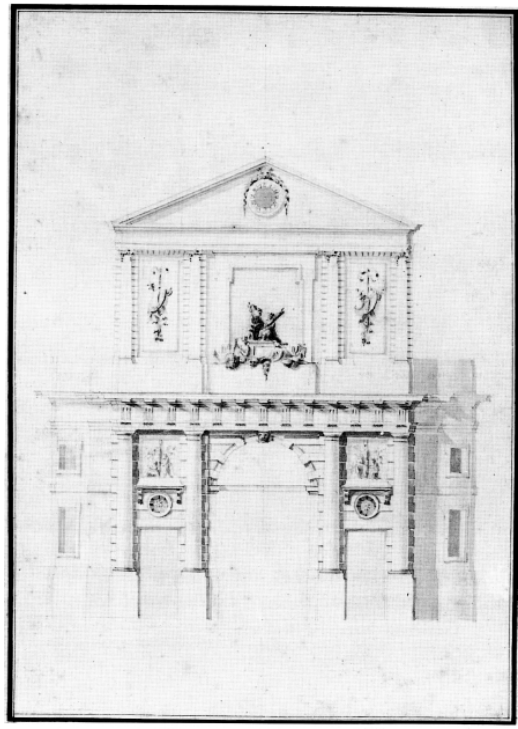
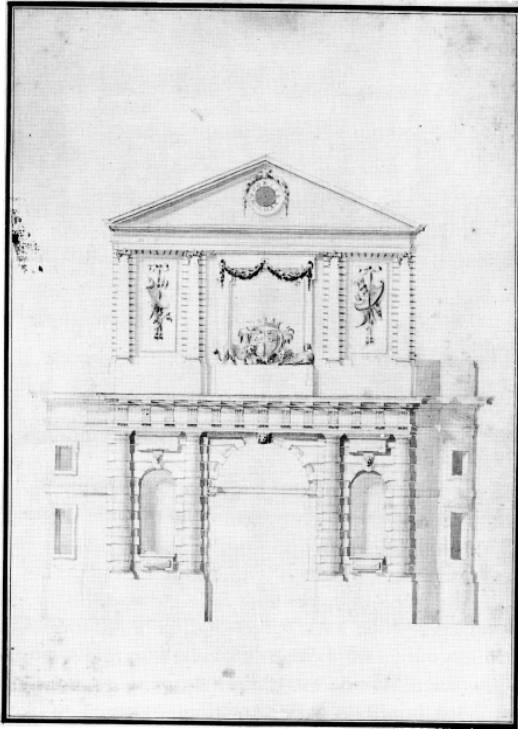
- a. Afgebeeld wordt het aanzicht vanaf de Binnenwatersloot. Vooral de plaatsing van een van de zuilen in de middenas was niet overeenkomstig de 'regelen' van de architectuur', maar de mogelijkheden ter plaatse lieten geen andere mogelijkheid.

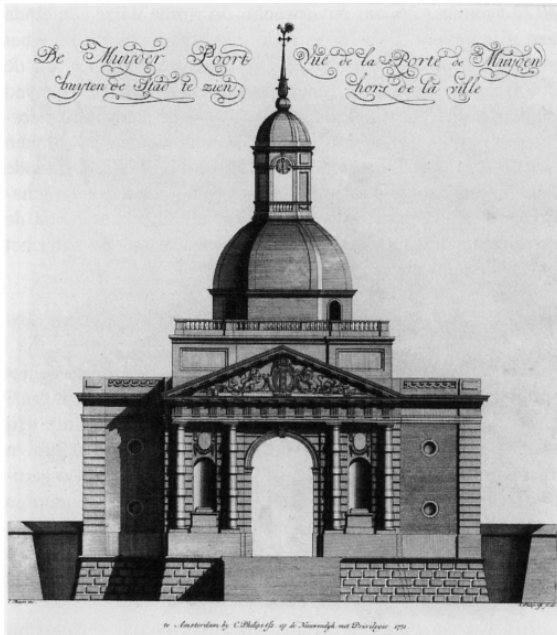
Afbeelding 6.5b. Aanzicht op de korenbeurs vanaf de Oude Delft. [GAD]

Afbeelding 6.5c. Plattegrond en opstand voor de korenbeurs. [GAD]

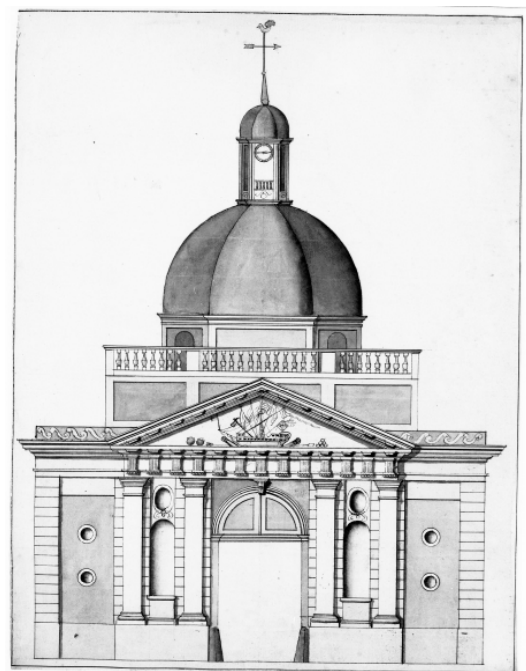

Afbeelding 6.6.a-b. P. de Swart (?), ontwerptekeningen voor de Delftse poort , ca. 1764. Aan de landzijde (linker tekening) werd de architectuur in de onderste gevelzone gekenmerkt door gebosseerde halfzuilen. Hiermee werd het oorspronkelijke militaire karakter van de poort onderstreept. Aan de stadzijde waren de halfzuilen daarentegen glad gelaten. [GAR, scan Schmidt 1999, p. 231]

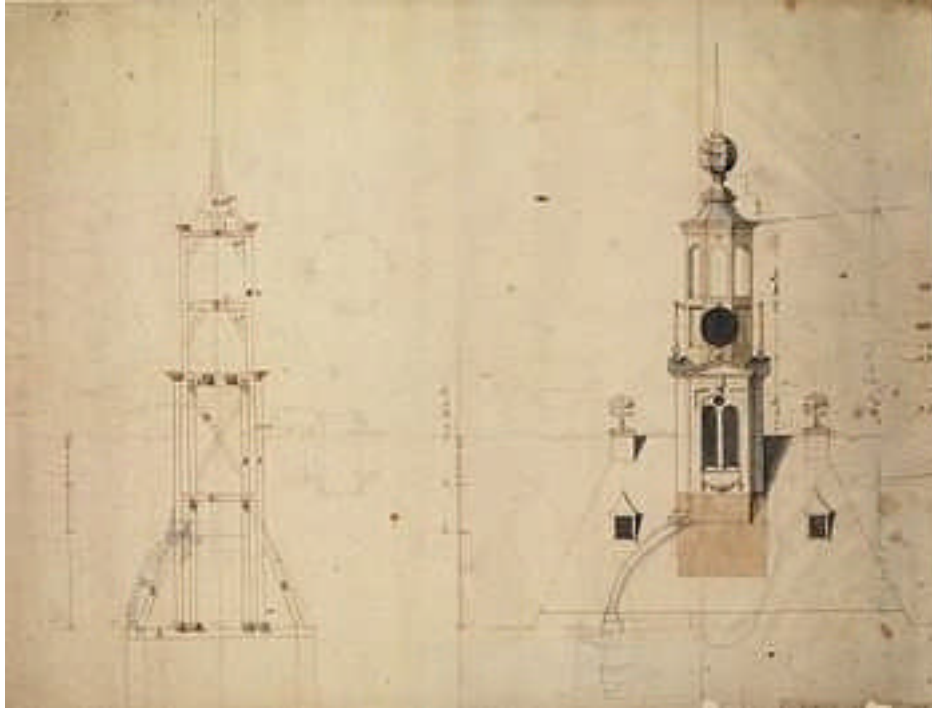
Afbeelding 6.7. C. Philips naar C. Rauws, de Muiderpoort in Amsterdam aan de landzijde, 1771. [GAA, scan Von der Dunk 1995, p. 97]

Afbeelding 6.8. C. Rauws (?), ontwerptekeningen voor de Muiderpoort, ca. 1769. Aan de stadzijde waren de pilasters glad gelaten. [GAA]

Afbeelding 6.9. C. Hagen, de Blauwe poort vanaf de zijde van de Beestenmarkt in Leiden, 1675. Deze poort werd in 1734 gesloopt en het natuursteenwerk werd hergebruikt bij een verbouwing aan het stadhuis van Leiden en bij de opbouw van de toren op de Witte poort. Ook het daktorentje werd op de Witte poort geplaatst. [Scan Lambrechtsen-Van Essen 1994, p. 22]

Afbeelding 6.10. W. van der Helm, tekening voor de bouw van een torentje op de Blauwpoort in Leiden, zeventiende eeuw. Na de afbraak van de Blauwpoort in 1734 werd dit torentje hergebruikt voor de bekroning van de Witte poort. Op deze tekening is in potlood geëxperimenteerd op welke wijze dit torentje op de koepelbekroning van de Witte poort kon worden geplaatst. [RAL]

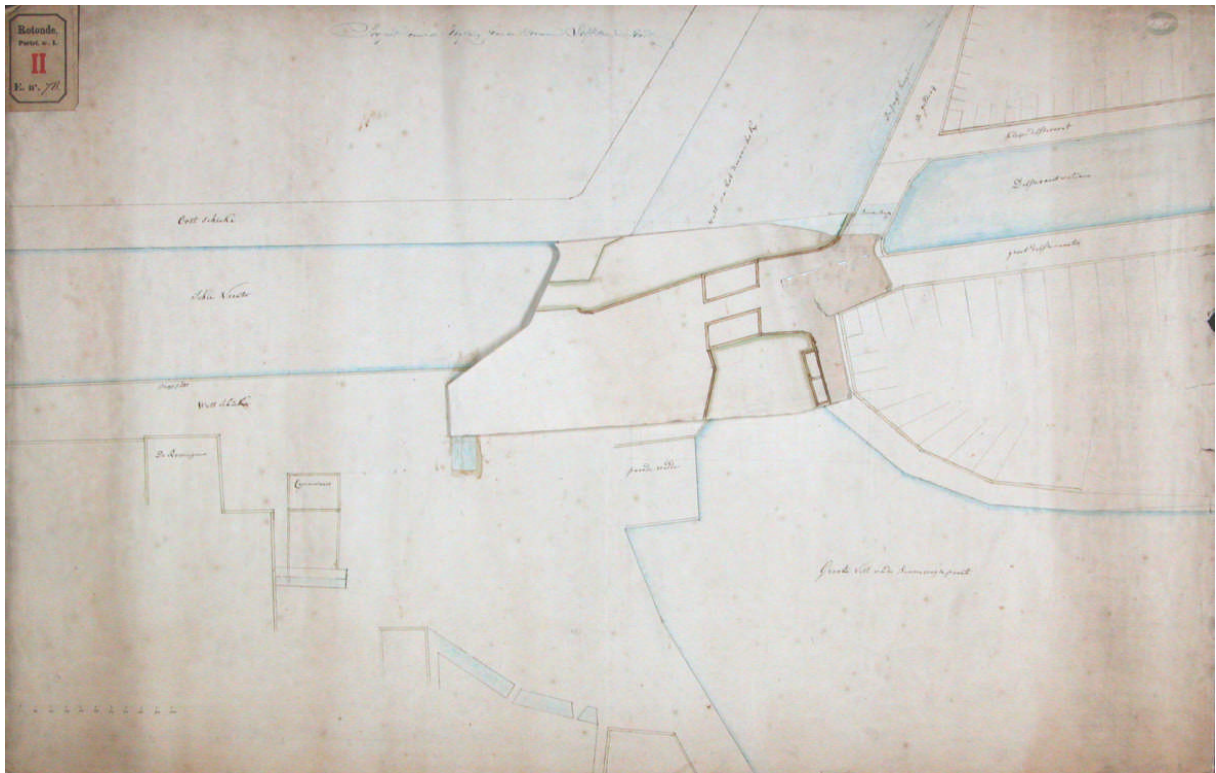
Afbeelding 6.11. J.J. Beijlaard, A. Delfos, de Witte poort te Leyden, 1762. [RAL]

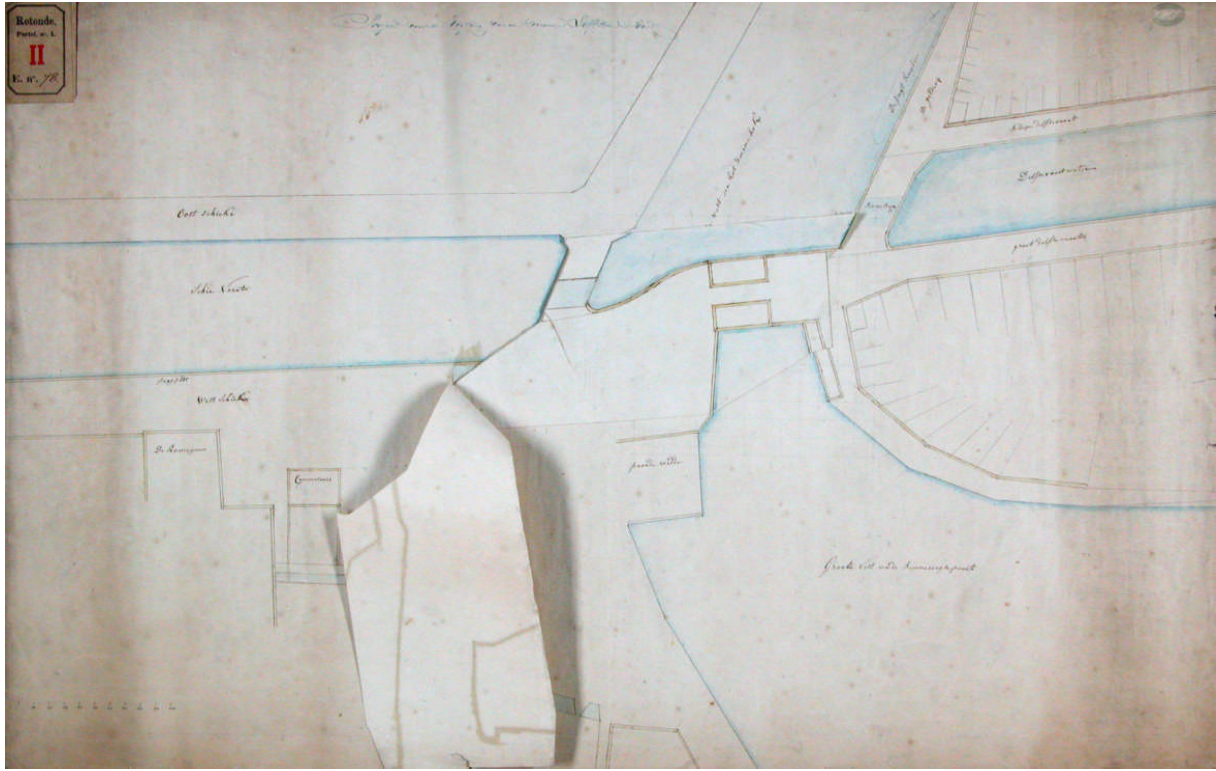
Afbeelding 6.12. De oude Delftse poort die in 1765 werd afgebroken [GAR CD 138-37]

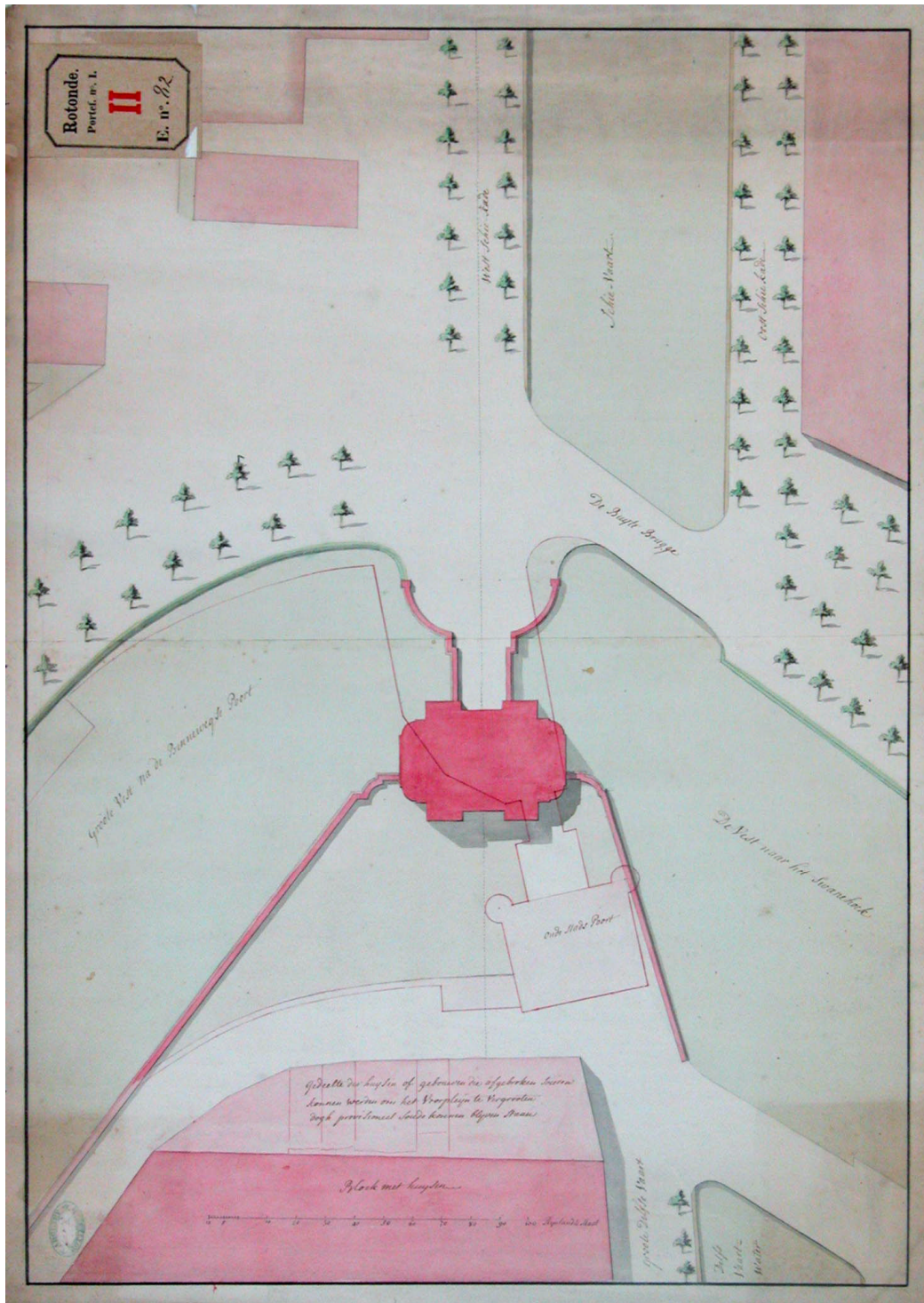

Afbeelding 6.13. A. van Aken (toegeschreven), plattegrond van de Delftse poort en omgeving, ca. 1763. Deze plattegrond toont de situatie bij de Delftse poort. Links de Rotterdamse Schie, die vanuit het noorden naar de stad toestroomt, rechtsonder het water van de stadsgrachten en rechtsboven het water van de Delftse vaart met daarover de zogenaamde Galerijbrug. [GAR 2002-896-5]

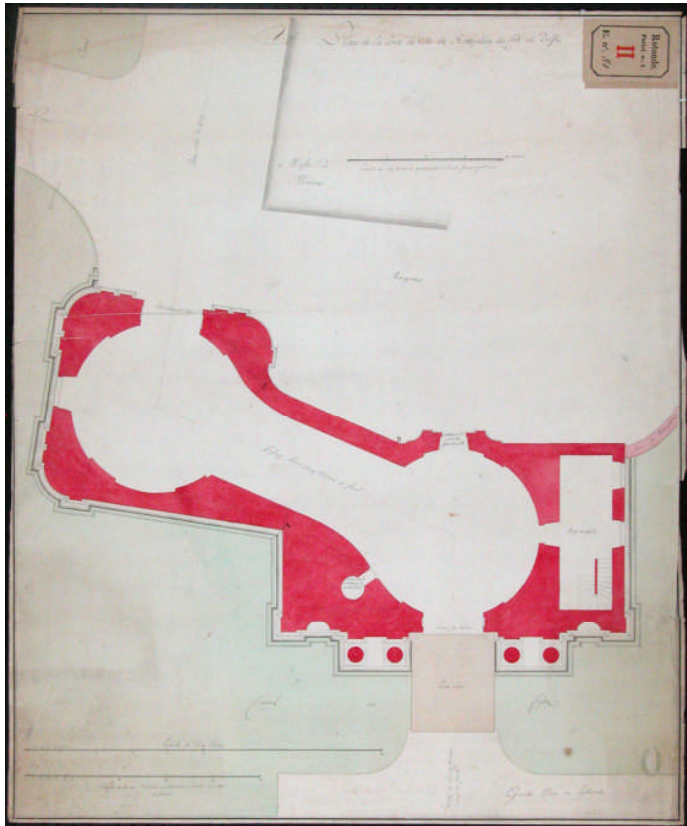

Afbeelding 6.14a-b. A. van Aken (toegeschreven), plattegrond van de Delftse poort en omgeving, ca. 1763. Deze tekening geeft verschillende alternatieven voor de plaatsing van de nieuwe poort. [GAR 2002-896-6a en 6b]

Afbeelding 6.15. P. de Swart (toegeschreven), plattegrond van de Delftse poort en omgeving, ca. 1764. Deze plattegrond toont de uitleg van de bouwlocatie in de stadsgracht, waarbij een groot binnenplein werd gecreëerd. Hiervoor zou volgens de toelichting op de kaart zelfs een gedeelte van de nabijgelegen bebouwing moeten worden gesloopt. Het poortgebouw ligt in de as van de Schiekade (boven). De contouren van het oude poortgebouw zijn zichtbaar. [GAR 2002-900]

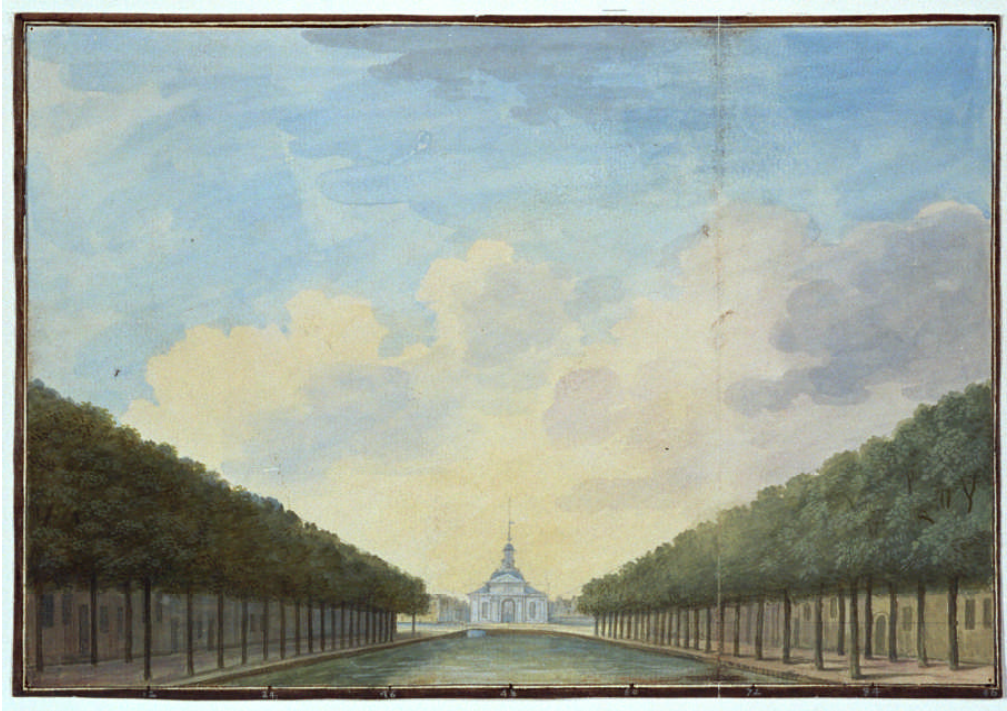
Afbeelding 6.16. B.R. Bourdet (toegeschreven), Plan de la porte de ville de Rotterdam du coté de Delft, ca 1763. Dit Franstalige plan wordt niet specifiek in de notulen betreffende de Delftse poort vermeld. Van de plattegrondtekening zijn twee exemplaren bewaard. Aan de bovenzijde een schaalstok in Ionische modulen en aan de onderzijde een schaalverdeling in Toises en Dorische modulen. [GAR 2002-899]

Afbeelding 6.17. B.R. Bourdet (toegeschreven), Elevation extérieure de la porte de Delft à Rotterdam, ca. 1763. [GAR 2002-903-1]

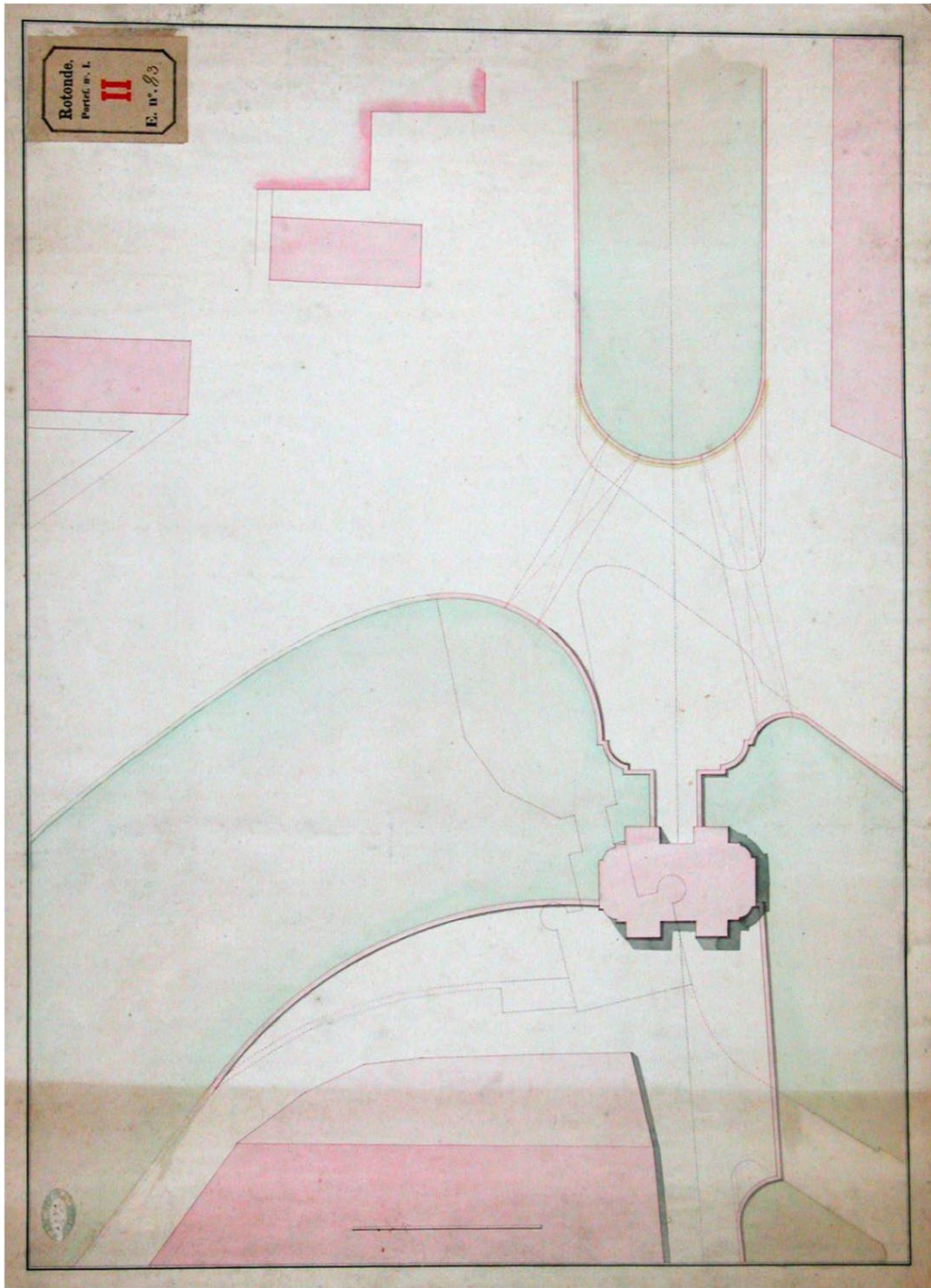
Afbeelding 6.18. B.R. Bourdet (toegeschreven), Elevation intérieure de la porte de Delft à Rotterdam, ca. 1763. [GAR 2002-903-2]

Afbeelding 6.19. A. van Swijndregt, projectie van een Delftse poort in de as van de Schie, 1765. De architectuur van de afgebeelde poort hield geen verband met de ontwerpen van De Swart. De kracht van deze tekening in aquarel was voor de stadsbestuurders groot genoeg om de bezwaren van De Swart tegen plaatsing in de as van de Schie te negeren. [GAR V137-1, CD 99-49]

Afbeelding 6.20. A. van Swijndregt, projectie van een Delftse poort aan de stadszijde, 1765. Van Swijndregt liet zien dat het mogelijk moest zijn om de poort ook vanuit de stad zichtbaar te maken. De Swart wees het stadsbestuur er op dat de positionering aan de stadszijde nooit zo fraai kon zijn als deze tekening suggereerde, maar dit had geen gehoor. [GAR VI137-II, CD 99-50]

Afbeelding 6.21. P. de Swart (toegeschreven), ontwerp voor de plaatsing van de Delftse poort in de as van de Schie, 1765. De Swart had problemen met de plaatsing van een landpoort in de as van een waterweg. Volgens hem zou geen enkele kundige architect dit overwegen. Hij liet daarom expliciet aantekenen dat het besluit van het Rotterdamse stadsbestuur om de poort in de as van de Schie te plaatsen tegen zijn advies inging. Niettemin maakte hij toch een ontwerp voor deze nieuwe positie. [GAR 2002-904]

KORT BERICHT EN VERKLARING,
der twee nevensgaande
T E E K E N I N G E N ,
O F
C O N C E P T - S C H E T S E N ,
Van een Nieuwe
D E L F S E P O O R T ,
Met zyne daar aan verknogte
W E R K E N :
Uit Liefde tot de Bouwkunde, en uitspanning in hunne ledige uren;
Ontworpen, en in 't koper doen brengen; door
PIETER HAMMEVEL EN GERRIT VERRYST.

Terwyl 'er zoo veel gesproken; en den tydt nutteloos verkwist werd, met het werk van de *Delfse Poort*, heeft het ons verwondert en verwondert ons nog, dat 'er niet iemand uit liefde tot de Bouwkunst, al was het maar tot zyne eige beoeffening en vordering in die wetenschap, (want, aldoende leert men) iets voortgebragt heeft, waar by hy toonde geen ledig aanschouwer, maar werkzaam liefhebber dier kunst te zyn, wie kan het qualyk nemen, die maar eenigfints met Edelmoedigheid en Kunstlieventheit bezielt is? dat men zyne aanmerkingen op Publique Werken, gelyk dat van de *Delfse Poort* is, maken.

Wy hebben in vorige dagen, door een voornaam Man, aanleiding gekregen om onze gedachten ernstig over dit Werk te laten gaan, en dezelve in het breede aan zyn Wel Ed. medegedeelt, dog die konnen of mogten om redenen toen niet voortgezet worden: Echter hebben wy naderhant bedacht geweest om onzen lust de spoore te geven en iets te vervaardigen, waar by het bleek, dat wy niet onder de ledige toekykens wilden getelt worden, dog zyn dikwils daar in, door tusschenkomende veranderingen belet geworden: Ook wilde wy lieft wagt en zien wat door groote Architecten zouw uitgewerkt worden, en zoo dat wel uitviel, deze onze bedenkingen geheel 't huys te houden; of zoo het qualyk uitviel, gelyk dat helaas! maar al te klaar gebleken is, des te gewisfer proef te hebben, om ons Werk voortzetten en op hunne Puinhoopen ons gestelde te Timmeren.

Om nu veel te schryven en aanmerkingen by aanmerkingen te maken, over en op dit geheele werk, was wel te doen, dog zulks zoude den eenen pryzen

A

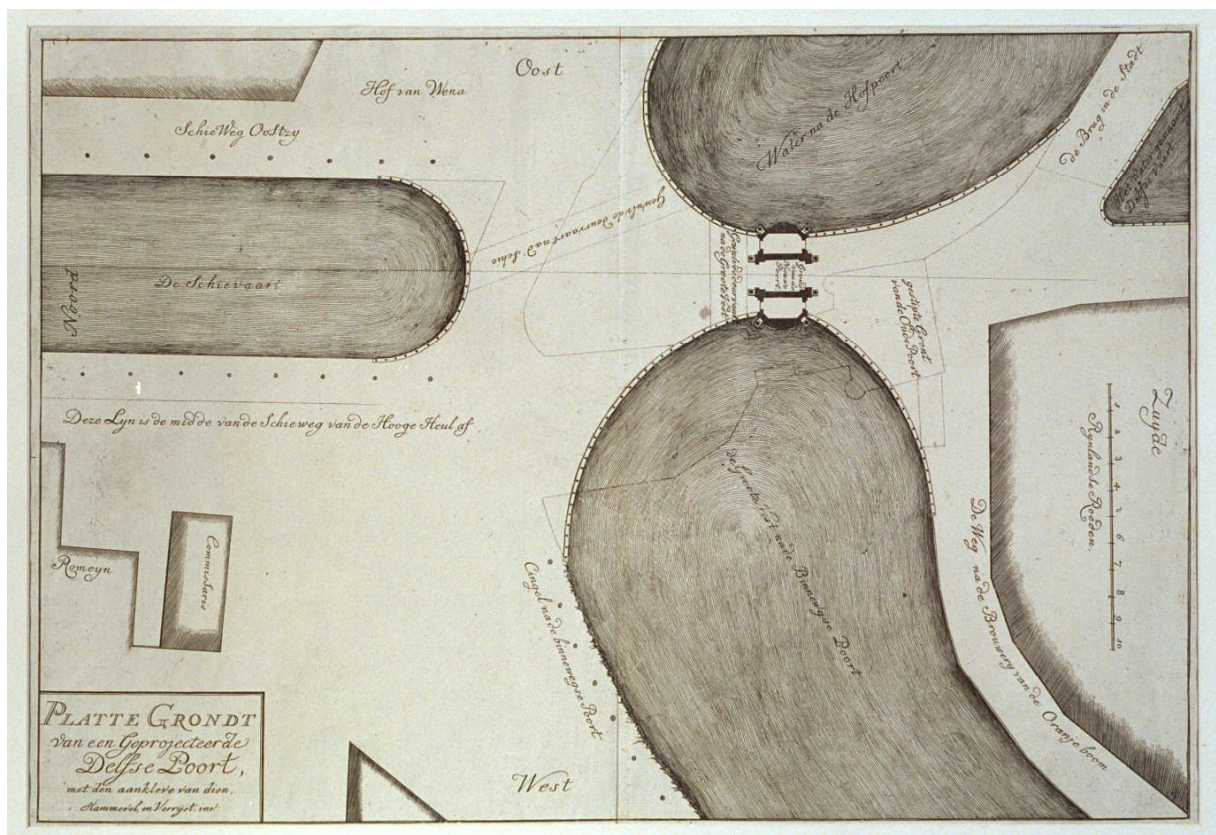
en

Afbeelding 6.22. P. Hammevel, G. Verriest, toelichting op de concept-tekeningen voor een nieuwe Delftse poort, 1767. Hammevel en Verriest irriteerden zich aan het feit dat bij de bouw van de Delftse poort geen Rotterdamse bazen waren betrokken. Aangemoedigd door 'een voornaam man' publiceerden zij daarom een geheel eigen project. [GAR bibliotheek]

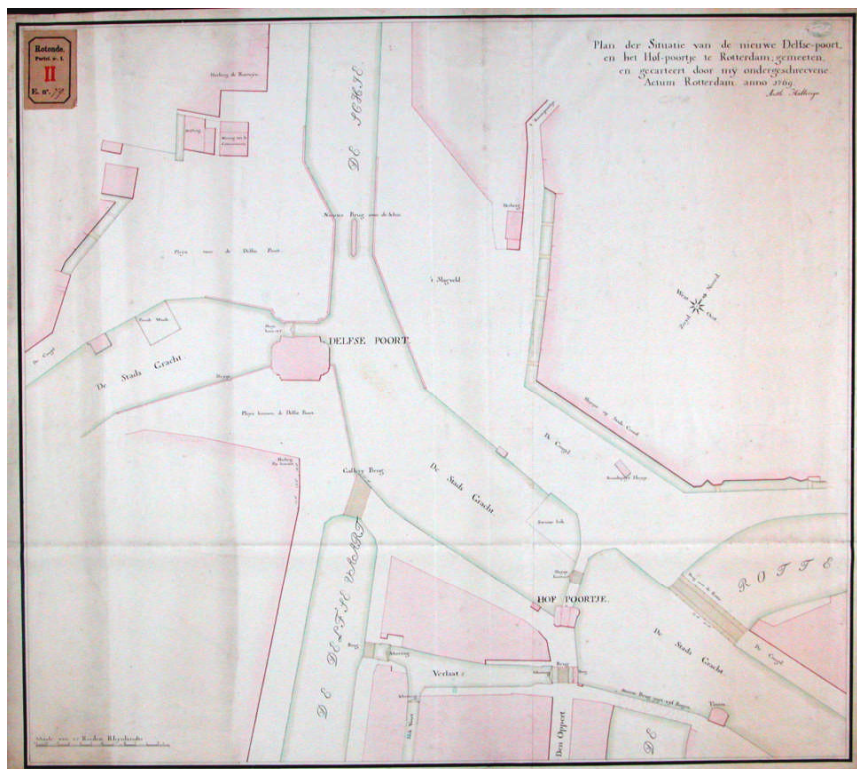
Afbeelding 6.23. P. Hammevel, G. Verrijst, project voor de Delftse poort, 1767. Deze Rotterdamse aannemers kozen er niet voor om een bouwtekening te tonen, maar presenteerden een aanzicht van het beoogde gebouw in zijn omgeving. Dit doet denken aan de beproefde ‘tactiek’ van Adriaan van Swijndregt in 1765. [GAR CD 99-53]

Afbeelding 6.23. P. Hammevel, G. Verrijst, project voor de Delftse poort, 1767. De bazen gingen nog uit van de plaatsing in de as van de Schie. Het stadsbestuur had echter, op basis van de advisering van de ingenieurs Pierlinck en Van der Graaff, besloten om de poort te bouwen op ongeveer dezelfde locatie als de oude poort had gestaan. Het project van Hammevel en Verrijst was bij publicatie al achterhaald. [GAR CD 99-54]

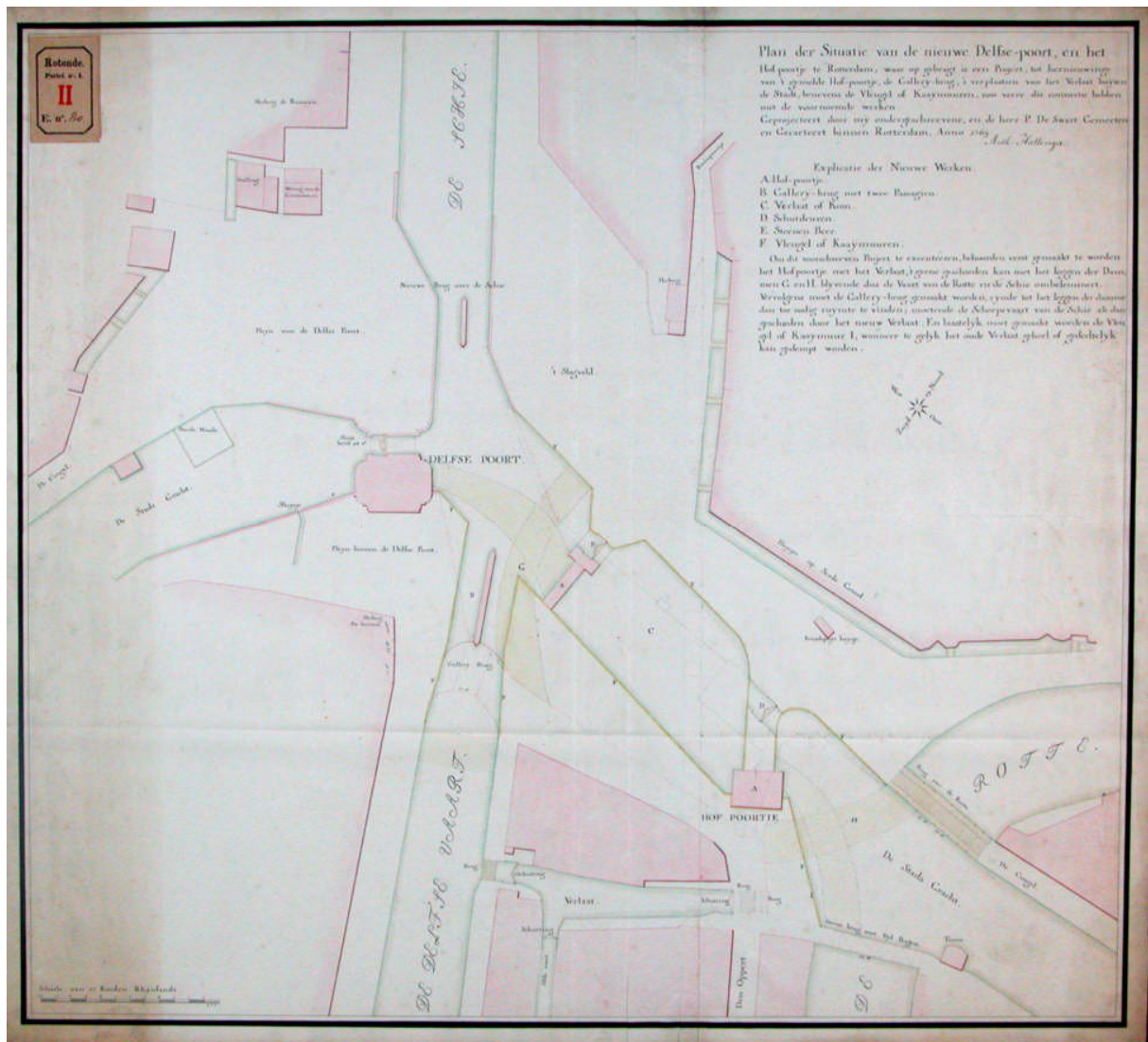

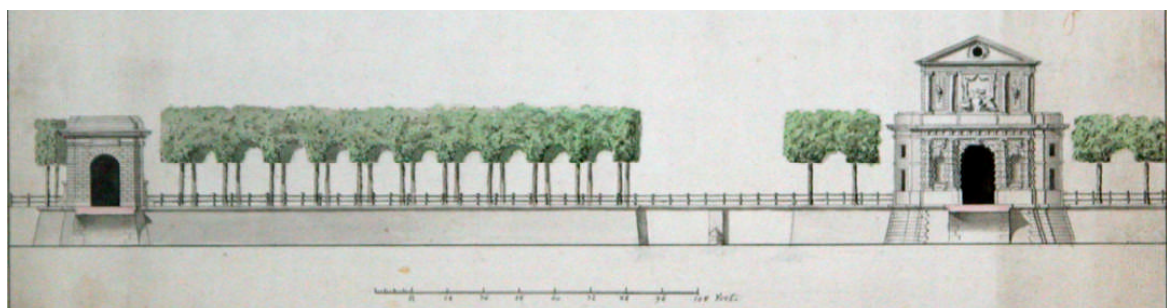
Afbeelding 6.25. P. de Swart (toegeschreven), potloodschets voor de Delftse poort, ca 1767. De plattegrond van de poort komt overeen met het in 1765 goedgekeurde plan van De Swart. De opbouw met een verdieping is hier echter vervangen door een koepelbekroning. Mogelijk laat deze tekening de gewenste vereenvoudiging van het project zien. [GAR 2002-904]

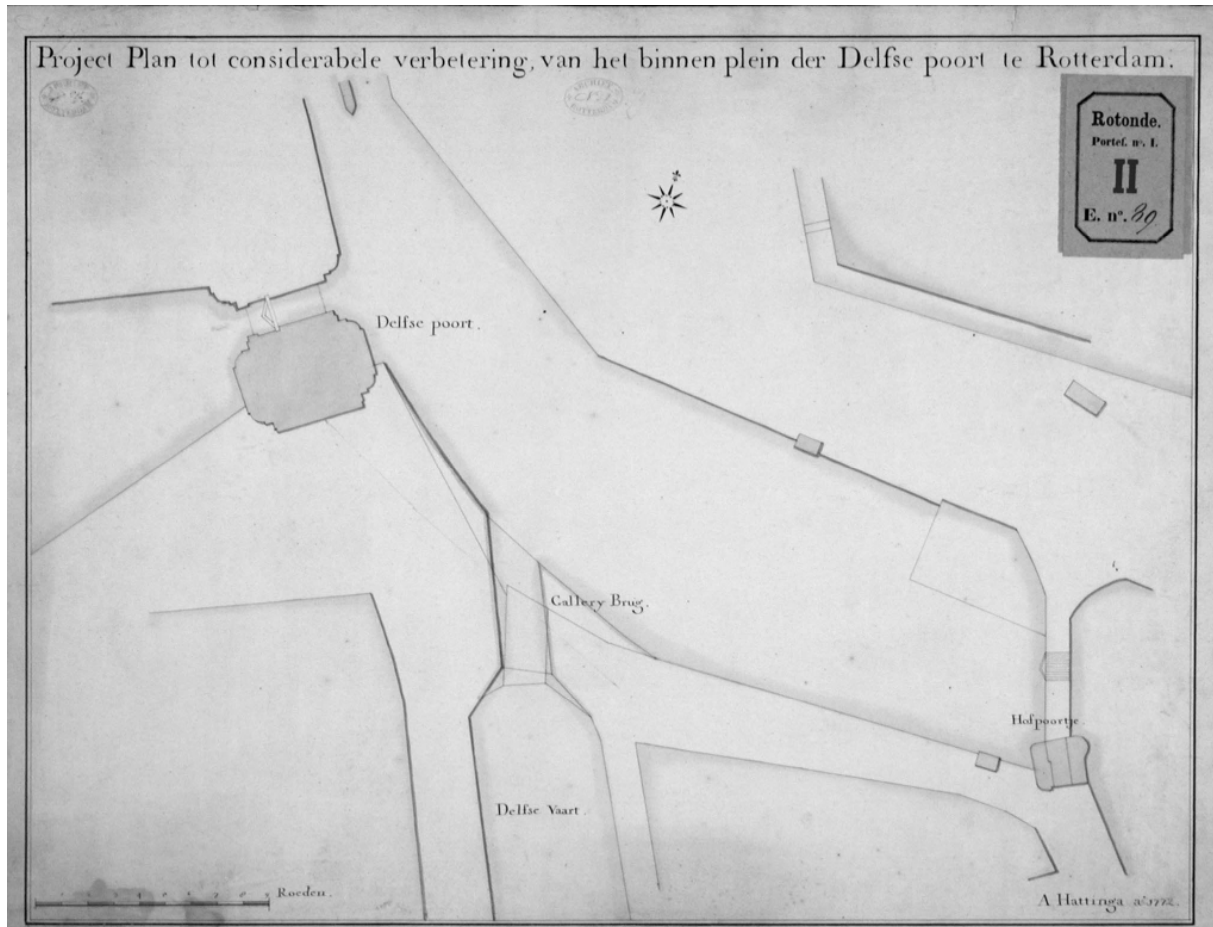
Afbeelding 6.26. A. Hattinga, plattegrond van de Delftse poort zoals deze na 1767 is gebouwd en de directe omgeving van deze poort, 1769. Van een weldoordachte plaatsing van de poort was geen sprake. Vanaf de stad leek de poort als op een landtong gebouwd en de bocht tussen de poort en de galerijbrug was gevaarlijk scherp. [GAR 2002-897]

Afbeelding 6.27. A. Hattinga, plan voor de omgeving van de nieuwe Delftse poort en de Hofpoort, de aanleg van de Galerijbrug, het verplaatsen van het verlaat en het opnieuw trekken van de kademuuren, 1769. Door de problemen die bij de bouw van de poort waren ontstaan, was er geen oplossing gevonden voor de vreemde, vooruitgeschoven positie van de poort. Dit project, opgesteld in overleg met De Swart, trachtte de hoek waarop de poort was gebouwd minder scherp te maken. [GAR 2002=908-1]

Afbeelding 6.29. A. Hattinga, P. de Swart, (detail van een) aanzicht van de Hofpoort en de nieuwe Delftse poort, 1769. Deze tekening toonde de stadsbestuurders op welke wijze de stedenbouwkundige omgeving verbeterd werd als de kademuuren opnieuw werden gericht en de Galerijbrug verbreed. Hierbij werd ook voorzien in de vernieuwing van de Hofpoort. [GAR 2002-905]

Afbeelding 6.29. A. Hattinga, plan tot verbetering van het binnenplein van de Delftse poort, 1772. Hattinga maakte de hoek tussen de kades van de Delftse poort naar de Galerijbrug en van de Galerijbrug naar de Hofpoort minder scherp, waardoor het binnenplein werd vergroot. Dit plan hoefde niet veel geld te kosten omdat de dammen die de bouwplaats van de Delftse poort afschermden nog niet waren verwijderd. Toch werd het niet uitgevoerd. [GAR 2002-902]

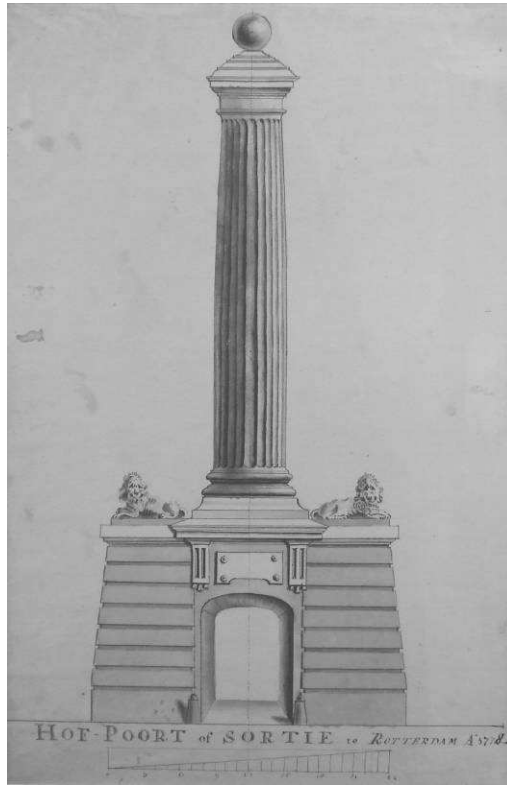
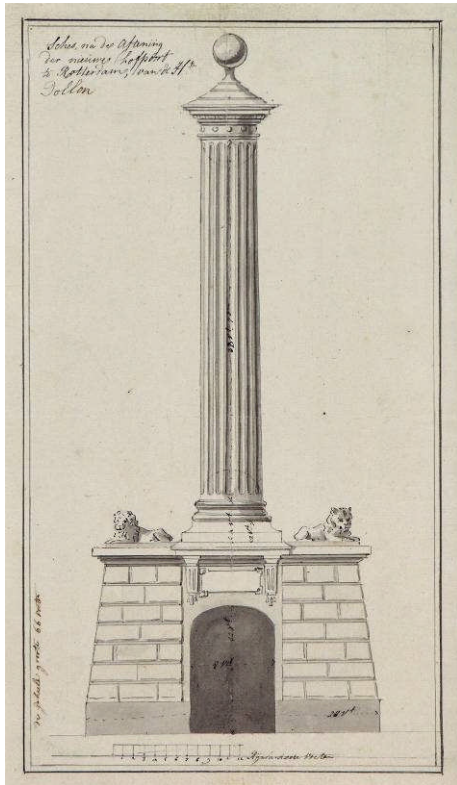

Afbeelding 6.30. De oude hofpoort voor de vernieuwing in 1777. [GAR CD 138-41]

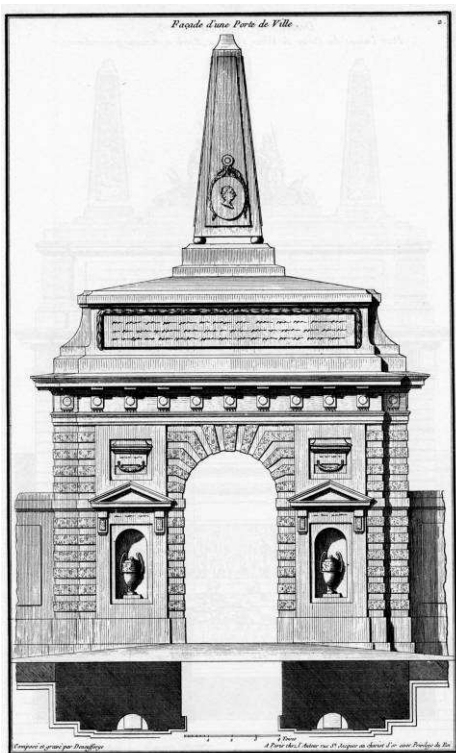
G.H. Medema 2008

'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

Afb Hoofdstuk 6-II (6.31-6.51)

Afbeelding 6.31a-b. Aftekeningen van de Hofpoort in Rotterdam, ca. 1778. Op de tekening rechts staat linksboven te lezen ‘Sches van de aftening der nieuwe Hofpoort te Rotterdam, van de hr Dollon’. Er zijn in totaal drie aftekeningen van de Hofpoort bewaard, wat doet vermoeden dat deze tekeningen door pupillen van de tekenacademie zijn vervaardigd naar de ontwerpen van Liborij Dallon. [GAR RI 539, RI 538]

Afbeelding 6.32. J.-F. de Neufforge, Façade d'une Porte de Ville in: J.F. de Neufforge, *Recueil élémentaire d'architecture*, Plaat 122.

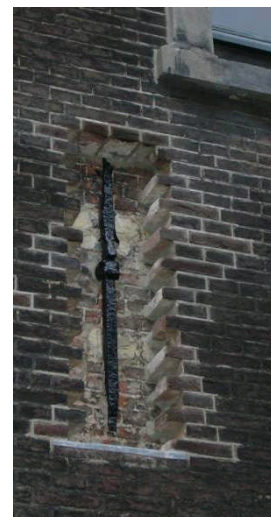

Afbeelding 6.33. Het stadhuis van Schiedam voor de verbouwing van 1781. [GAS]

Afbeelding 6.34a. Het stadhuis van Schiedam. De strakke natuurstenen omlijsting van de vensters aan weerszijden van het portaal zijn bij de verbouwing in 1781 aangebracht.

6.44b. Weggebroken muurwerk aan de gevel van in het stadhuis van Schie met daarachter het oude muurwerk met speklagen en muuranker. Bij de verbouwing van 1781 werd voor de oude gevel een nieuwe gevel opgetrokken. [Foto auteur]

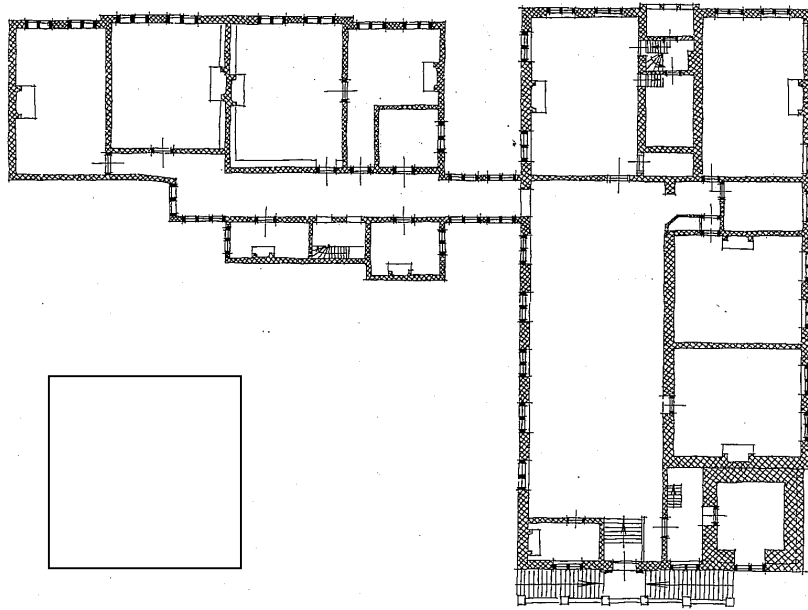

Afbeelding 6.35a. Tekening van de voorgevel aan de Hoogstraat van het stadhuis van Rotterdam, zoals dat na de verbouwing van 1607 tot stand was gekomen, begin negentiende eeuw. [GAR THA PW 1780]

Afbeelding 6.36b. Het stadhuis van Rotterdam aan de Kaasmarkt. De ruimtes boven de naastgelegen kaasmarkt waren in de loop der tijd bij het stadhuis getrokken. [GAR CD 108-1]

Afbeelding 6.37. H.J. Zantkuij], aftekening van de plattegrond van het stadhuis van Rotterdam. [Scan Meischke 2008]

Afbeelding 6.37. Detail van een kaart van Rotterdam uit 1795. [GAR]

Stadhuis aan de Hoogstraat:

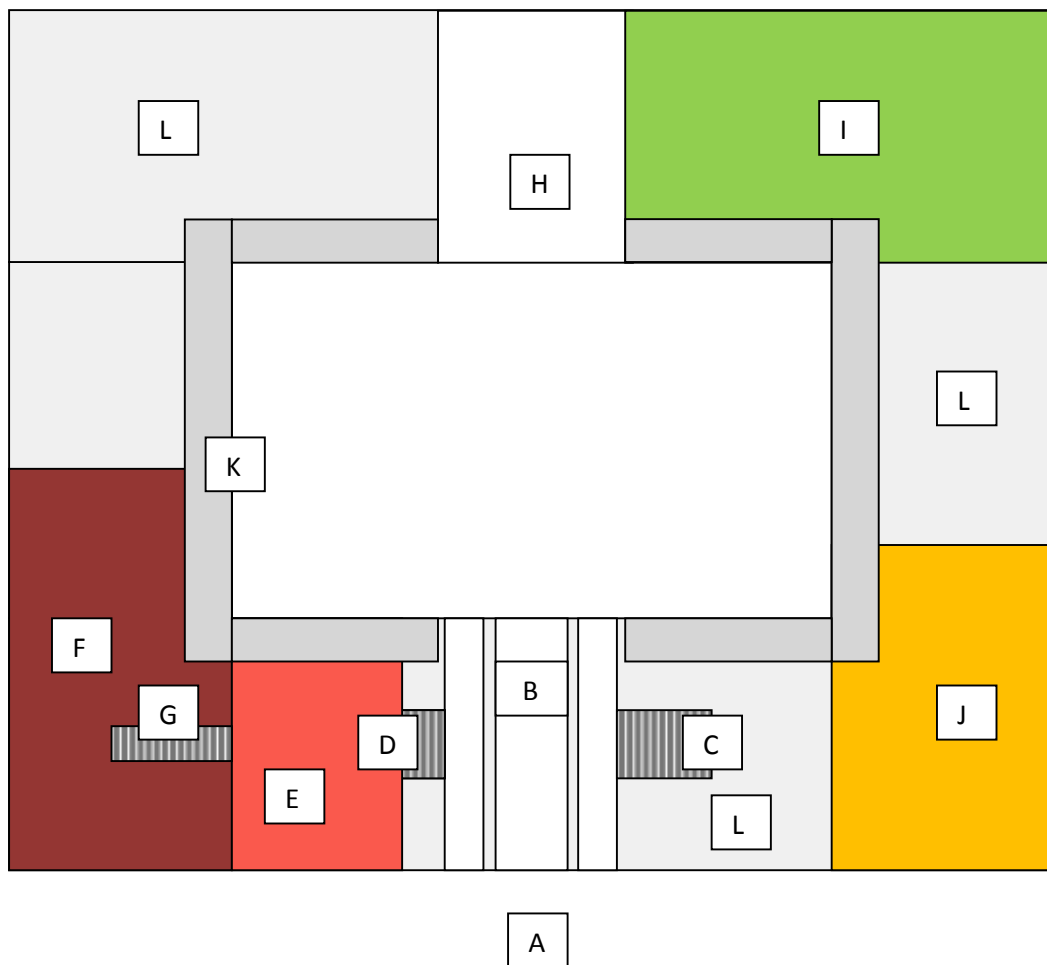
Beoogde locatie bij de Gapersteeg:

Beoogde locatie bij demping van de Blaak en Leuvehaven:

Beurs:

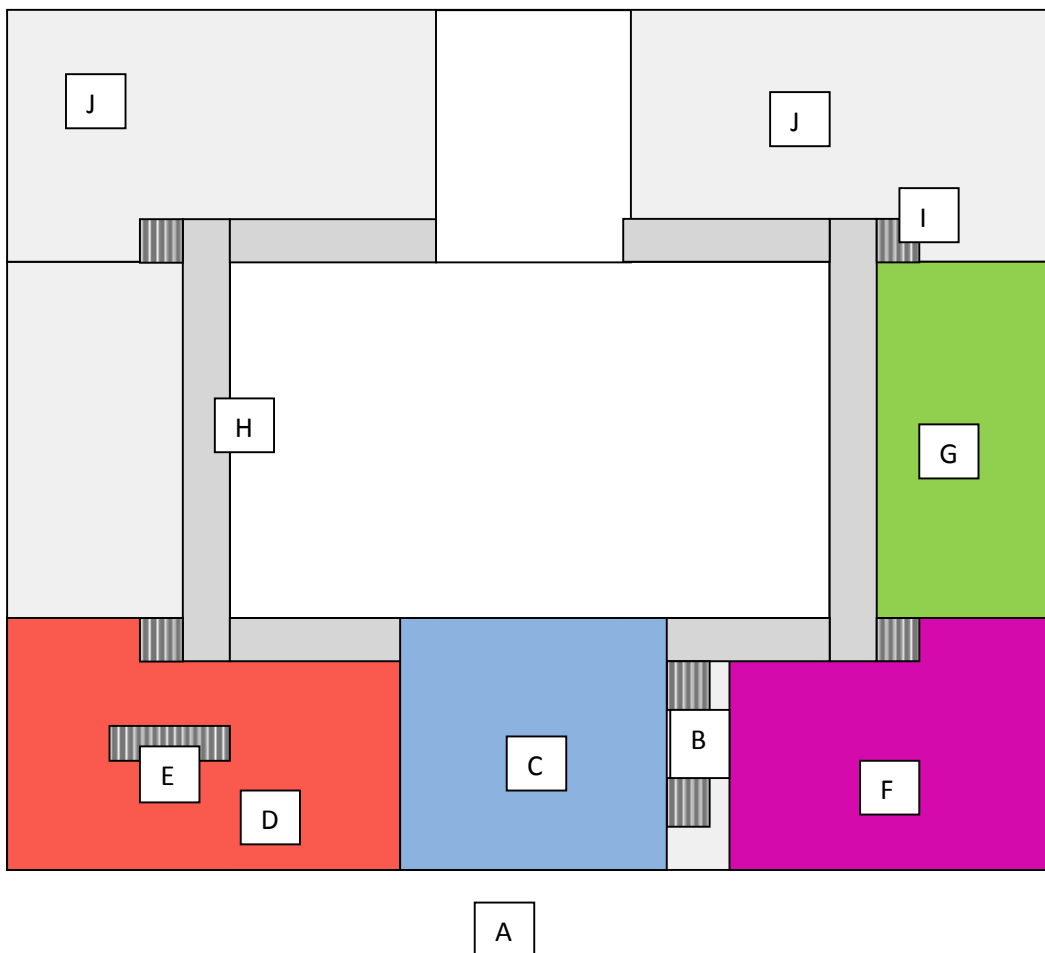
Afbeelding 6.38a. Schematische voorstelling van de begane grond van het stadhuisproject van B.R. Bourdet voor het stadhuis van Rotterdam. De bewaarde toelichting geeft enkel de afmetingen van de vleugels en de binnenplaats. Ook wordt gedeeltelijk weergegeven hoe de verschillende functies moesten worden gedistribueerd. De exacte posities in het gebouw en de omvang van de vertrekken zijn slechts bij benadering aangegeven. [Tekening auteur]

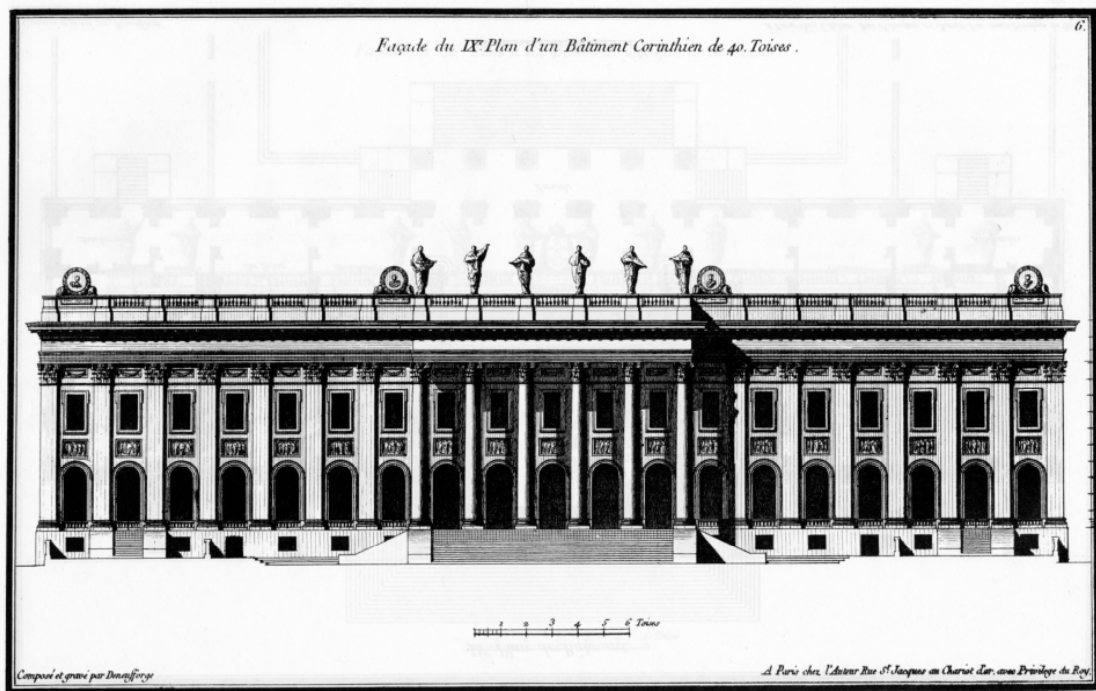
- A. Voorgevel
- B. 'Porte cochere' geflankeerd door twee toegangen voor voetgangers
- C. Trap naar de Burgerzaal
- D. Trap naar de 'Salle de la haute justice'
- E. Salle de la haute justice pour la lecture des sentences aux criminels/Vierschaar
- F. Cellen en behuizing voor de concierge en gevangenebewaarder
- G. Trap naar de schepenkamer
- H. Arcade naar een 'terrasse qui sera lelong du canal de communication'
- I. Corps de garde met ruimtes voor de officieren
- J. Wisselbank
- K. Gangen rondom het binnenplein
- L. Onbekend

Afbeelding 6.38b. Schematische voorstelling van de eerste verdieping van het stadhuisproject van B.R. Bourdet voor het stadhuis van Rotterdam. De bewaarde toelichting geeft enkel de afmetingen van de vleugels en de binnenplaats. Ook wordt gedeeltelijk weergegeven hoe de verschillende functies moesten worden gedistribueerd. De exacte posities in het gebouw en de omvang van de vertrekken zijn slechts bij benadering aangegeven.
 [Tekening auteur]

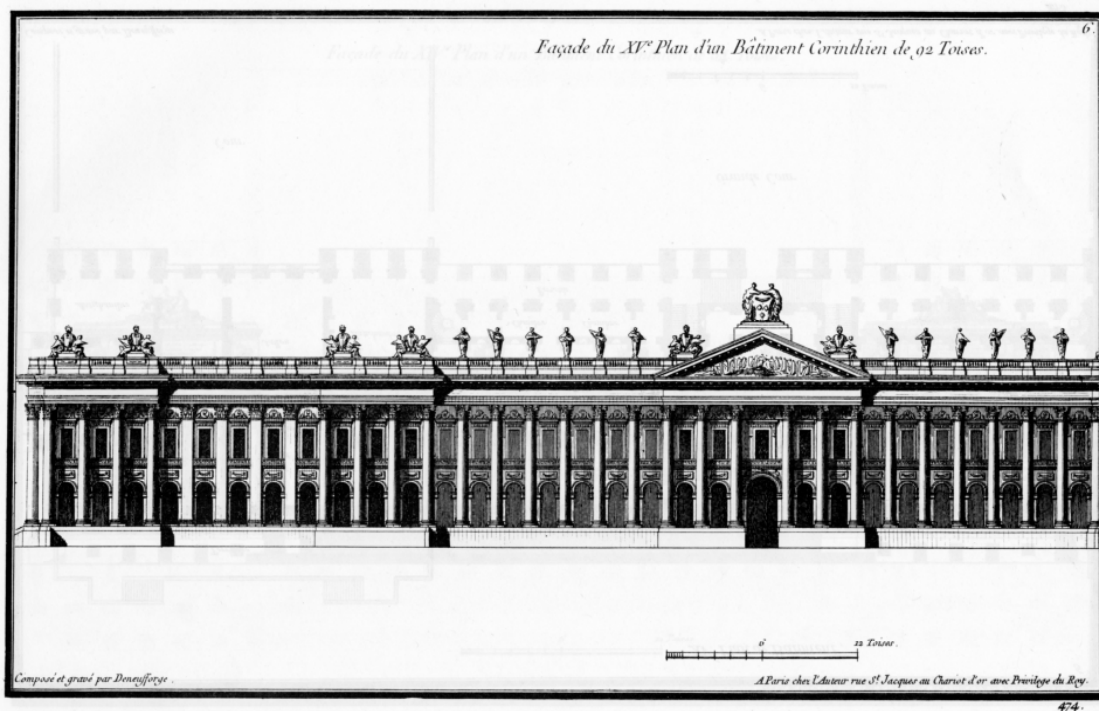
- A. Voorgevel
- B. Trappen naar de Burgerzaal
- C. Vanuit de burgerzaal is er de mogelijkheid om in de vierschaar te kijken.
- D. Schepenkamer
- E. Trap naar de cellen
- F. Burgemeesterskamer
- G. Vroedschapskamer
- H. Gangen rondom het binnenplein
- I. Trappen naar de tweede verdieping
- J. Onbekend

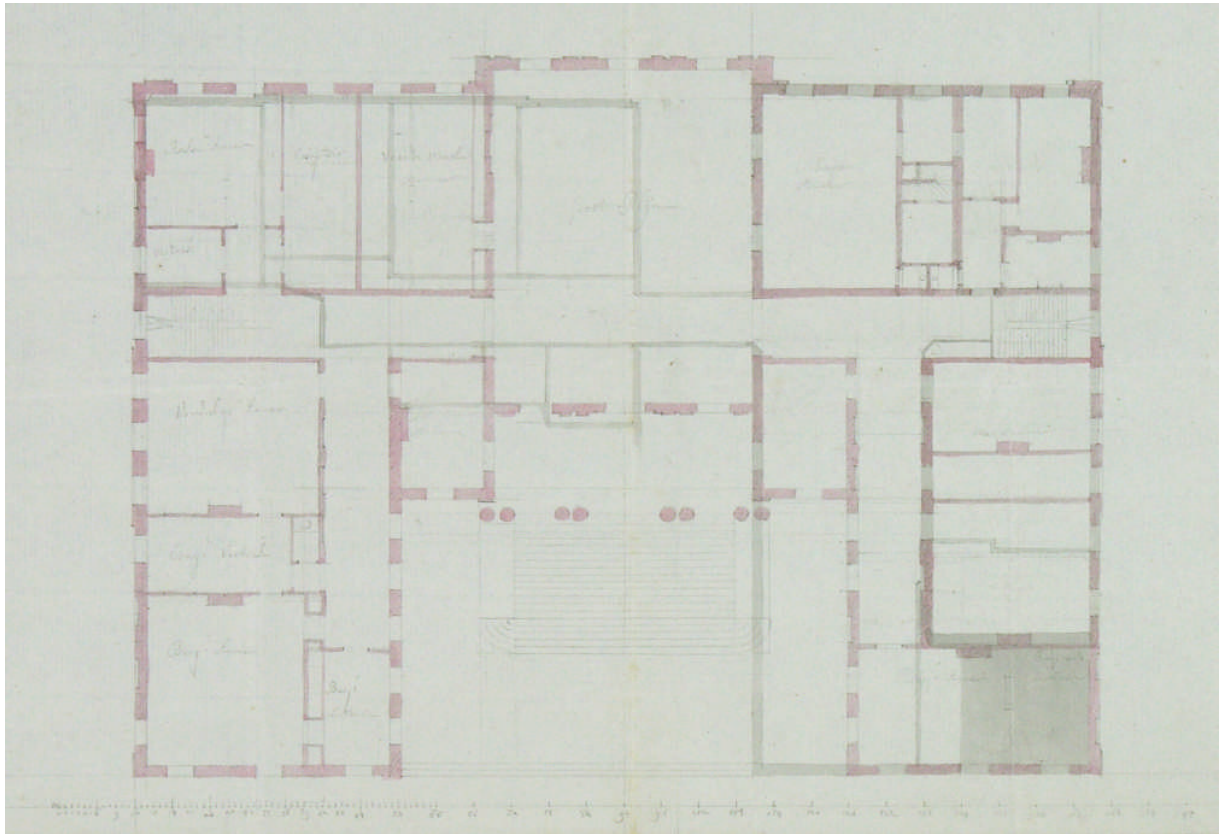

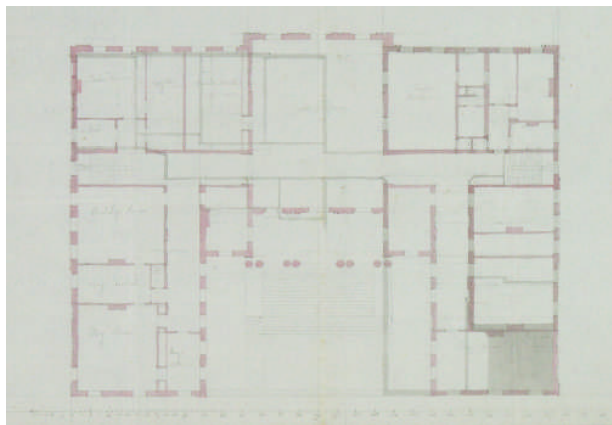
Afbeelding 6.39-a. J.-F. de Neufforge, Façade du IXe Plan d'un Bâtiment Corinthien de 40 Toises, in: J.F. de Neufforge, *Recueil élémentaire d'architecture*, Het project van Bourdet ging ook uit van een gevel van 40 Toises. [Scan]

Afbeelding 6.39-b. J.-F. de Neufforge, Façade du XVe Plan d'un Bâtiment Corinthien de 92 Toises, in: J.F. de Neufforge, *Recueil élémentaire d'architecture*, Hier biedt een porte cochère zicht de toegang tot het gebouw, en element dat Bourdet ook in zijn stadhuisontwerp gebruikte. Hij flankeerde het echter met twee portalen voor voetgangers. [Scan]

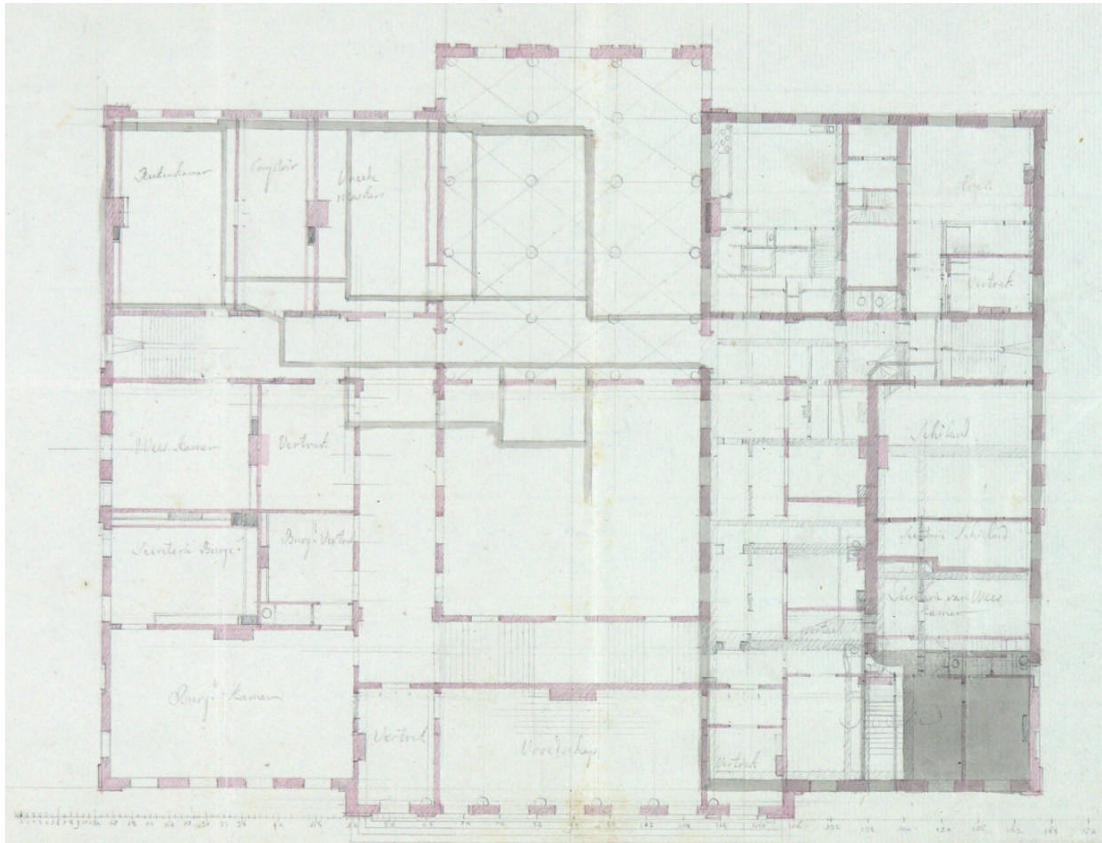

Afbeelding 6.40. G. Giudici, Ontwerpschets voor het stadhuis van Rotterdam, 1781. In rood is de beoogde plattegrond weergegeven, terwijl in grijs het muurwerk van het bestaande gebouw zichtbaar is. Dit ontwerp is een variant dat Giudici niet verder heeft uitgewerkt. Het werd gekenmerkt de forse bordestrap dat naar een portaal leidde met vier paren gekoppelde zuilen. [GAR 1.01 Stadsarchief Rotterdam, 4945]

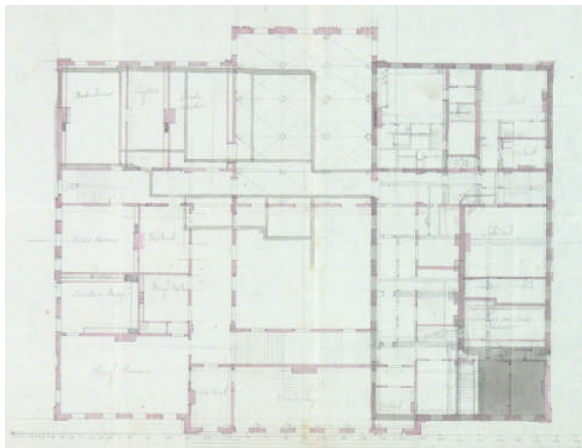
Volgens het opschrift op de tekening:

1. Burgemeesterskamer
2. Burgemeestersvertrek
3. Vroedschapskamer
4. Rekenkamer
5. Kamer vredemakers
6. Grote plein
7. Schepenkamer

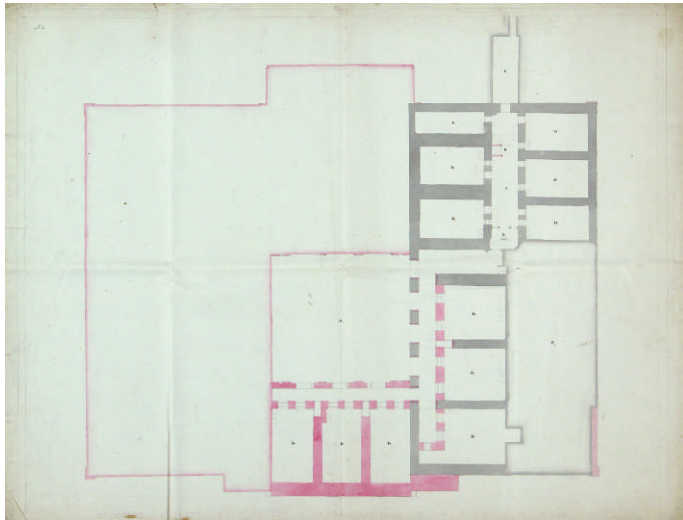

Afbeelding 6.40. G. Giudici, Ontwerpschets voor het stadhuis van Rotterdam, 1781. In rood is de beoogde plattegrond weergegeven, terwijl in grijs het muurwerk van het bestaande gebouw zichtbaar is. Dit ontwerp werd door Giudici verder uitgewerkt. Het bood meer ruimte dan de andere variant en plaatste de vroedschapskamer op de geëigende centrale positie. [GAR 1.01 Stadsarchief Rotterdam, 4945]

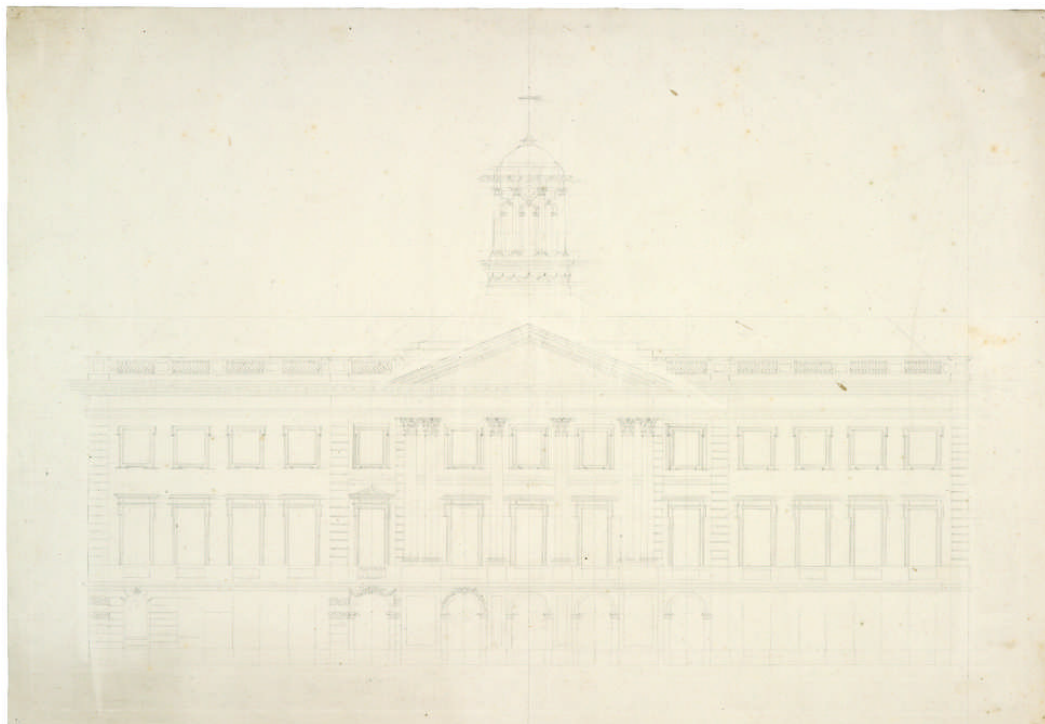
Volgens het opschrift op de tekening:

1. Vroedschapskamer
2. Burgemeesterskamer
3. Burgemeestersvertrek
4. Secretarie burgemeesters
5. Weeskamer
6. Rekenkamer
7. Kamer vredemakers
8. Schepenkamer (waarschijnlijk)
9. Schielandkamer
10. Secretarie Schieland
11. Secretarie weeskamer
12. Secretarie

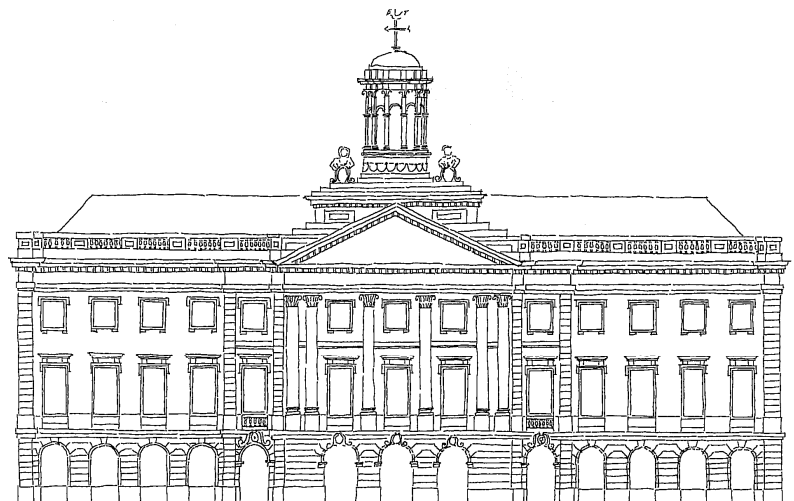

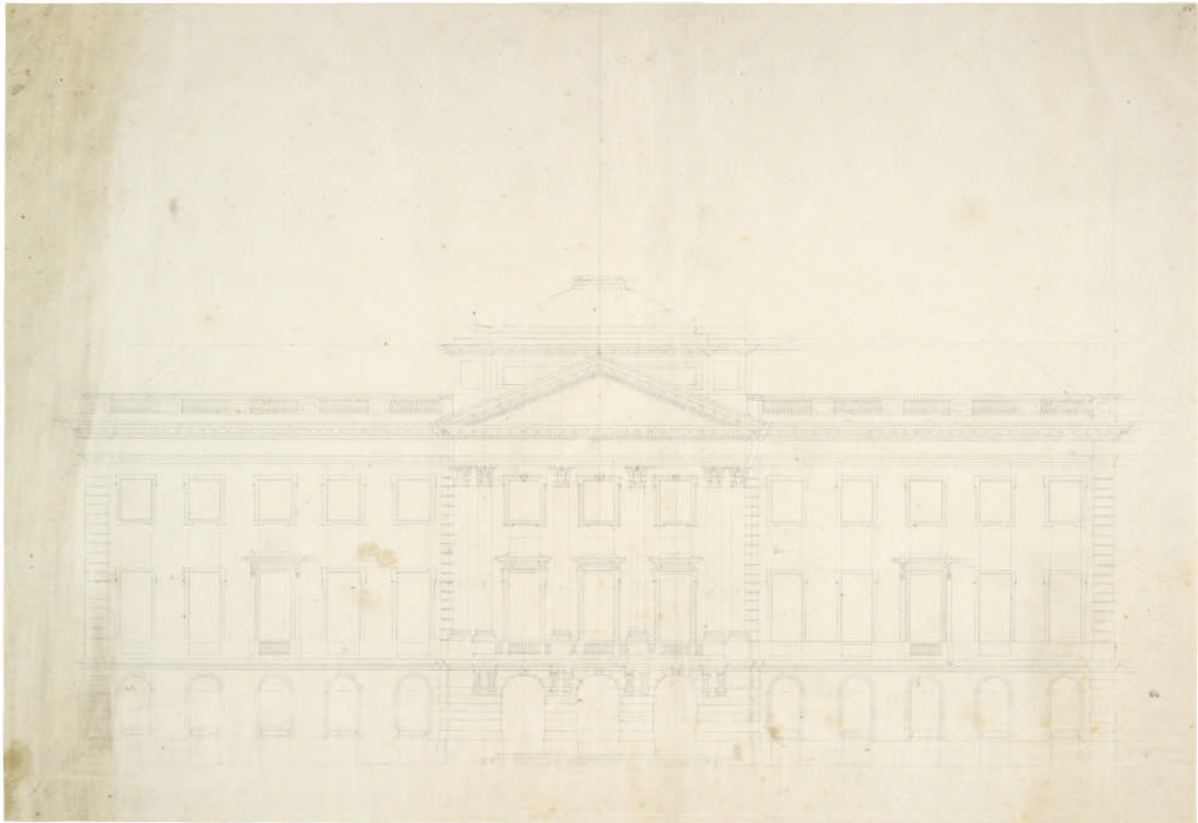
Afbeelding 6.42. G. Giudici, plan voor de kelderverdieping van het nieuwe stadhuis met de cellenblokken, 1781. Deze tekening behoorde tot de presentatietekeningen die n het stadsbestuur werden overhandigd en is de enige die bewaard is gebleven. [GAR 1.01 Stadsarchief Rotterdam, 2619]

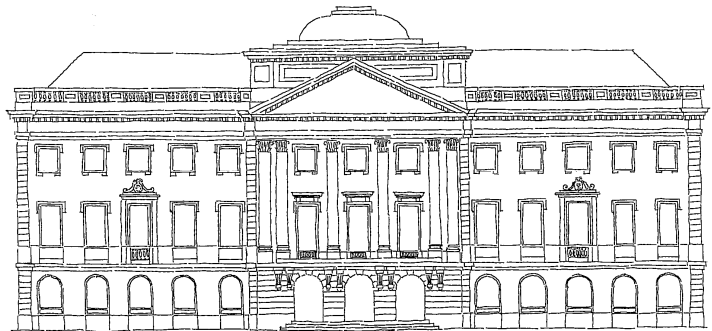
Afbeelding 6.43. G. Giudici, ontwerpschets voor de voorgevel aan de zijde van de Hoogstraat, 1781. [GAR RI 945]

H.J. Zantkuijl, aftekening van het ontwerp van de gevel aan de Hoogstraat van G. Giudici. [Scan Meischke 2008]

Afbeelding 6.44. G. Giudici, ontwerpschets voor de gevel aan de zijde van de Kaasmarkt, 1781. [GAR RI 946]

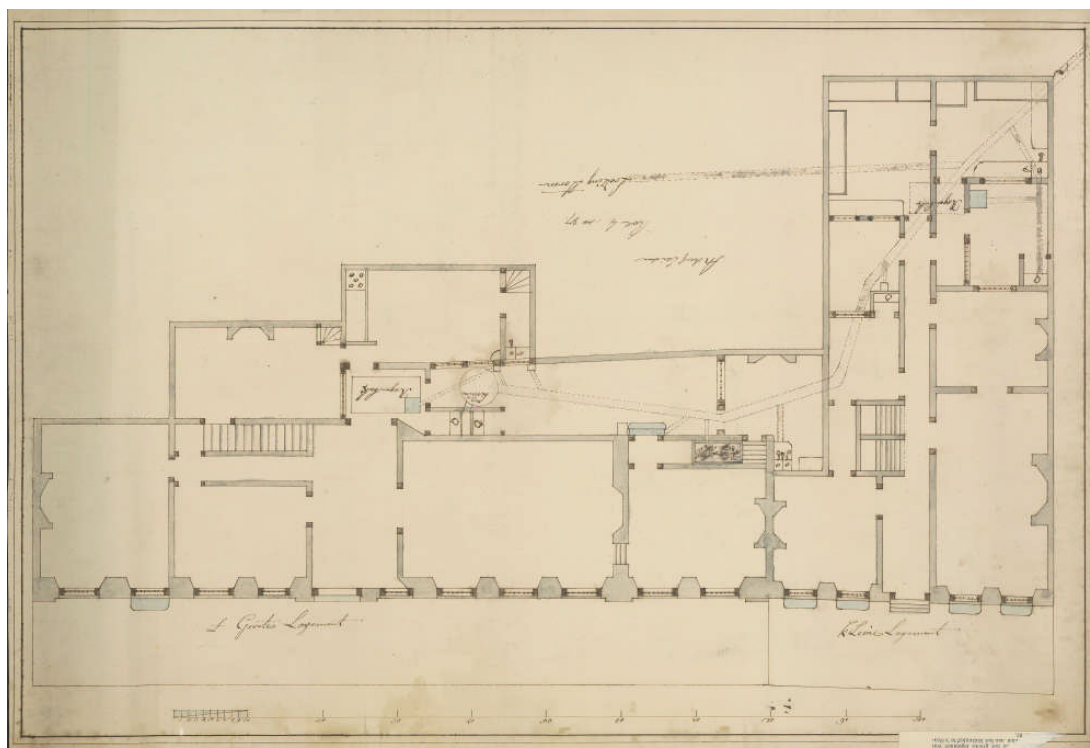
H.J. Zantkuijl, aftekening van het ontwerp van de gevel aan de Kaasmarkt van G. Giudici. [Scan Meischke 2008]

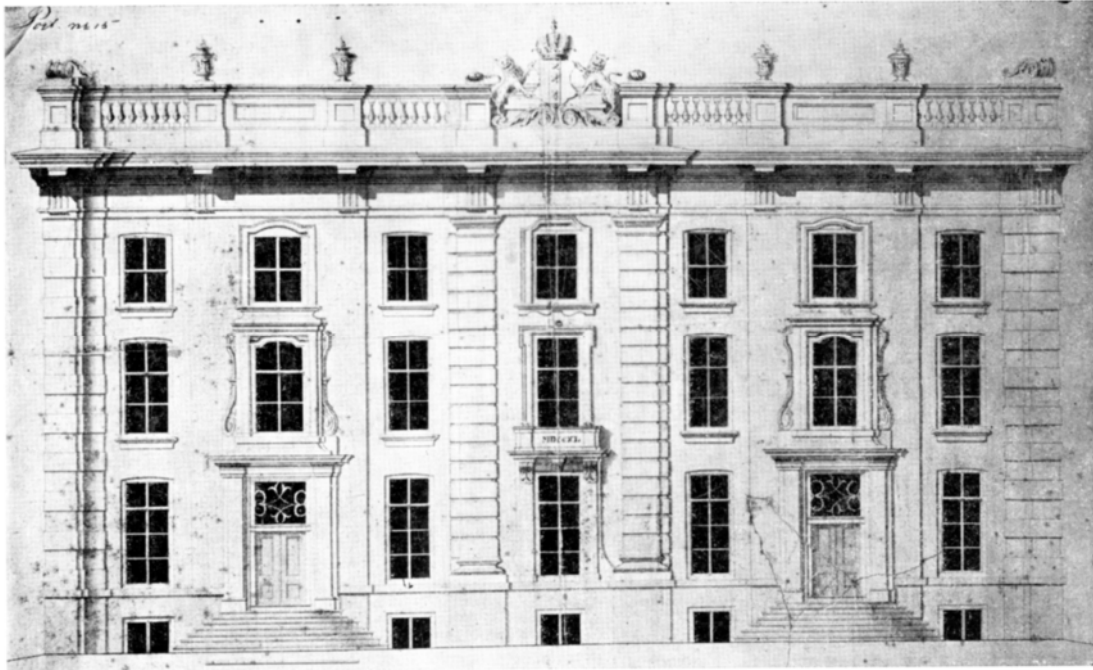

Afbeelding 6.45. La Fargue, het buitenhof in Den Haag met aan de linkerzijde een glimp van het grote logement van Leiden zoals dat er na de verbouwing van 1731 uitzag. De nadruk lag op het ingangsportaal dat met rijke sculptuur was omgeven. [Gemeentearchief Den Haag]

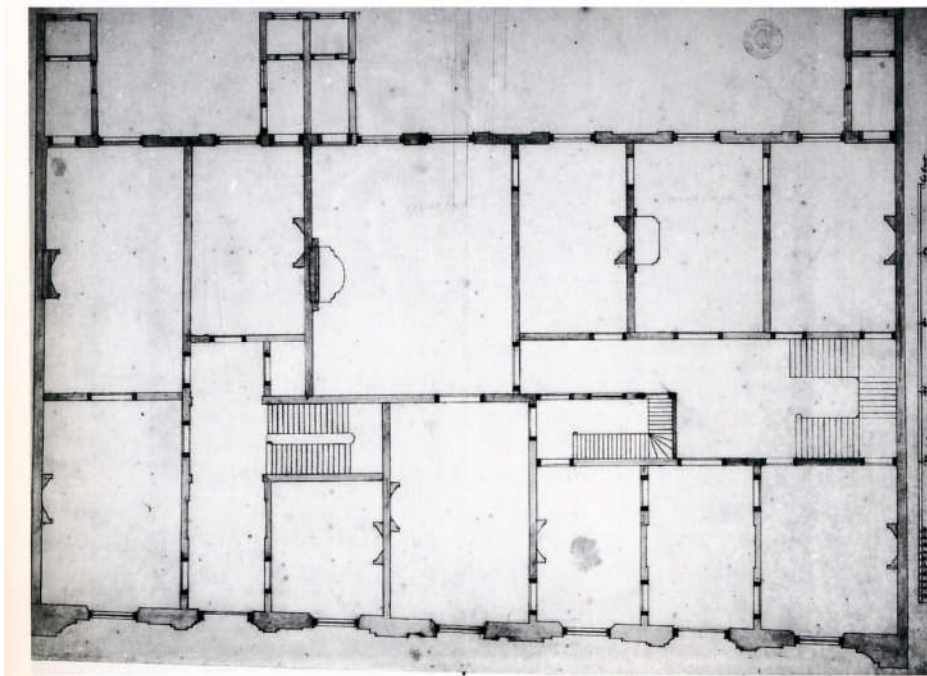
Afbeelding 6.46. Plattegrond van het Grote en Kleine Logement van Leiden in Den Haag. Bij de verbouwing van 1731 van het grote logement werd de ongunstige plattegrond van het logement niet aangepast. De wijze waarop de binnenmuren op de gevel aansloten, liet dan ook te wensen over. [RAL 1001747]

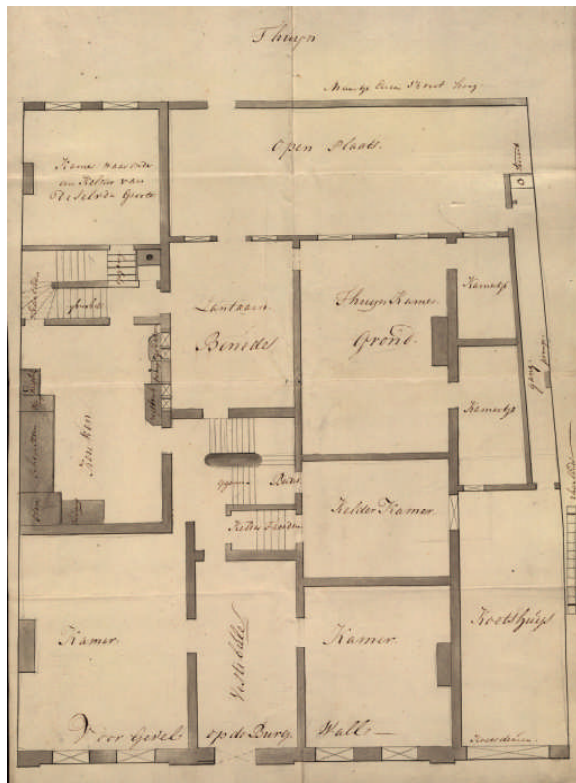
Afbeelding 6.47. Tekening van de voorgevel van het Amsterdamse logement in Den Haag, naar het ontwerp van I. de Moucheron uit 1735. Op een later moment is de vensterindeling aangepast.

Afbeelding 6.48. Plattegrond van de **bel-etage** van het Amsterdamse Logement in Den Haag. Achter de symmetrische voorgevel gingen twee logementen van verschillende omvang schuil. Het was voor de verschillende betrokken bouwbazen lastig daar een goede oplossing voor te vinden. [Scan Dröge 1993, p. 65]

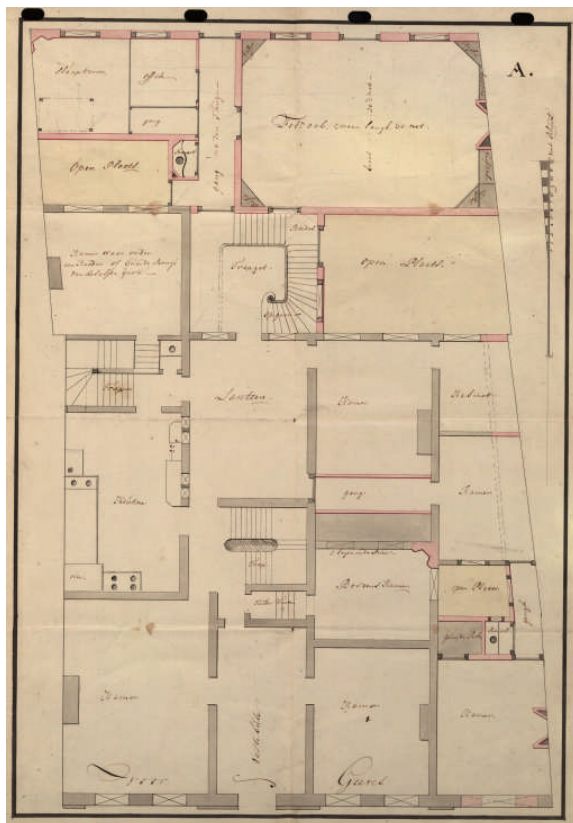

Afbeelding 6.49. H. Scheurleer, Logement van de stad Rotterdam in Den Haag, 1758. [Scan Peters 1917, afb. 1]

Afbeelding 6.50. Plattegrond de bel-etage van het huis aan de Fluwelen Burgwal in Den Haag dat in 1771 werd aangekocht door Gorinchem, Schiedam en Schoonhoven

om te worden verbouwd tot een logement voor hun afgevaardigden in het provinciaal bestuur. [GAS Stadsarchief tot 1795, 104]

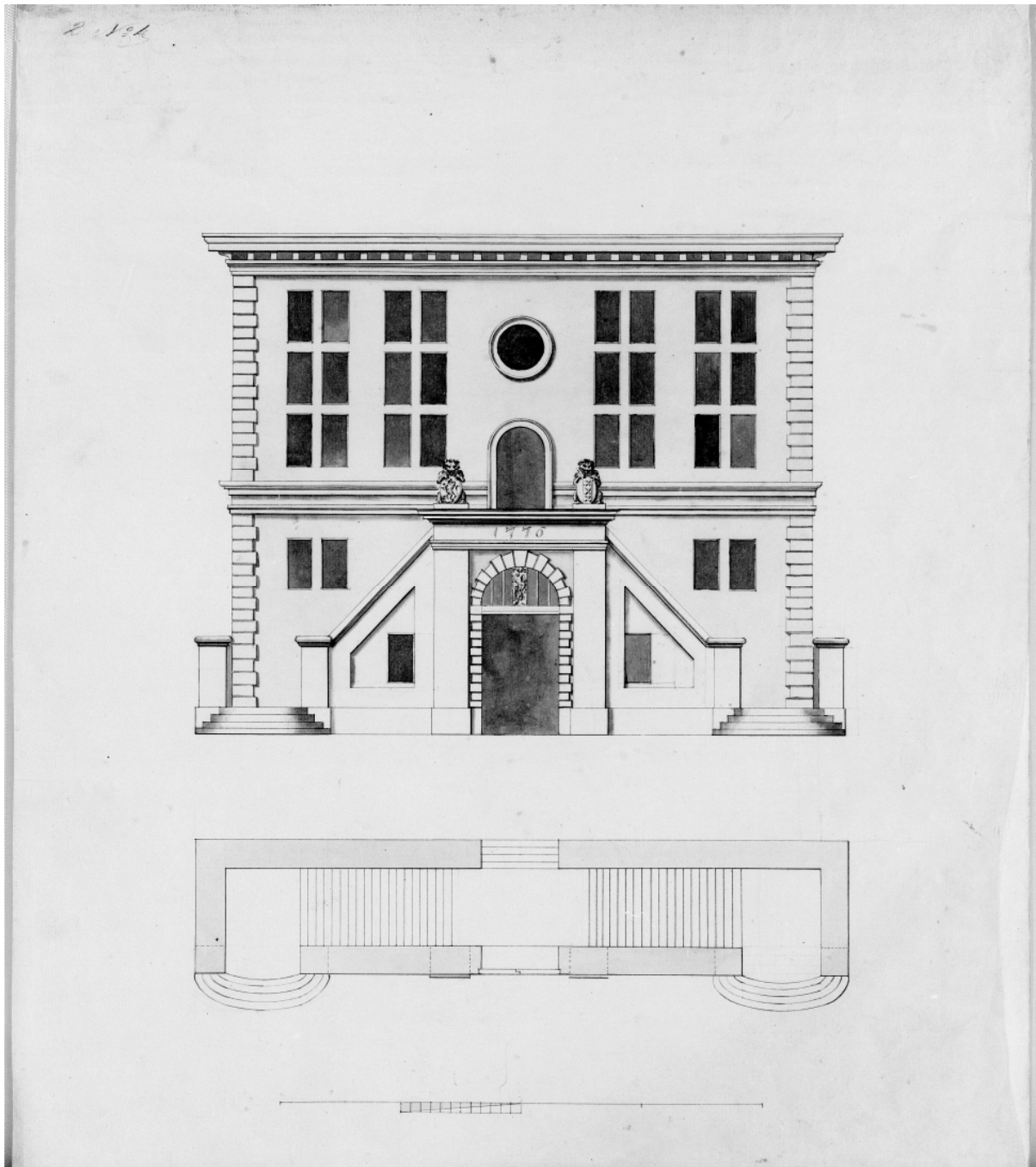
Afbeelding 6.51. Plattegrond de bel-etage van logement van Gorinchem, Schiedam en Schoonhoven aan de Fluwelen Burgwal in Den Haag, ca. 1771. Bij de verbouwing werd het koetshuis verbouwd tot een aantal vertrekken en werd een achterhuis aangebouwd met een nieuw trappenhuis, een grote eetzaal en een appartement.

[GAS Stadsarchief tot 1795, 104]

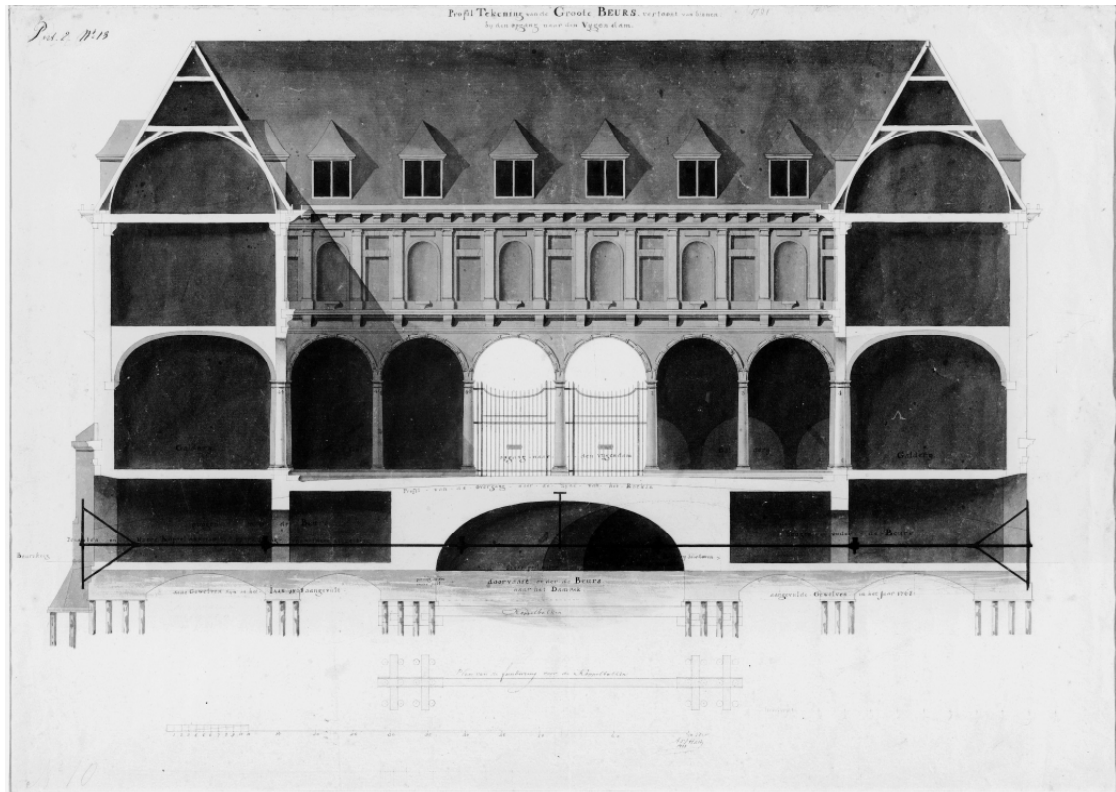
G.H. Medema 2008

'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

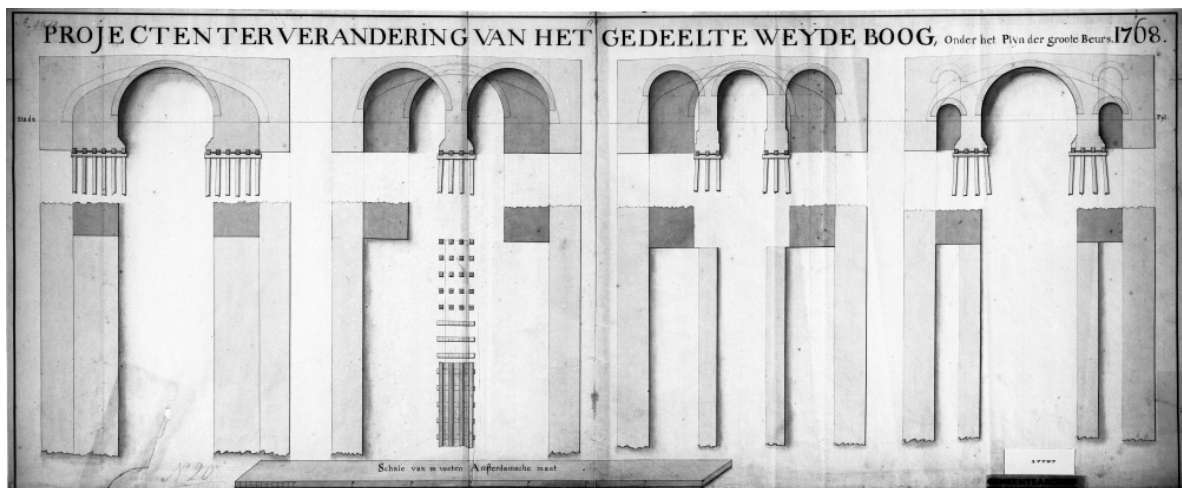
Afb Hoofdstuk 6-III (6.52-6.82)

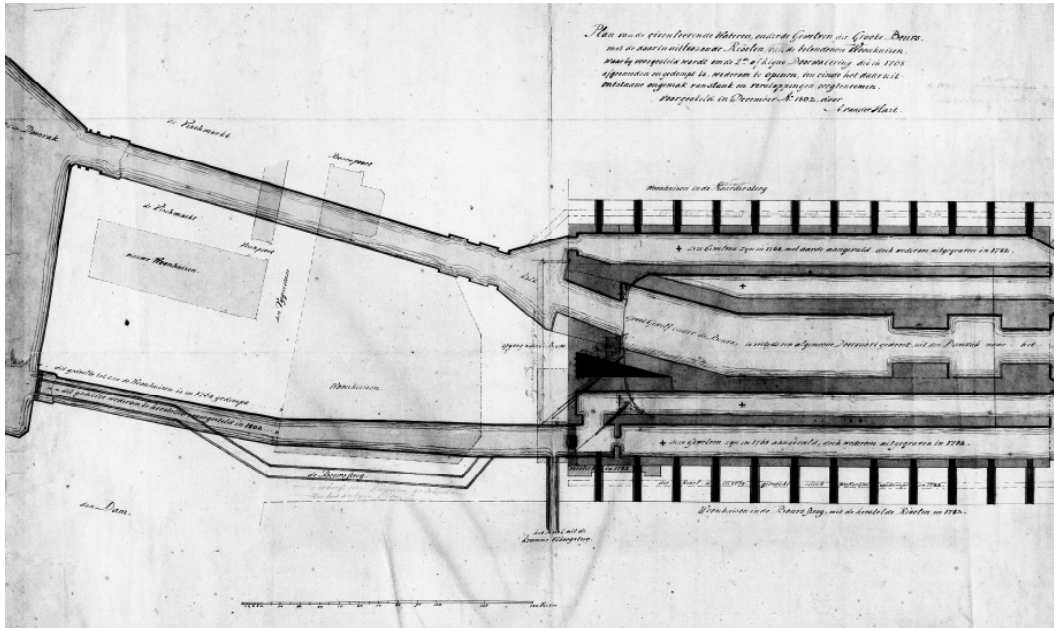
Afbeelding 6.52. J.E. de Witte, ontwerp voor de vernieuwing van de stadswaag op de Dam, 1776. [GAA]

Afbeelding 6.53. A. van der Hart, doorsnede van de Beurs van Amsterdam, 1781. Het probleem van de constructie van de Beurs lag in de grote, centrale overkluizing van onderdoorgang. Het gewelf drukte naar buiten, waardoor in het gehele gebouw scheurvorming en verzakkingen ontstonden. Deze doorsnede maakte onderdeel uit van een plan van aanpak om de constructie van het gebouw te stijven door middel van lange trekijzers. Deze trekijzers lopen op de hoogte van de bewoonbogen. Bovenop de centrale overkluizing en de bewoonbogen lag de eigenlijke beursvloer met rondom de galerijen. Op de verdere verdiepingen lagen ruimtes die voor allerlei commerciële doeleinden werden verhuurd. [GAA]

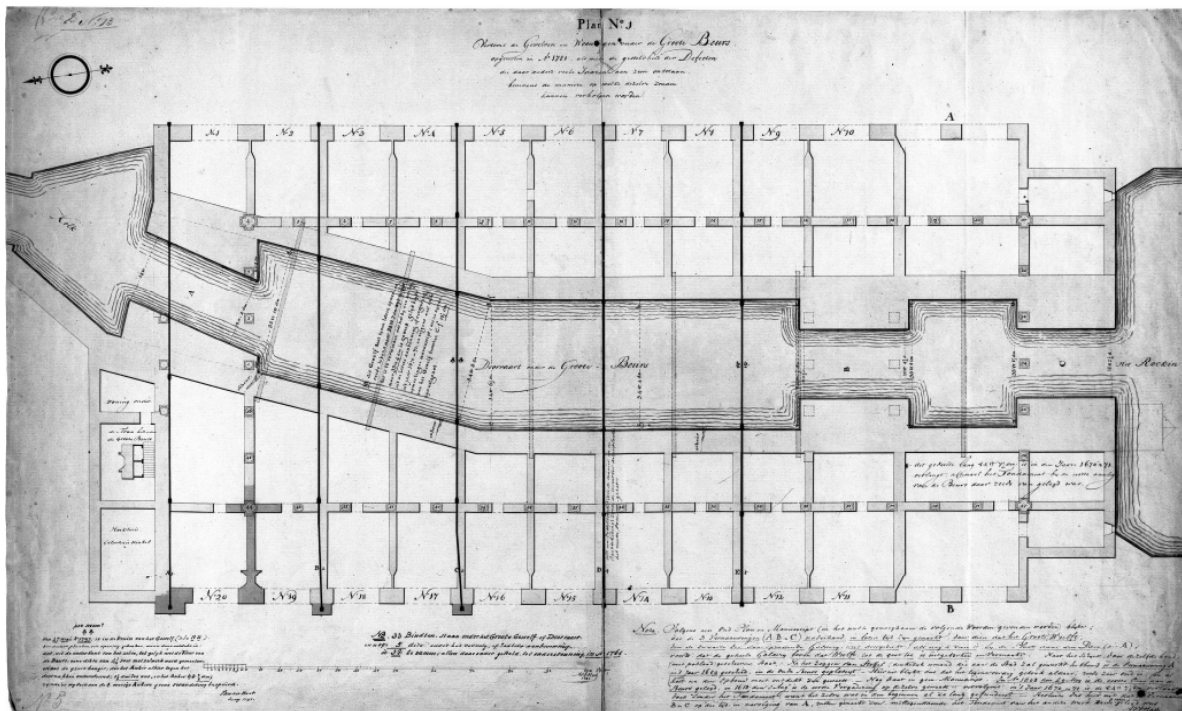

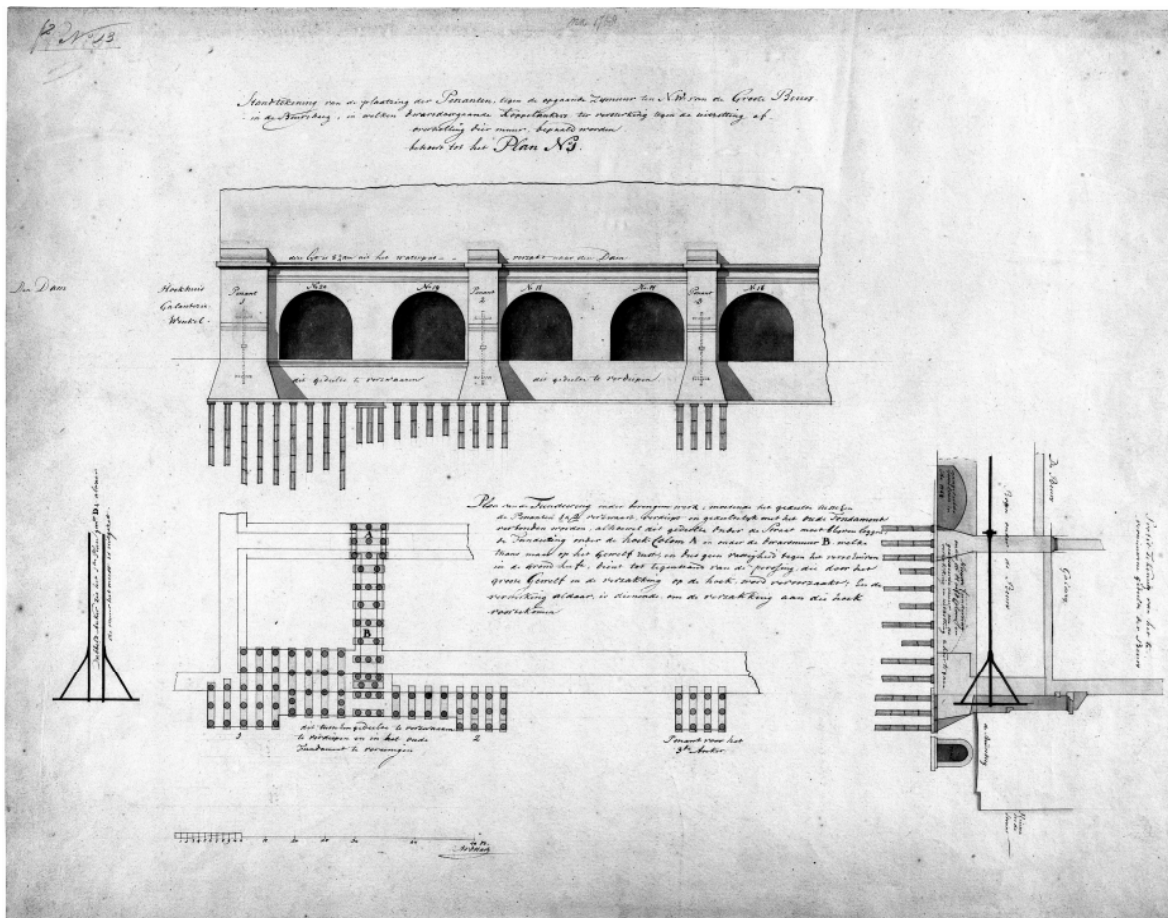
Afbeelding 6.54. C. Rauws, Project ter verandering van de 'weyde' boog onder de Beurs van Amsterdam, 1708. Rauws adviseerde ook om niet langer de oefeningen van de burgerwachten in de Beurs te laten plaatsvinden omdat het marcheren de constructie te veel zou belasten. Deze wapenoefening werd daarom naar de rand van de stad verplaatst, zeer tegen de zin van de burgerij die veel verder moest lopen. Dit kwam Rauws op kritiek te staan. Ook Rauws' andere ingrepen in het beursgebouw pakten op de lange termijn niet goed uit. Het dempen van de secundaire waterwegen werd bijvoorbeeld in 1802 definitief teruggedraaid (zie 6.55). [GAA]

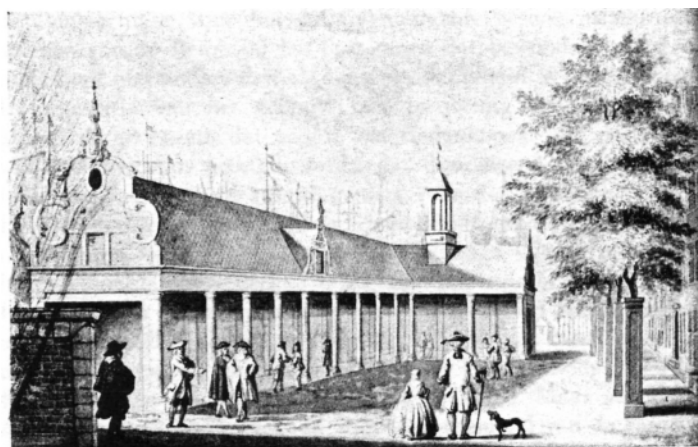
Afbeelding 6.55. A. van der Hart, de watergangen onder de Amsterdamse beurs, 1802. Deze tekening werd opgesteld bij een plan om de secundaire waterwegen, die door directeur generaal Rauws waren gedempt, weer open te leggen. [GAA]

Afbeelding 6.56. A. van der Hart, de gewelven en de bewoonbogen onder de Beurs, alsmede de defecten daaraan, 1781. De tekening laat onder andere de vijf trekijzers zien, die de stevigheid in de constructie moesten verbeteren. [GAA]

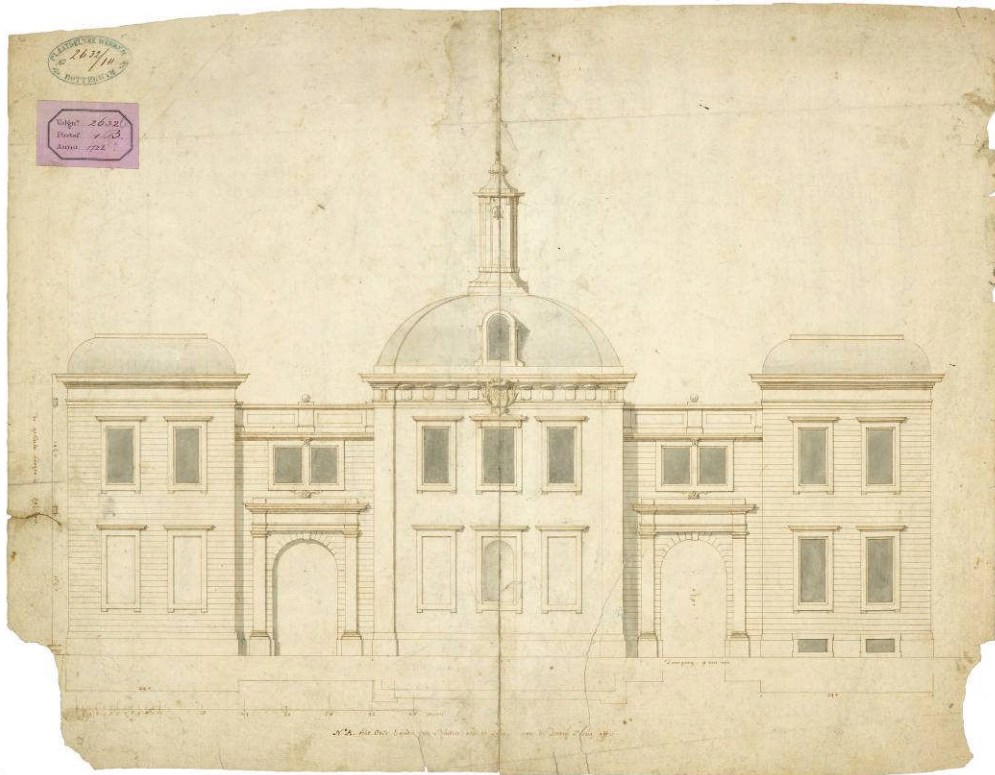

Afbeelding 6.57. A. van der Hart, tekening behorend bij het project om de Beurs met trekijzers te verstevigen, 1781. Afgebeeld zijn de bewoonbogen no. 20-16 aan de noordwest zijde van de Beurs, waar de meeste problemen waren. Van der Hart liet het werk hier gedeeltelijk afbreken en weer zwaarder opbouwen, waarbij ook de fundamenten gedeeltelijk opnieuw werden aangelegd. De ijzers werden verankerd in nieuw te metselen steunberen. [GAA]

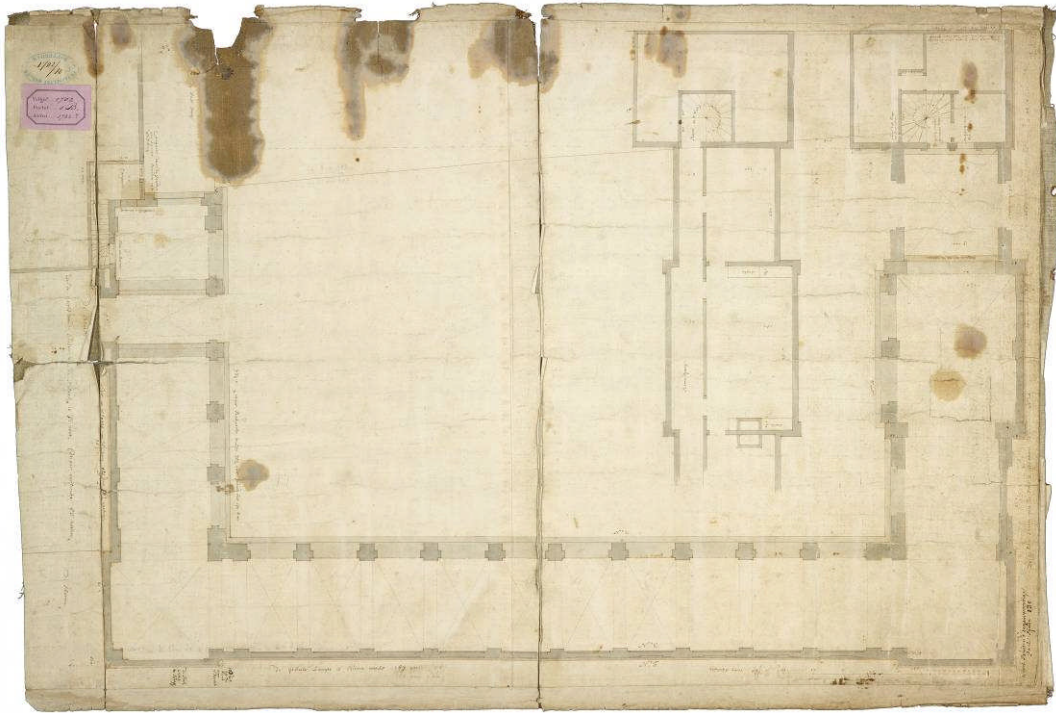
Afbeelding 6.58. J. van Geel, de oude beurs van Rotterdam, achttiende eeuw. Rechts de gevels van de huizen langs de Vissersdijk. [Scan Bakker 1948, p. 56]

Afbeelding 6.59. A. van der Werff (?), voorgevel (oost) van de nieuwe Beurs van Rotterdam, ca. 1721. [GAR THA PW 2632b]

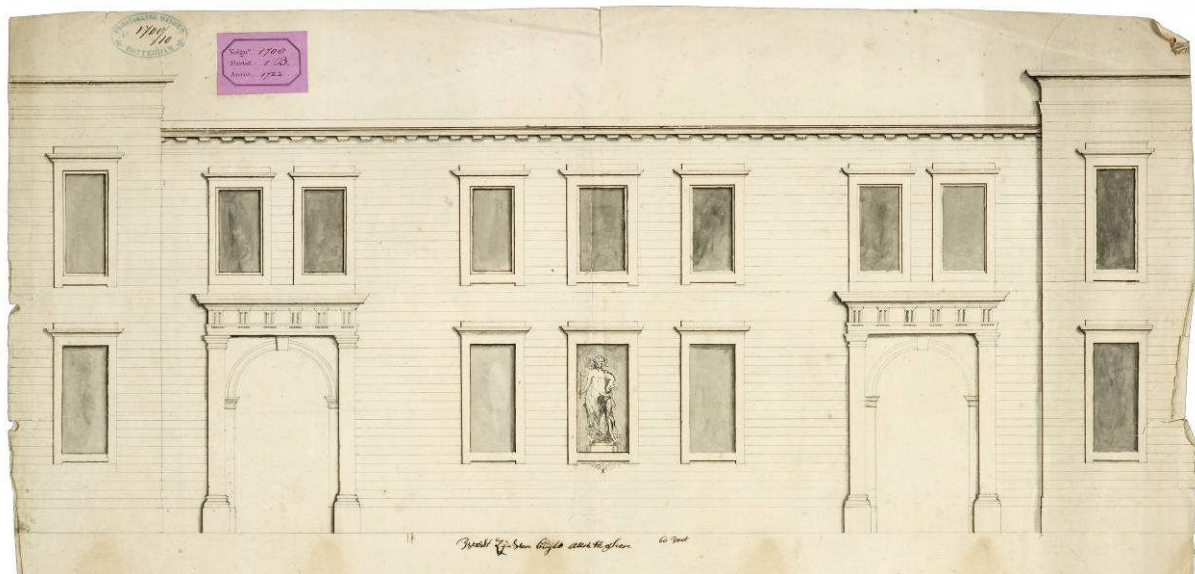
Afbeelding 6.60. A. van der Werff (?), ontwerp voor de binnengevels aan de oost (links) en westzijde (rechts), 1722. Deze tekening maakt aannemelijk dat Van der Werff in eerste instantie aan beide gevels dacht aan de bouw van een middenpaviljoen. Aan de westzijde zou hier de toegang worden ondergebracht. De wijze waarop deze gevel aan de noord-westzijde zou eindigen, is bij gebrek aan een plattegrond niet na te gaan. Dit plan werd waarschijnlijk verlaten toen bleek dat de bouwlocatie niet goed was opgemeten [GAR THA PW 1710]

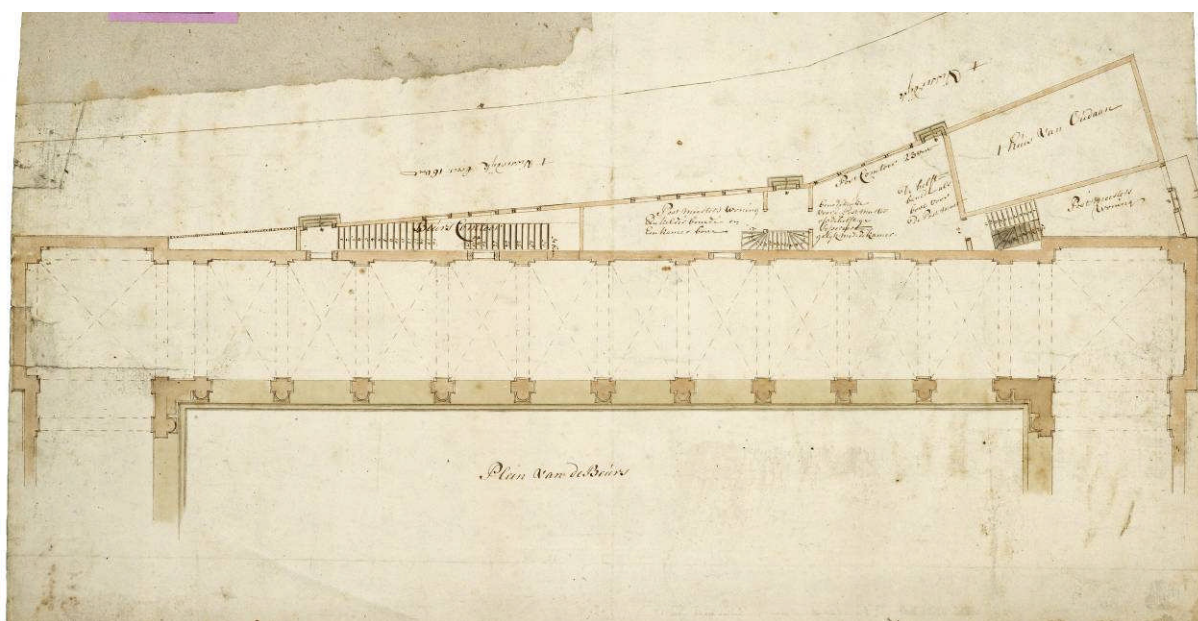
Afbeelding 6.61. A. van der Werff (?), plattegrond van de nieuwe Beurs in Rotterdam, ca. 1721/1722. Deze plattegrond werd waarschijnlijk opgesteld nadat was gebleken dat de overgegeven opmetingen niet correct waren. [GAR THA PW 1702]

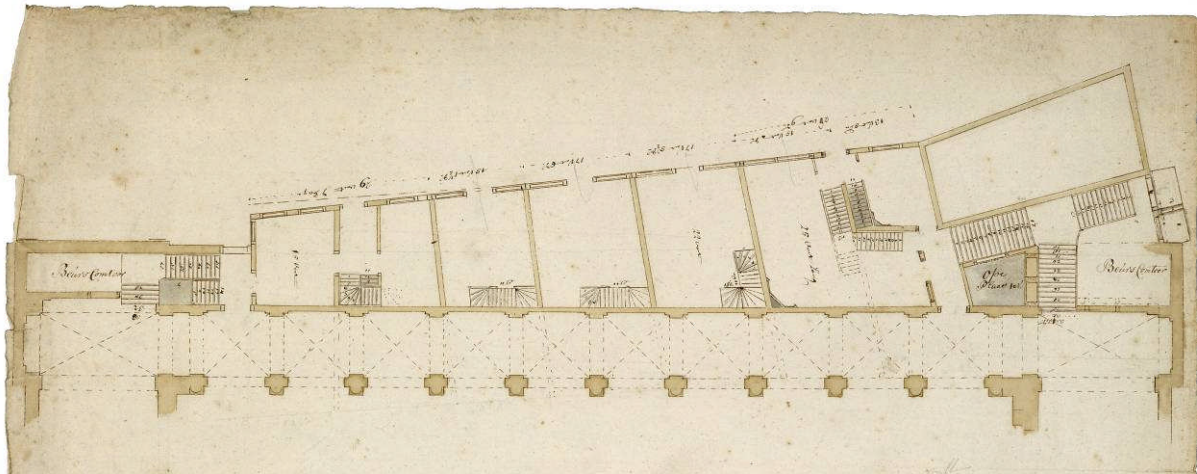
Afbeelding 6.62. A. van der Werff (?), ontwerp voor de westgevel. Deze gevel kon niet symmetrisch worden opgetrokken doordat aan de noordzijde (links) de huizen langs de vissersmarkt in de weg stonden. De ingang ligt dan ook niet in het verlengde van het middenpaviljoen aan de oostzijde (zie afbeelding 6.61). Het gevelontwerp aan deze zijde van het gebouw leverde daarom de meeste problemen op. [GAR THA PW 1709]

Afbeelding 6.63. Niet uitgevoerd ontwerp voor de westgevel, ca. 1725-1733. Door de aankoop van woningen aan de Visserdijk werd het mogelijk om de voor en achtergevel op elkaar aan te passen. Hoewel hier een centraal paviljoen ontbreekt, zijn de toegangen nu direct tegenover die van de oostgevel geplaatst, waardoor meer eenheid ontstond. [GAR THA PW 1708]

Afbeelding 6.64. Plan om de noordzijde van de Beurs in Rotterdam te voorzien van eenzelfde galerij als aan de zuidzijde, 1733. Voor dit plan moesten vrijwel alle aangekochte huizen aan de Vissersdijk wijken. In het resterend gedeelte van de panden werden trappenhuizen naar de lokalen boven de beursgalerijen voorzien. [GAR THA PW 1732]

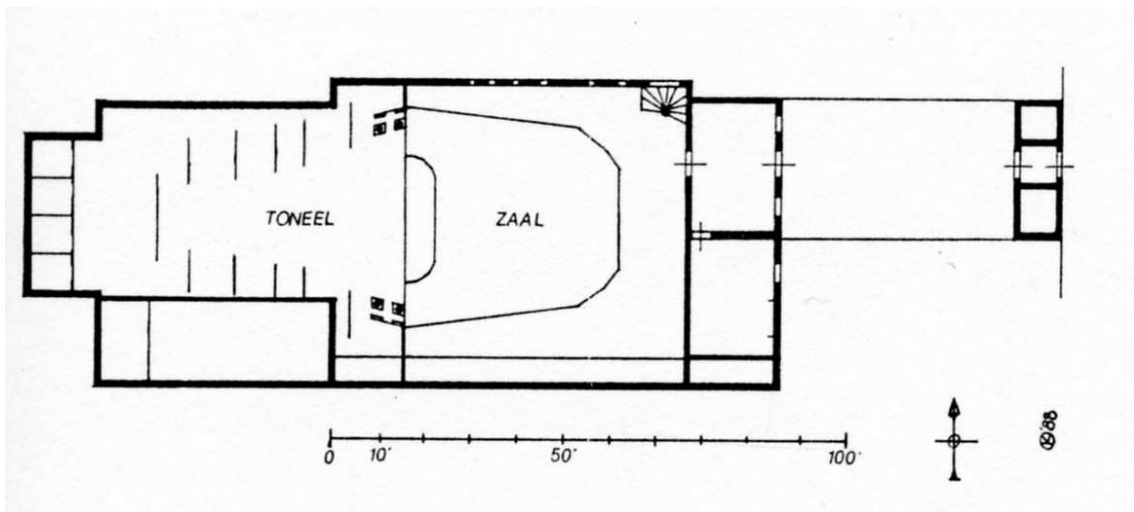
Afbeelding 6.65. Plan om de noordzijde van de Beurs te voorzien van een vergelijkbare gevel als de zuidzijde, 1733. Het grote verschil is dat de huizen en winkels aan de vissersdijk gedeeltelijk bleven gehandhaafd en weer konden worden verkocht of verhuurd. [GAR THA 1731]

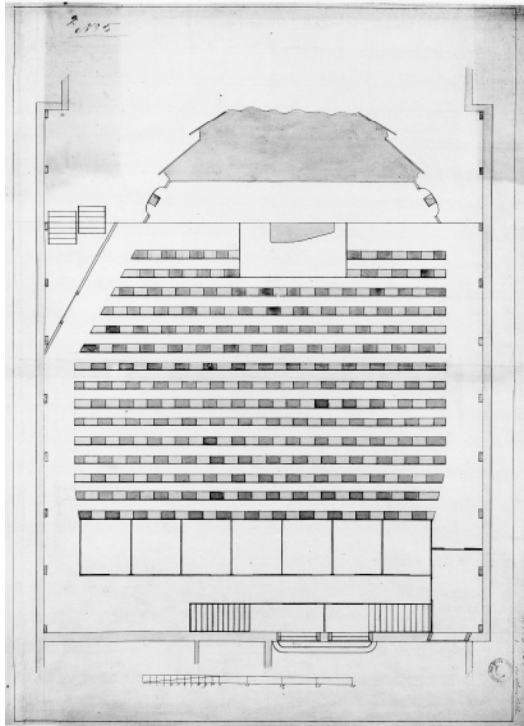
Afbeelding 6.66. Ontwerp voor de binnengevel van de westelijke vleugel van de Beurs, ca. 1725-1733. Dit ontwerp sloot aan bij de binnengevels van de overige vleugels. [GAR THA 1712]

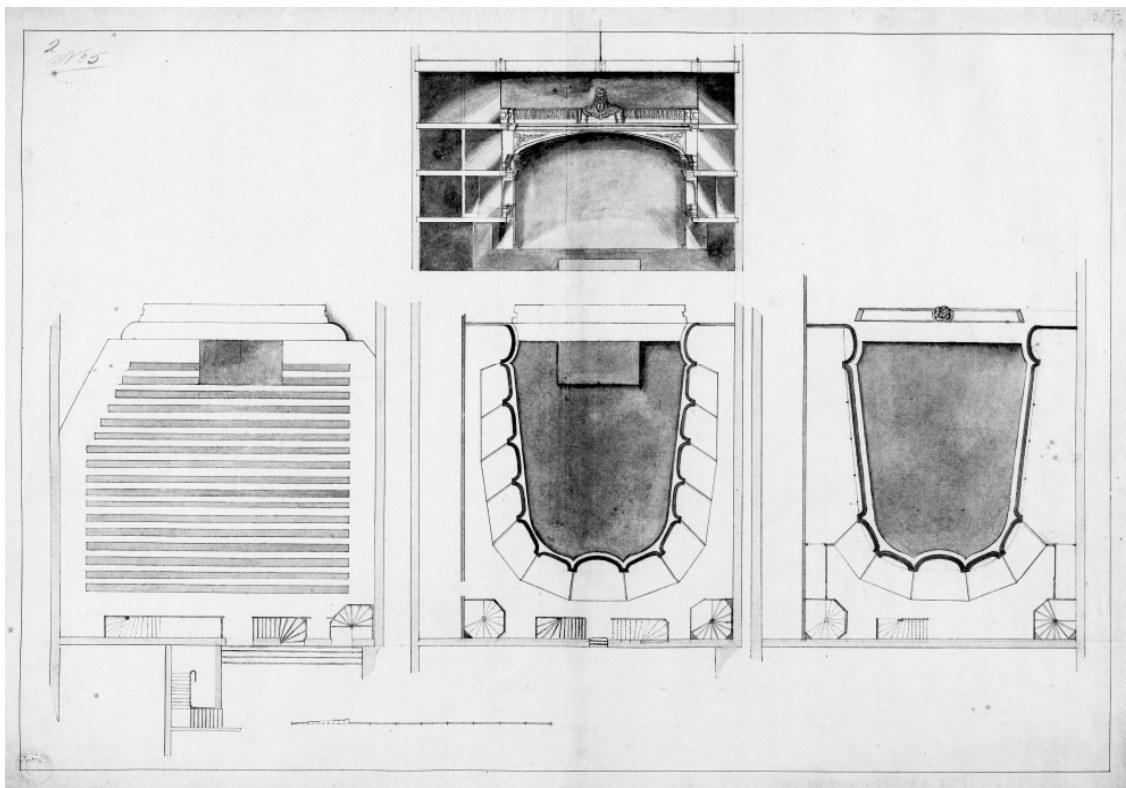
Afbeelding 6.67. De Beurs in Schiedam [GAS 05450]

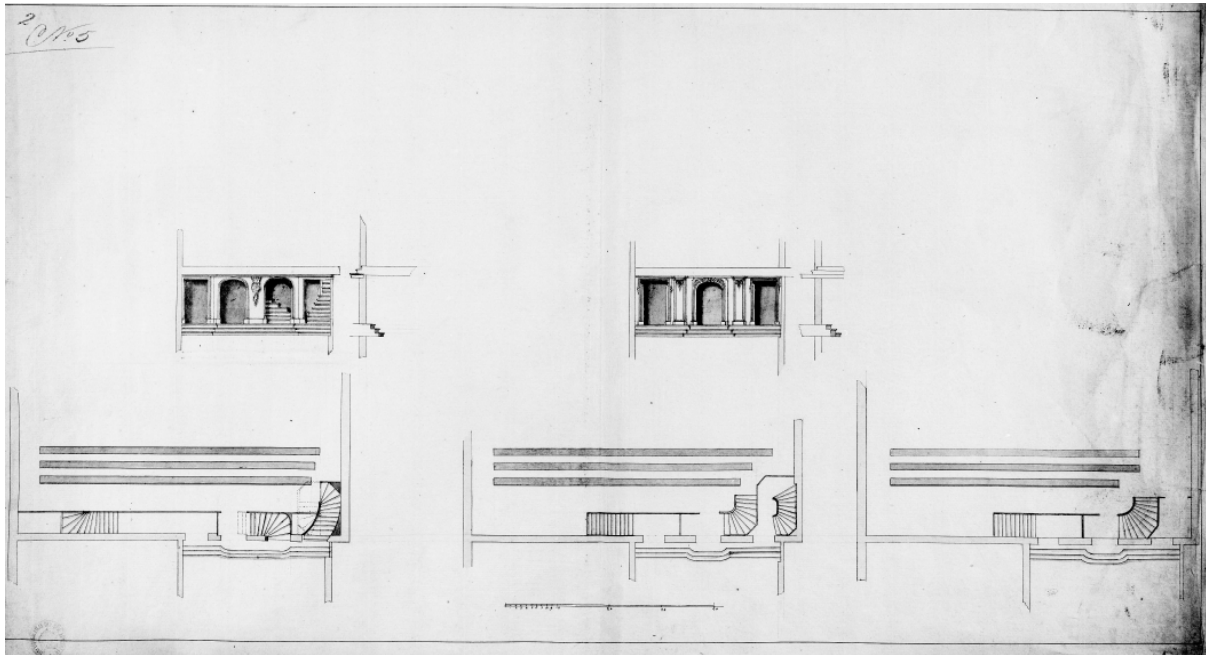
Afbeelding 6.68. Schematische plattegrond van de schouwburg aan de Keizersgracht in Amsterdam zoals deze er na de verbouwing door Philip Vingboons uitzag. Op het moment dat de verbouwingen aan de zaal van de schouwburg in 1769 begonnen, was de vestibule (A) al belangrijk in de richting van de binnenplaats (B) vergroot, evenals de bovengelegen regentenzaal. [Scan tekening Ottenheym 1989 p. 140]

Afbeelding 6.69. J. Smit, ontwerp voor de verbouwing van de zaal van de schouwburg van Amsterdam, 1769. De zitplaatsen in de bak werden uitgebreid en er werden zeven loges achterin de zaal gebouwd. Voorheen waren daar de staanplaatsen gesitueerd, maar deze goedkope plaatsen werden ondergebracht op een derde galerij. [GAA]

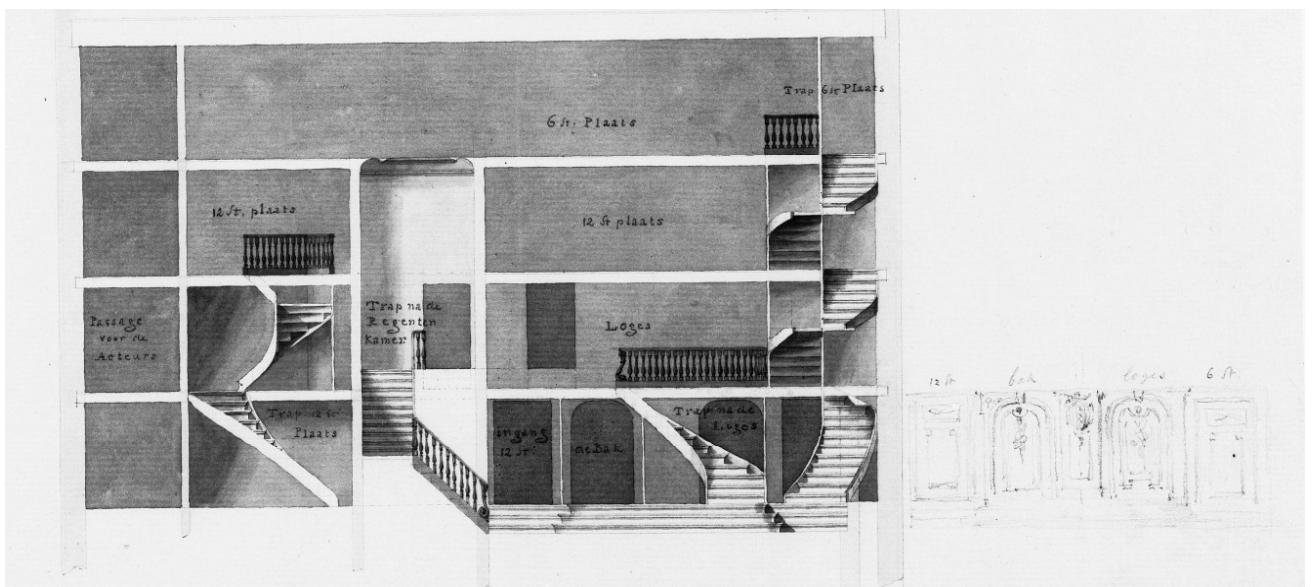
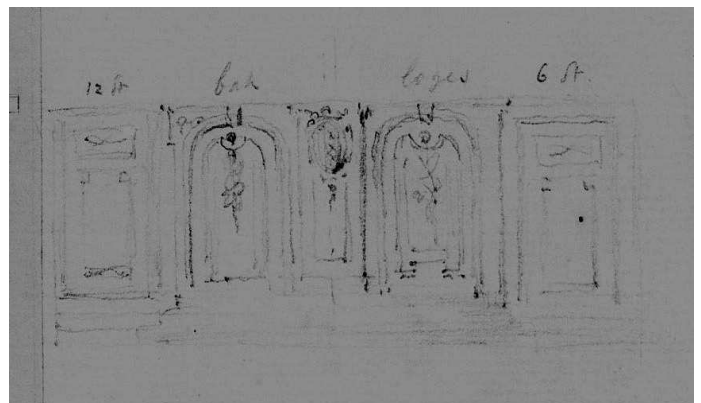
Afbeelding 6.70. A. van der Hart, ontwerp voor de schouwburgzaal in Amsterdam, 1770. [GAA]

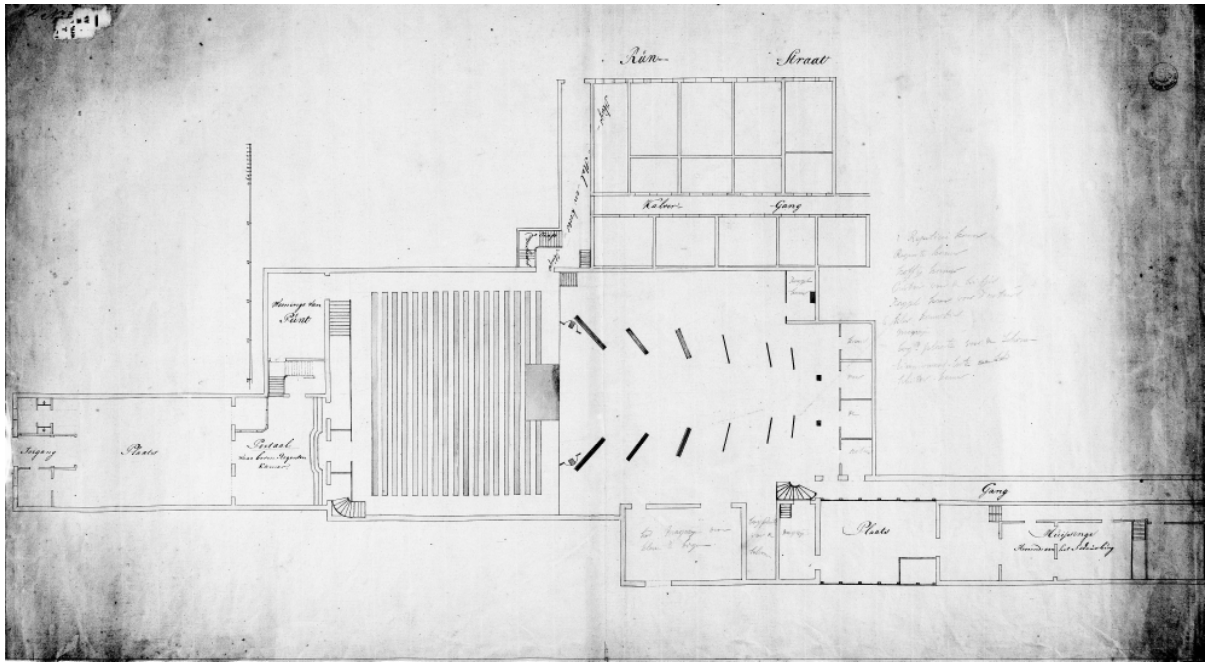

Afbeelding 6.71. A. van der Hart, varianten op de ontsluiting van de verschillende betaalklassen in de Amsterdamse schouwburg, 1770. [GAA]

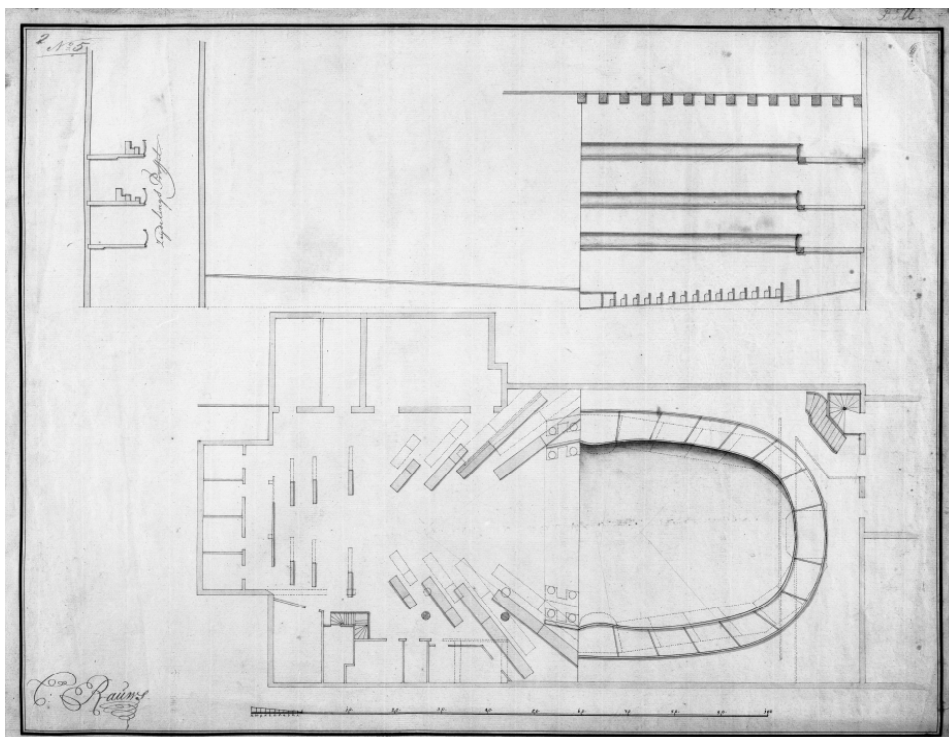
Afbeelding 6.72. A. van der Hart, doorsnede ter hoogte van de portalen met centraal de doorgang naar de bak en de trap naar de loges met aan weerszijden de trappen naar de 12- en 6 stuiversplaatsen, 1770. [GAA]

Detail: Schetsje van de portaaldeuren. In het houtsnijwerk komt duidelijk de hiërarchie van de betaalklassen naar voren.

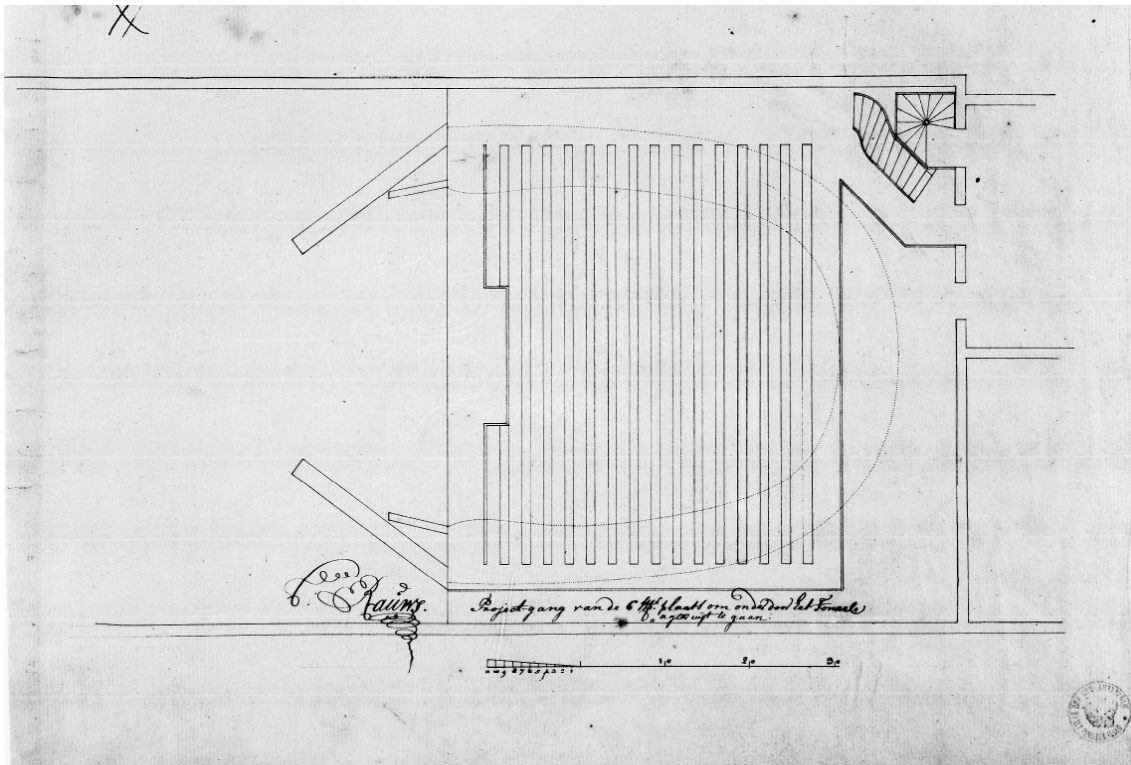

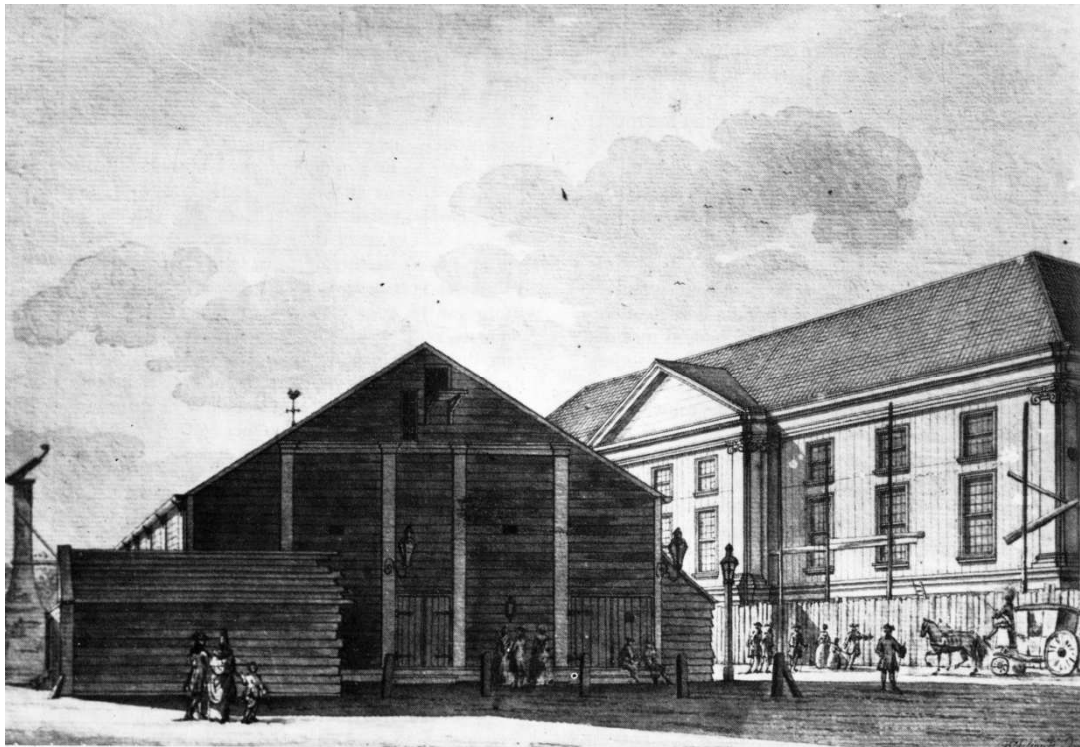
Afbeelding 6.73. C. Rauws (?), tekening van de schouwburg van Amsterdam met de mogelijkheden om een tweede ingang te krijgen, 1771. Aan de bovenzijde van deze tekening is de Runstraat te zien met de verbindingsgang die de mogelijkheid bood voor een tweede uitgang. Aan deze zijde van de zaal was een trap bedacht voor de bezoekers aan de twaalf- en zesstuurplaatsen. Deze werd alleen bij het verlaten van de schouwburg gebruikt. Rauws opteerde echter voor de mogelijkheid om de gang naar de Prinsengracht te gebruiken en daar een trap naar te voeren. [GAA]

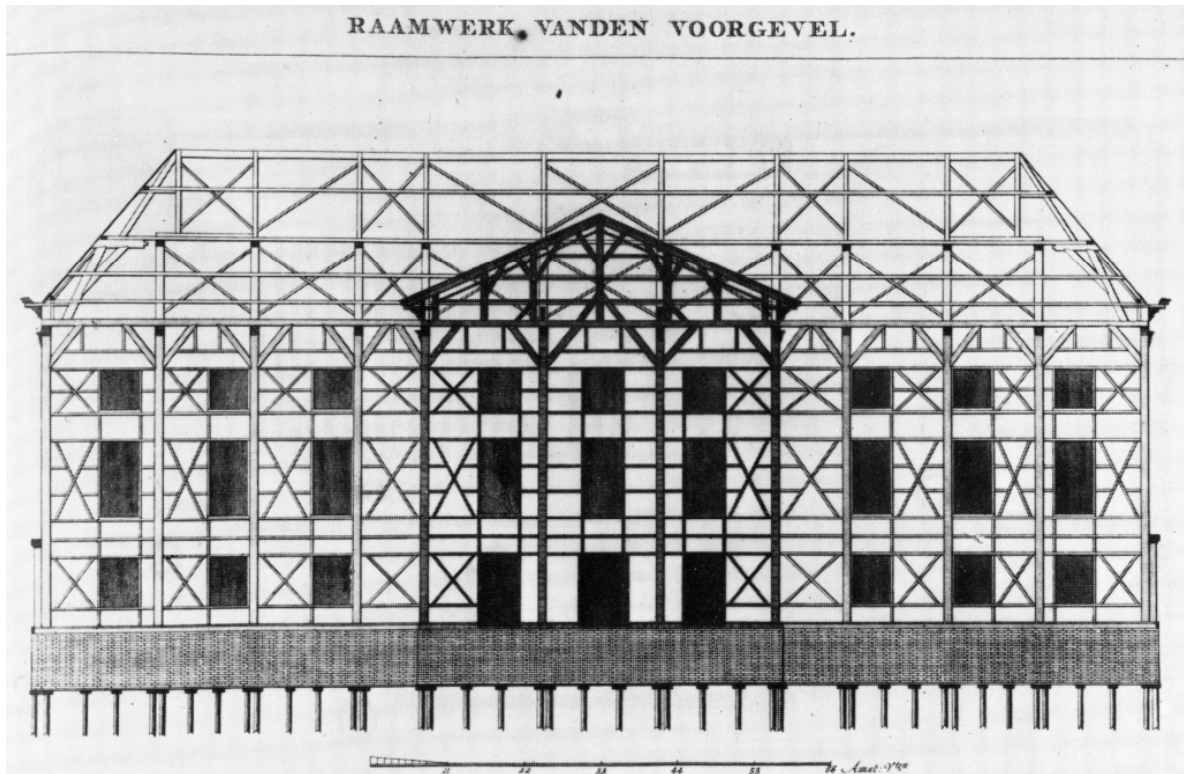
Afbeelding 6.74. C. Rauws, ontwerp voor de schouwburg van Amsterdam, 1770. Rauws plaatste de toneelboog in de middenas van het gebouw, zodat de bak een meer gelijkmatig aanzien kreeg en rondom de loges en galerijen overal evenveel loopruimte ontstond (vergelijk afb. 6.69 en 6.70). [GAA]

Afbeelding 6.75. C. Rauws, verbouwing van de zaal, waarbij de staanplaatsen achterin de bak weer terugkeerden, 1771. De tekening laat de 'projectgang van de 6 stuiersplaatsen om onder door het toneel agter uijt te gaan' zien, maar niet hoe de bezoekers onder het toneel van linksvoor naar rechtsachter werden geleid. [GAA]

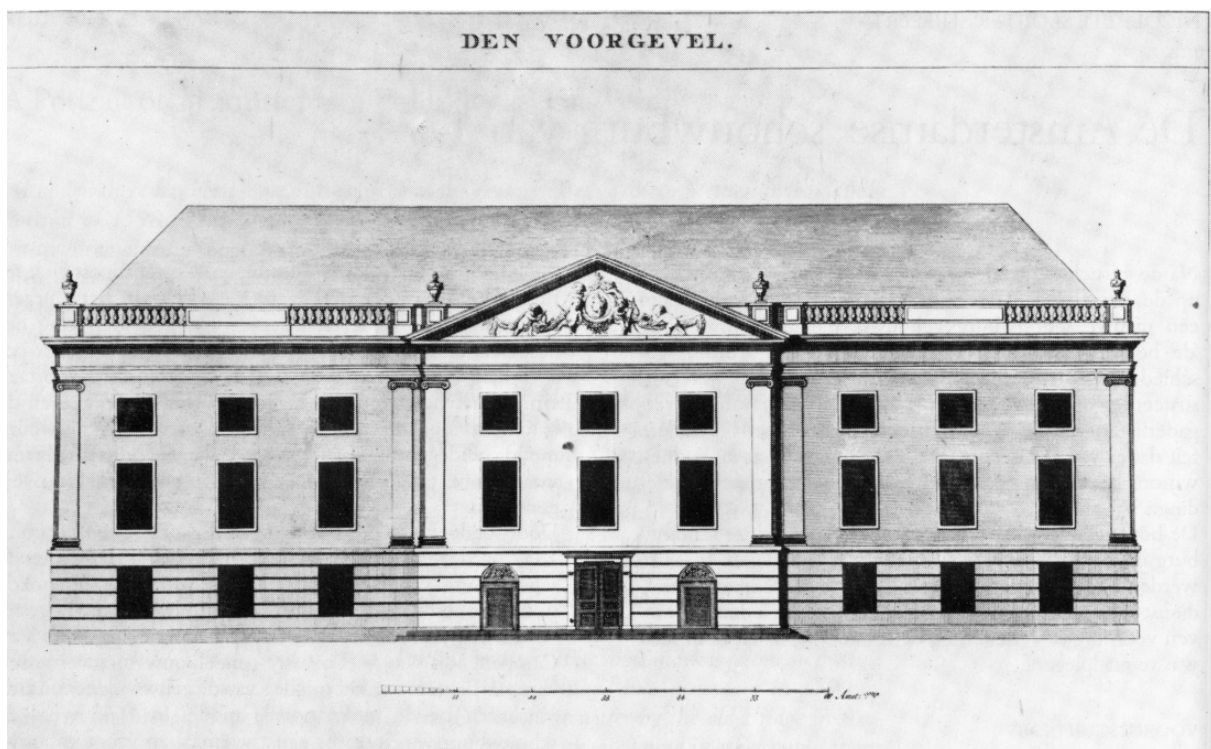

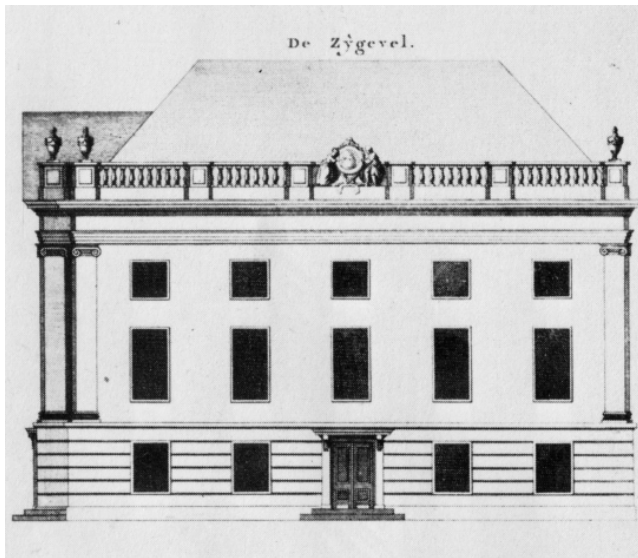
Afbeelding 6.76. De nieuwe schouwburg van Amsterdam op het Leidse plein in aanbouw, 1774. Voor de nieuwe schouwburg staat de tijdelijke schouwburg. [GAA]

Afbeelding 6.77. Naar J.E. de Witte, houtskelet van de nieuwe schouwburg van Amsterdam, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 23]

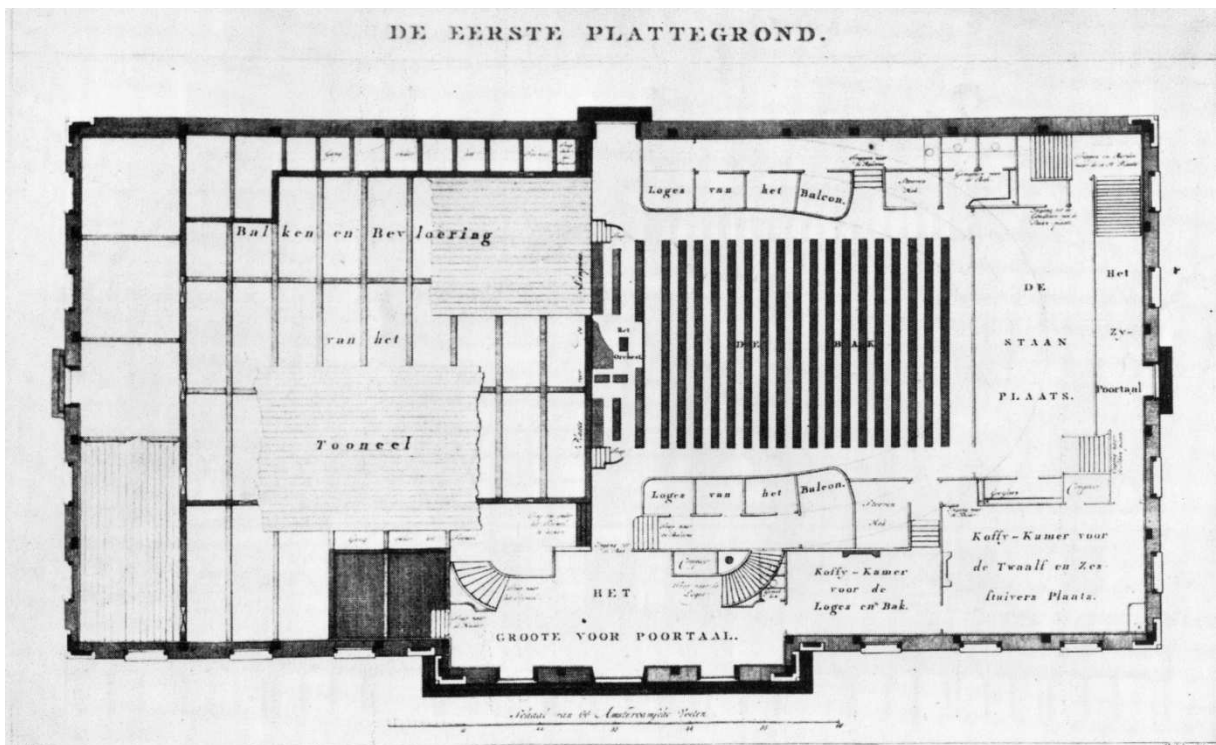
Afbeelding 6.78. Naar J.E. de Witte, voorgevel van de nieuwe schouwburg van Amsterdam, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 22]

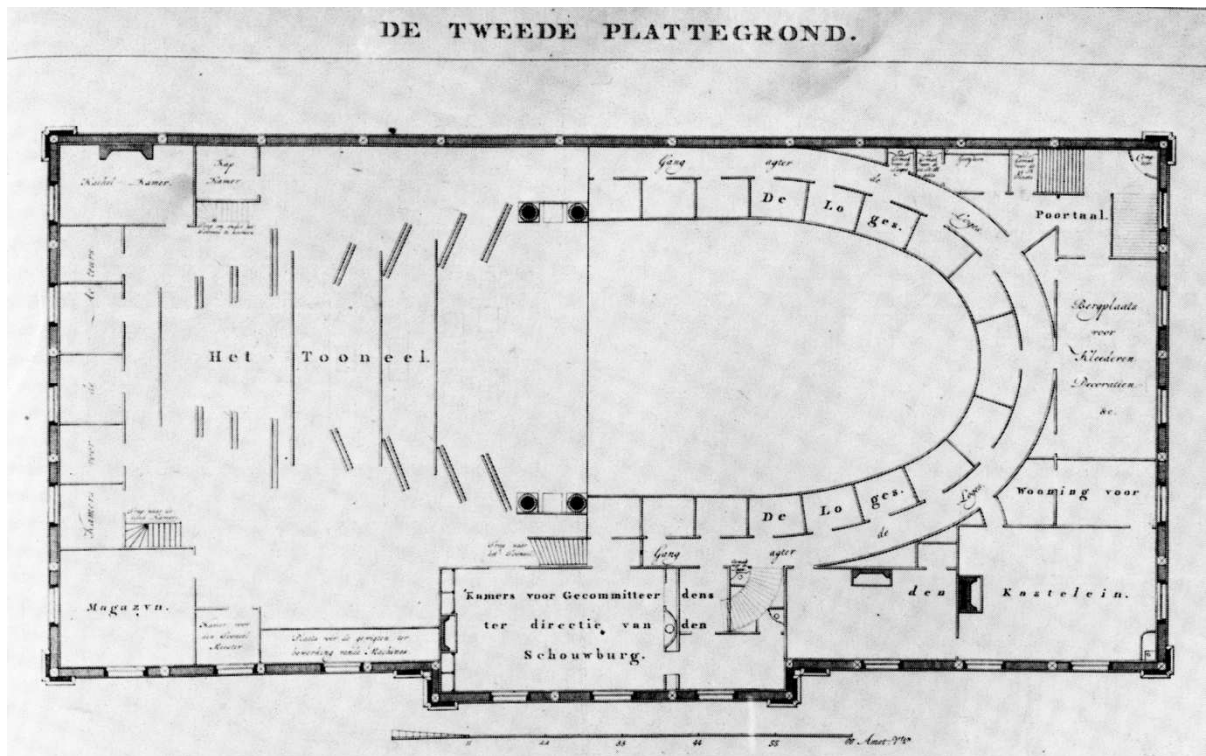

Afbeelding 6.79. Naar J.E. de Witte, zijgevel van de nieuwe schouwburg van Amsterdam, detail, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 29]

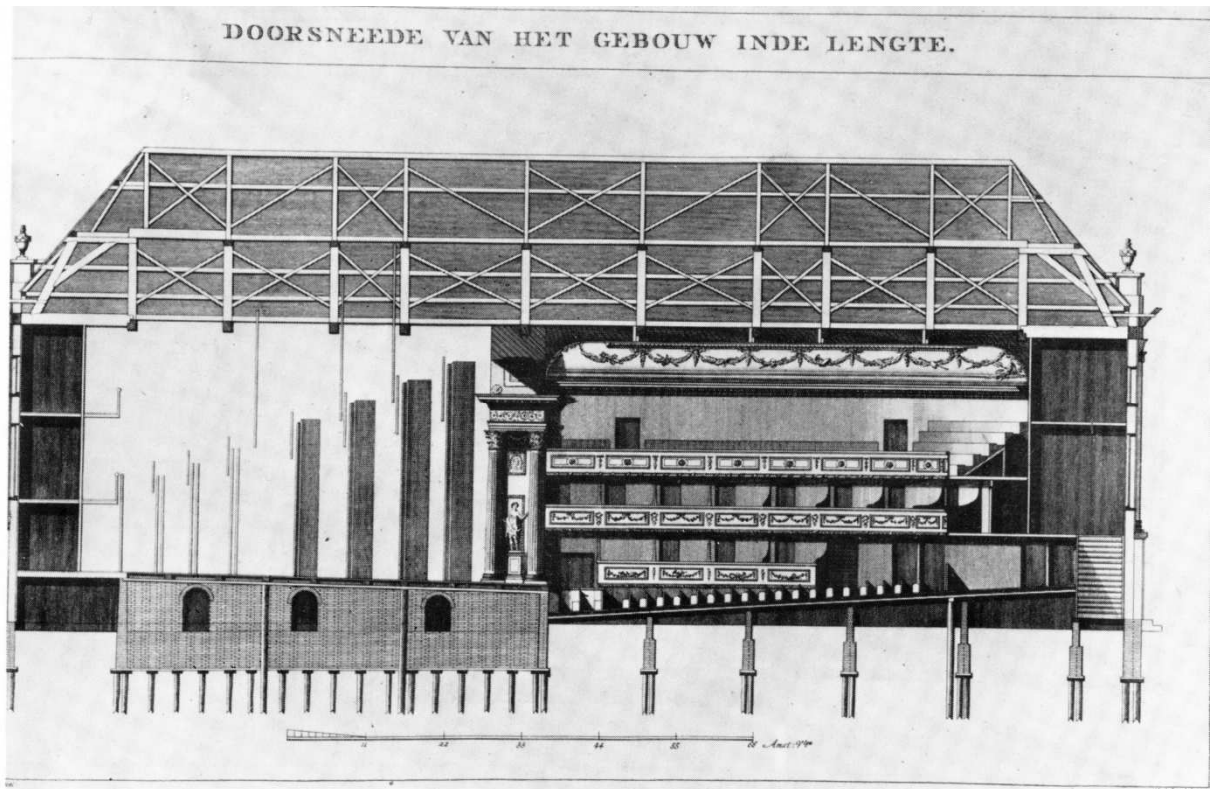
Afbeelding 6.80. Naar J.E. de Witte, plattegrond van de begane grond van de nieuwe schouwburg van Amsterdam, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 24]

Afbeelding 6.81. Naar J.E. de Witte, plattegrond van de eerste verdieping van de nieuwe schouwborg van Amsterdam, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 25]

Afbeelding 6.82. Naar J.E. de Witte, doorsnede van de nieuwe schouwborg van Amsterdam, 1774. [GAA, scan Sluijter-Seijfert 1976, p. 26]

G.H. Medema 2008

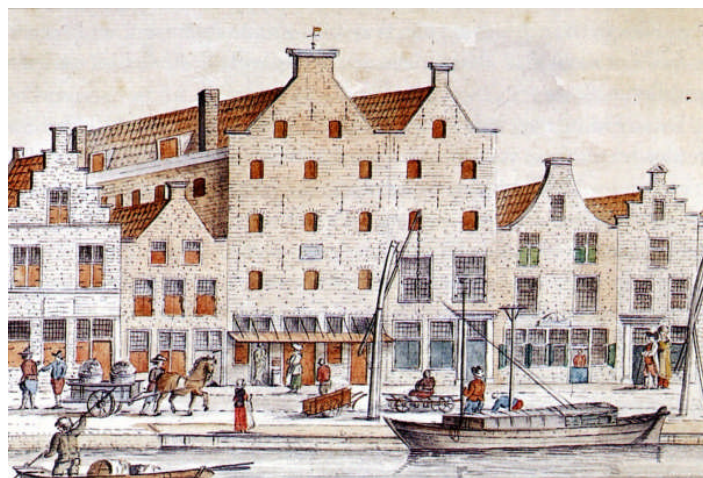
'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

Afb Hoofdstuk 7 (7.1-7.27)

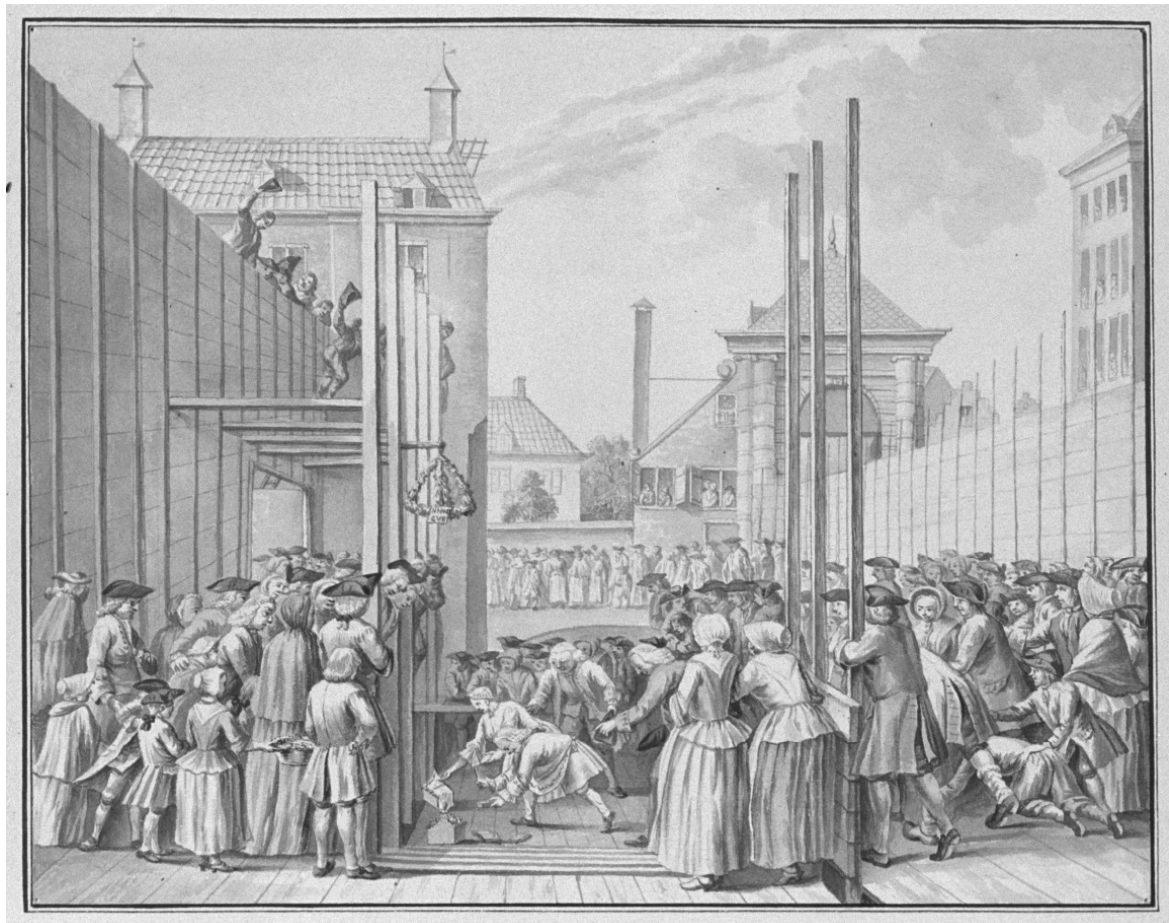

Afbeelding 7.1. Het Lutherse diaconiehuis in Amsterdam, ca. 1770 [GAA]

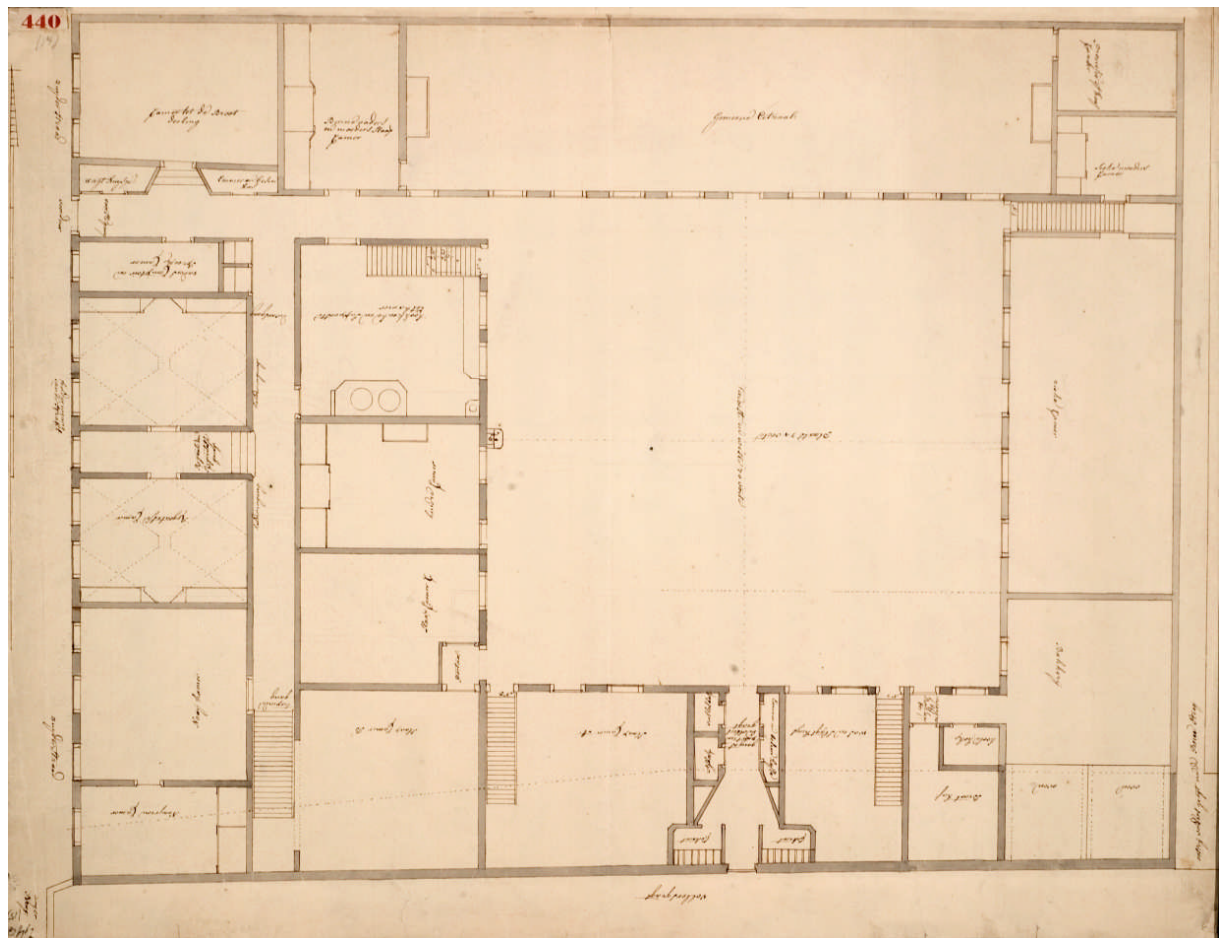
Afbeelding 7.2. C. de Kruijff, het Maagdenhuis aan het Spui in Amsterdam, 1825. [GAA]

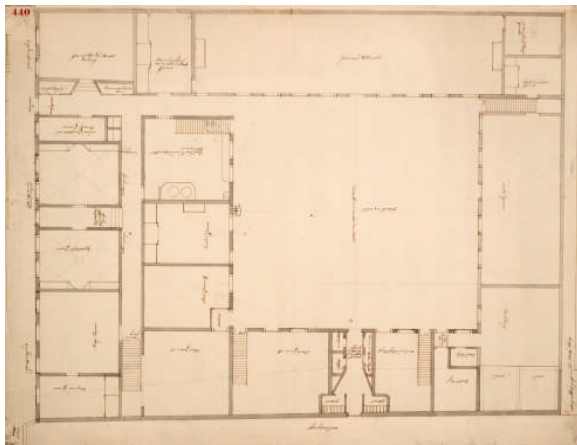
Afbeelding 7.3. J. Timmermans, graanmagazijn aan de Oude Rijn, 1787. [Scan Van Maanen 2003, p. 119]

Afbeelding 7.4. De eerste steenlegging van de nieuwe vleugel van het Rotterdamse weeshuis, 1761. Op de achtergrond de Goudse poort. [GAR CD 95-40]

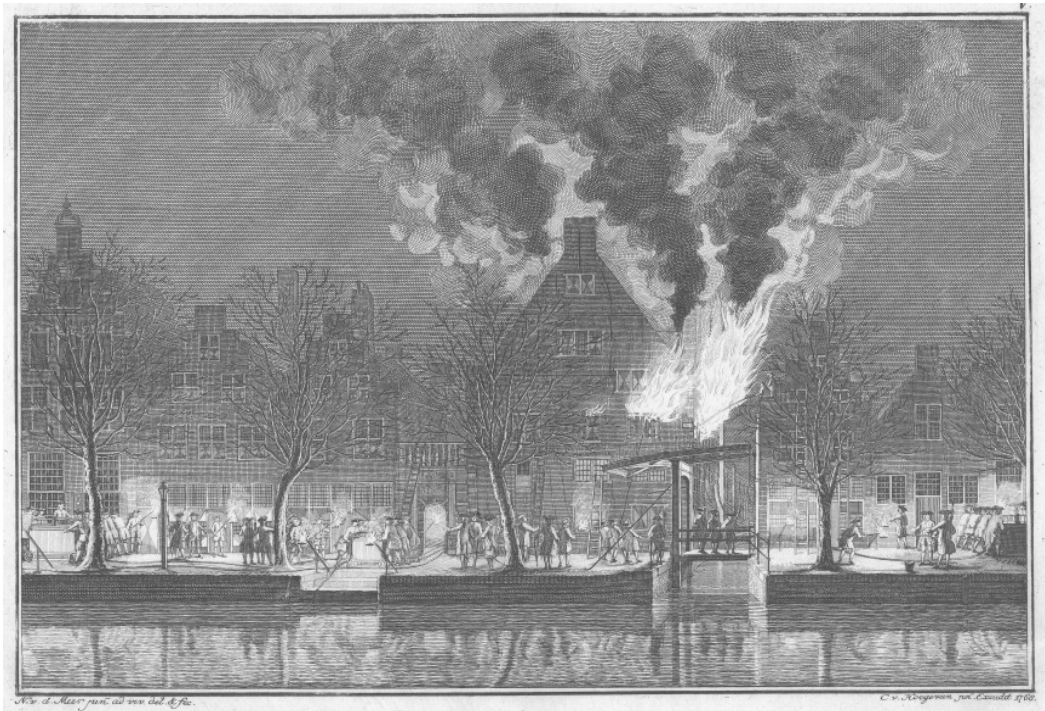

Afbeelding 7.5. I. Roussel, plattegrond van het Zuider- of oude diaconiehuis in Haarlem aan de Zuiderstraat en Voldersgracht, ca. 1762/63.

Volgens het opschrift:

- Zuiderstraat: A
- Voldergracht: B
- Regentenkamers: 1
- Kantoor binnenvader: 2
- Broodbedelingskamer: 3
- Slaapkamer binnenvader en -moeder: 4
- Eetzaal: 5
- Kaaskamer: 6
- Ziekenmoeder: 7
- Ziekenzaal: 8
- Bakkerij: 9
- Brandstofopslag: 10
- Was- en slachthuis: 11
- Ingang Voldersgracht en secreten: 12
- Slaapkamer: 13
- Kinderkamer: 14
- Kookkeuken en eetzaal suppoosten: 15
- Naaimoeder: 16
- Naaikamer: 17

Afbeelding 7.6. N. van der Meer, Brand in het Burgerweeshuis in Leiden op 28 april 1768. [RAL]

Afbeelding 7.7. Voorgevel van de in 1774 vernieuwde vleugel van het weeshuis aan de binnenplaats. Dit vormde ook de toegang tot de achtergelegen regentenvertrekken. Rondom het centrale venster op de eerste verdieping zijn de familiewapens aangebracht van de instellingsregenten. [Foto auteur]

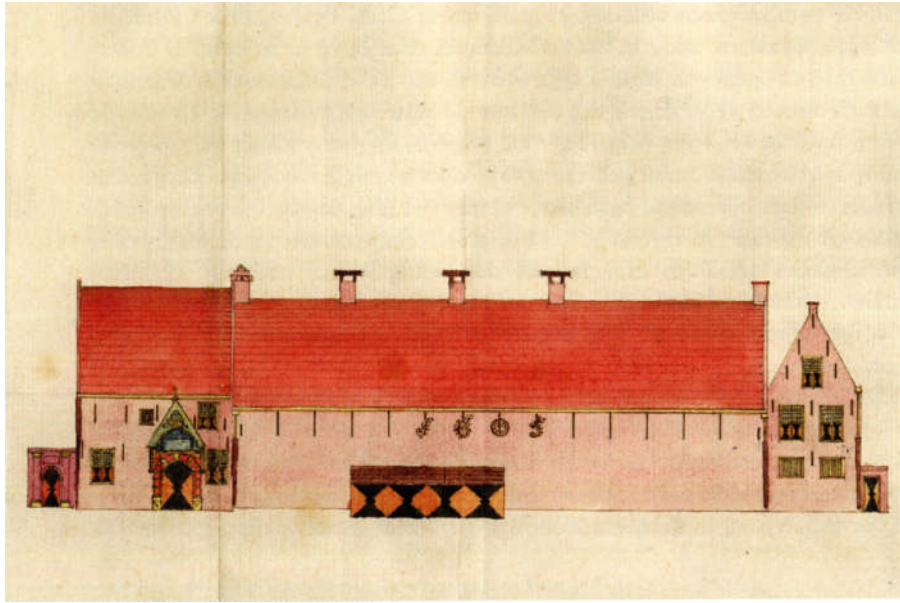

Afbeelding 7.8. M. van Berendregt, plattegrond van de begane grond van het weeshuis van Leiden en de bijbehorende huizen, 1781. De in 1774 vernieuwde vleugel is zichtbaar aan de bovenzijde, zie detail. [RAL 1003384]

Volgens de notities op deze tekening:

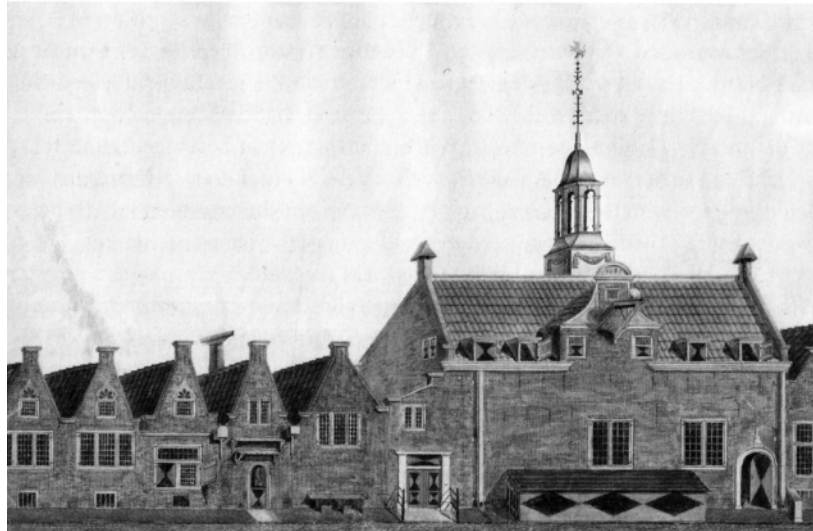
- Oude Rijn: A
- Toegang vanaf de Oude Rijn: B
- Meisjesplaats: C
- Kelders: 1
- Bijkeuken: 2
- Keuken: 3
- Kamer van de binnenvader: 4
- Regentessenkamer: 5
- Spoelkeuken: 6
- Hoofdingang vanaf de binnen- of jongensplaats: 7
- Meisjesetkamer: 8

Afbeelding 7.9. S. van der Wielen, het weeshuis van Schiedam voor de verbouwing, 1770. Rutger van Bol'es renoveerde eerst een vleugel om daarna opdracht te krijgen het gehele gebouw te vernieuwen. Dit kwam de eenheid in de gevels niet ten goede. [GAS, scan Van der Vlis 2005, p. 58]

Afbeelding 7.10. De gevel van het weeshuis na de verbouwing van 1778. [Scan Van der Vlis 2005, p. 146]

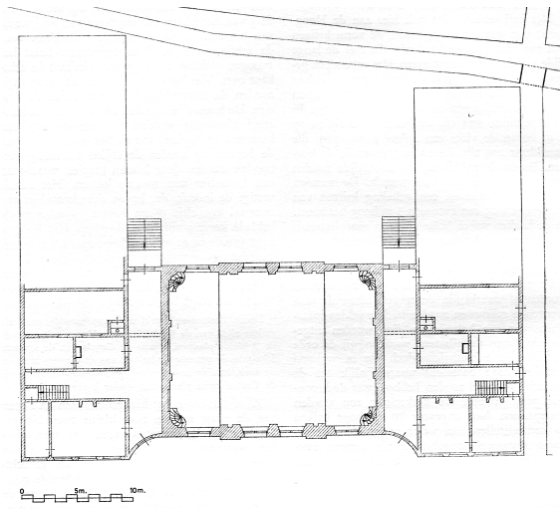

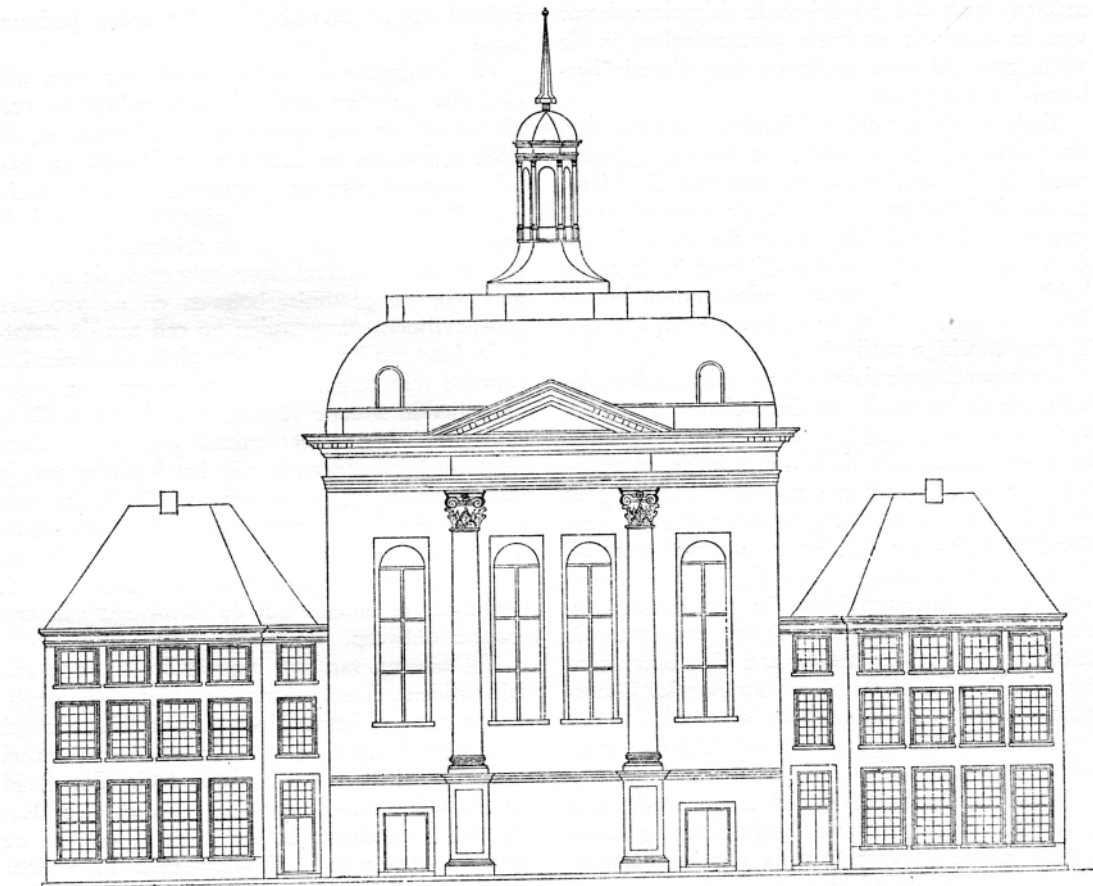
Afbeelding 7.11. S. van der Wielen, het Sint Jacobsgasthuis, 1770. [GAS, scan Van der Vlis 2005, p. 25]

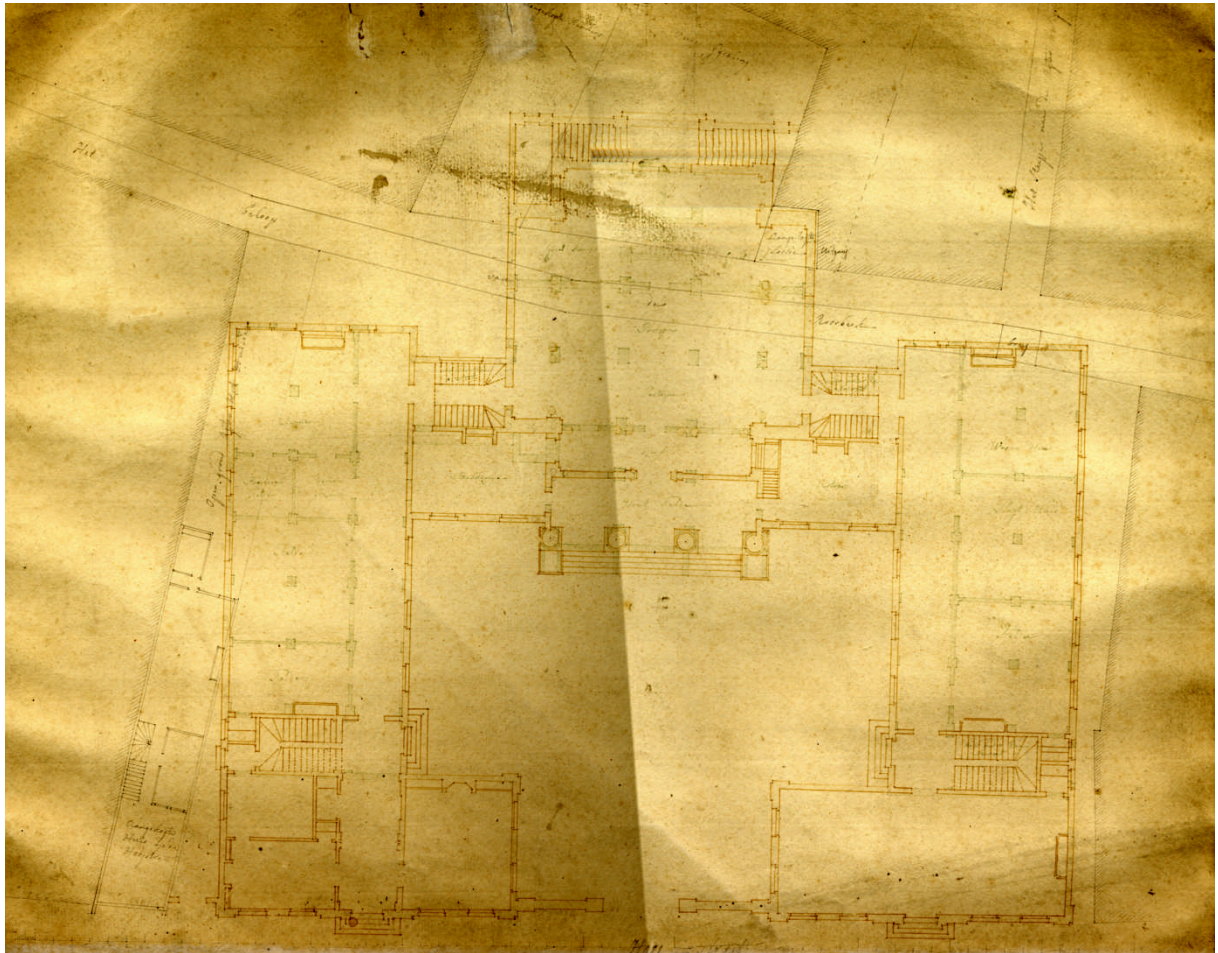

Afbeelding 7.12. R. van Bol'es (toegeschreven), ontwerp voor een nieuw Sint Jacobsgasthuis en gasthuiskerk, ca. 1784. [GAS]

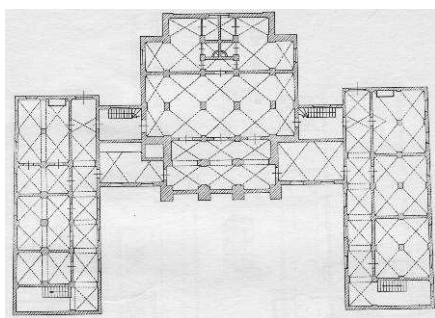

Afbeelding 7.13a-b. H.J. Zantkuijl, reconstructie van het eerste project van G. Giudici op basis van de bewaarde bestekken. [Scan Meischke 1960, kol. 27-30]

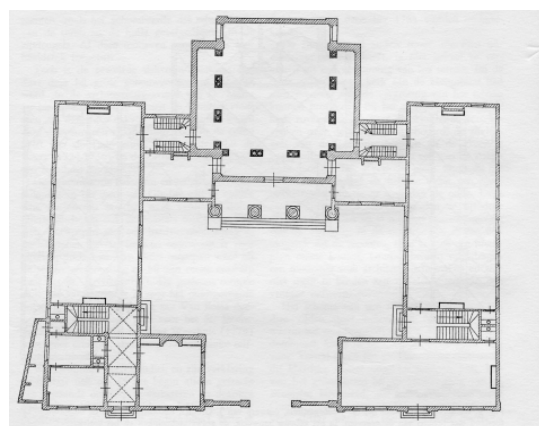

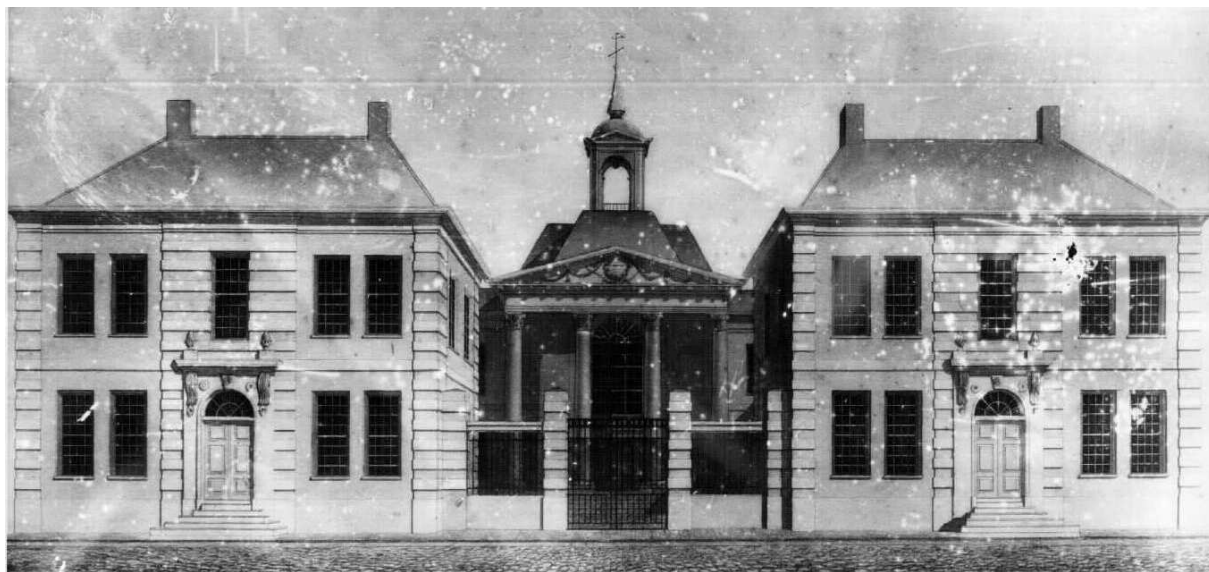
Afbeelding 7.14a-c. G. Giudici, plattegrond voor het nieuwe Sint Jacobsgasthuis in Schiedam, 1785. In bruine inkt is de begane grond verdieping aangegeven. In potlood is de indeling van de kelder zichtbaar met daarbij de vermelding van het gebruik van de ruimtes daar. [GAS Archief Jacobsgasthuis 199, Meischke 1960]

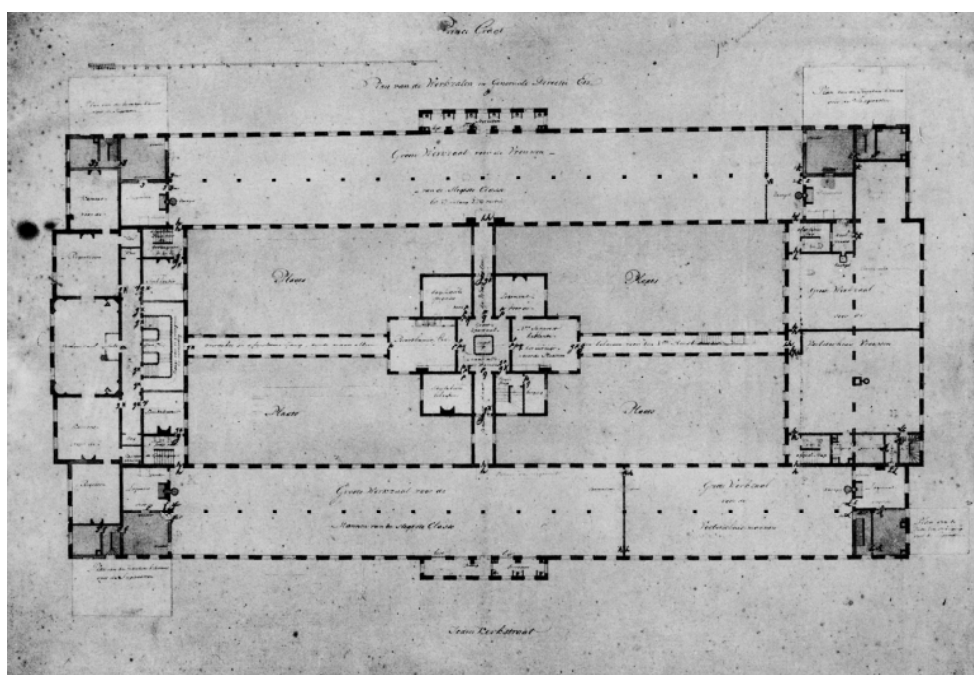
Kelder: 1
 Provisiekelder: 2
 Keuken: 3
 Bakkerij: 4
 Portiek: 5
 Gijzelkamer: 6
 Bergplaats turf: 7
 Bergplaats hout: 8
 Washuis: 9
 Slachthuis: 10

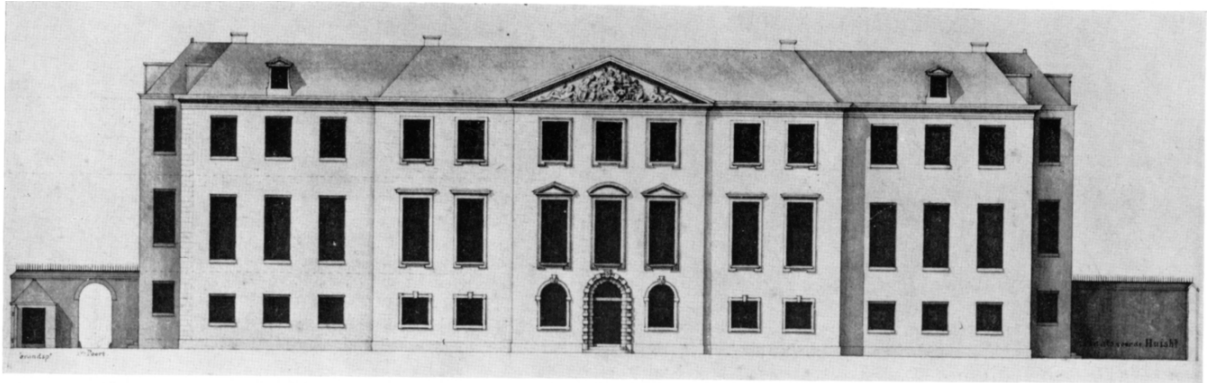
Regentenvertrek: 11
 Huis binnenvader: 12
 Slaapzaal mannen: 13
 Consistorie: 14
 Kerkruijnte: 15
 Slaapzaal vrouwen: 16

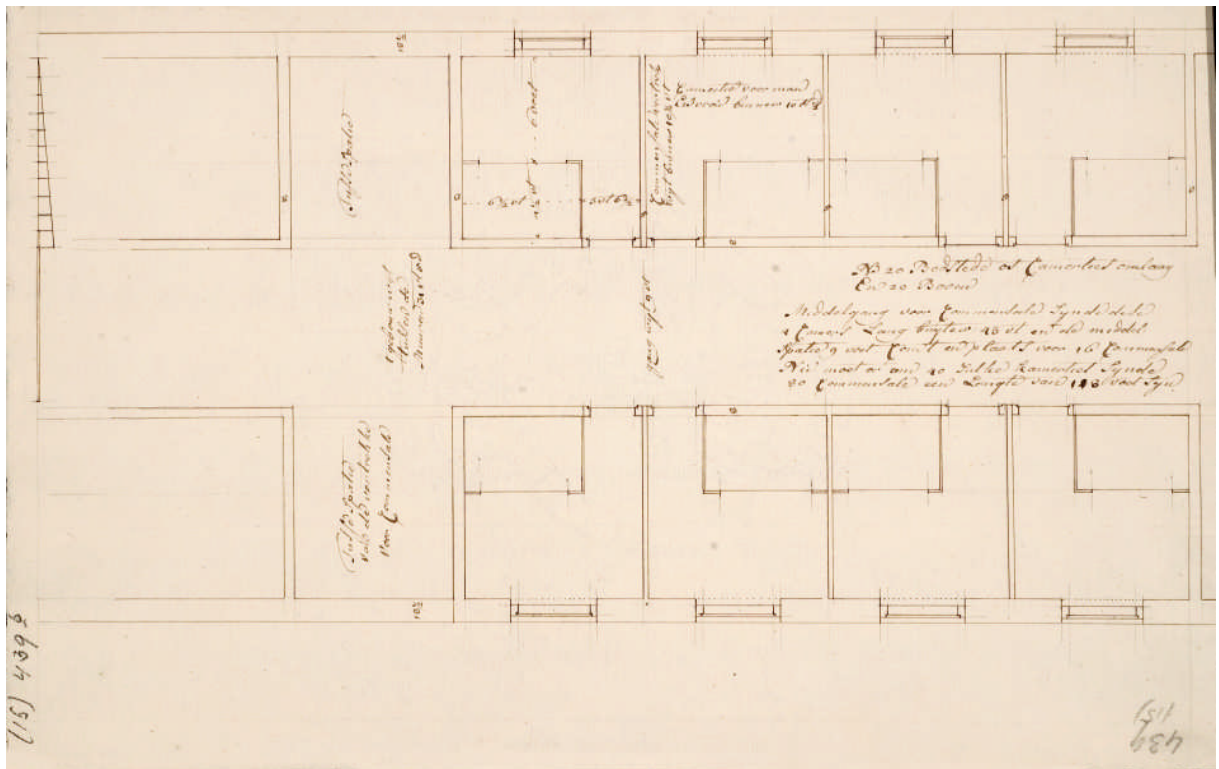
Afbeelding 7.15. Anoniem, tekening van het Sint Jacobsgasthuis zoals dat na 1785 naar ontwerp van Giovanni Giudici is gebouwd. [GAS]

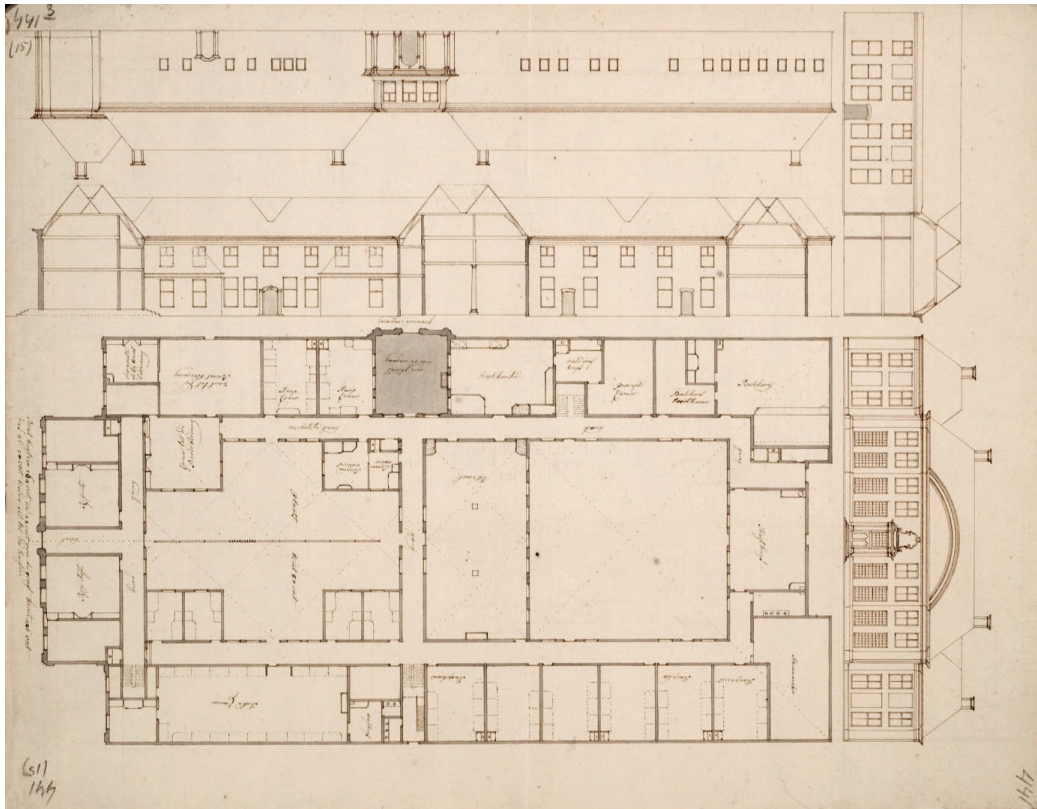
Afbeelding 7.16. A. van der Hart, plattegrond hoofdverdieping Nieuwe Werkhuis, 1779. [GAA, Scan Van Swigchem 1965, afb. 10]

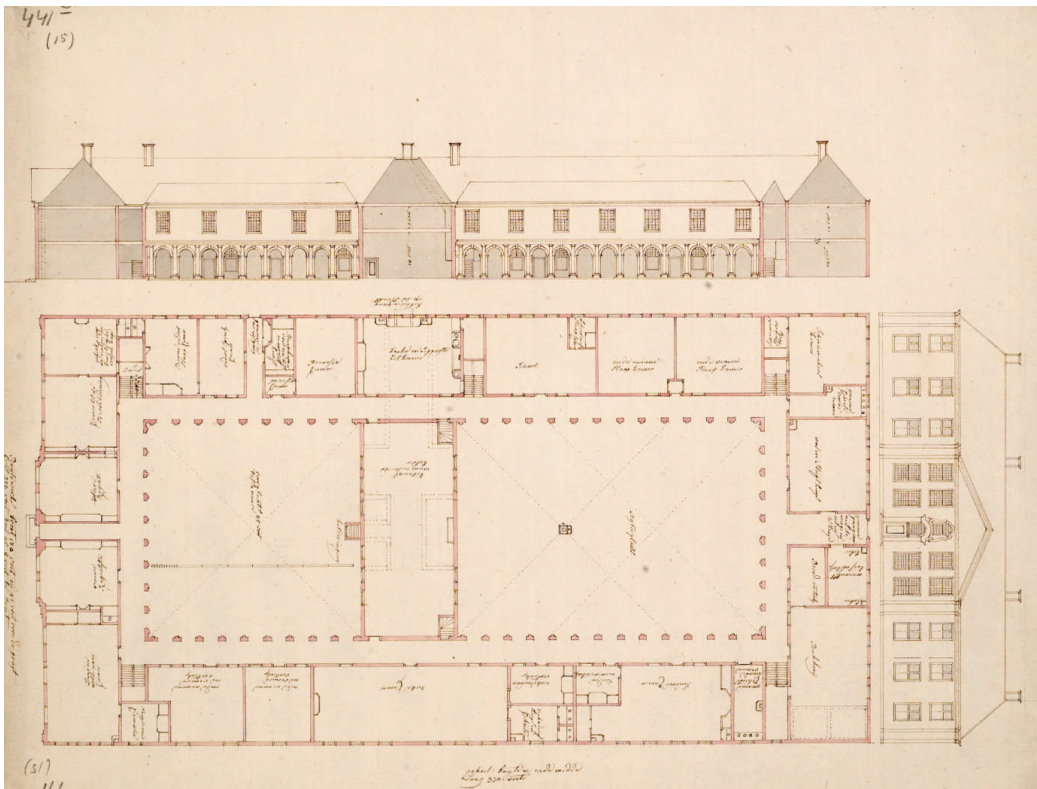
7.17. A. van der Hart, voorgevel Nieuwe Werkhuis in Amsterdam, 1779. [GAA, scan Van Swigchem 1965, afb. 8]

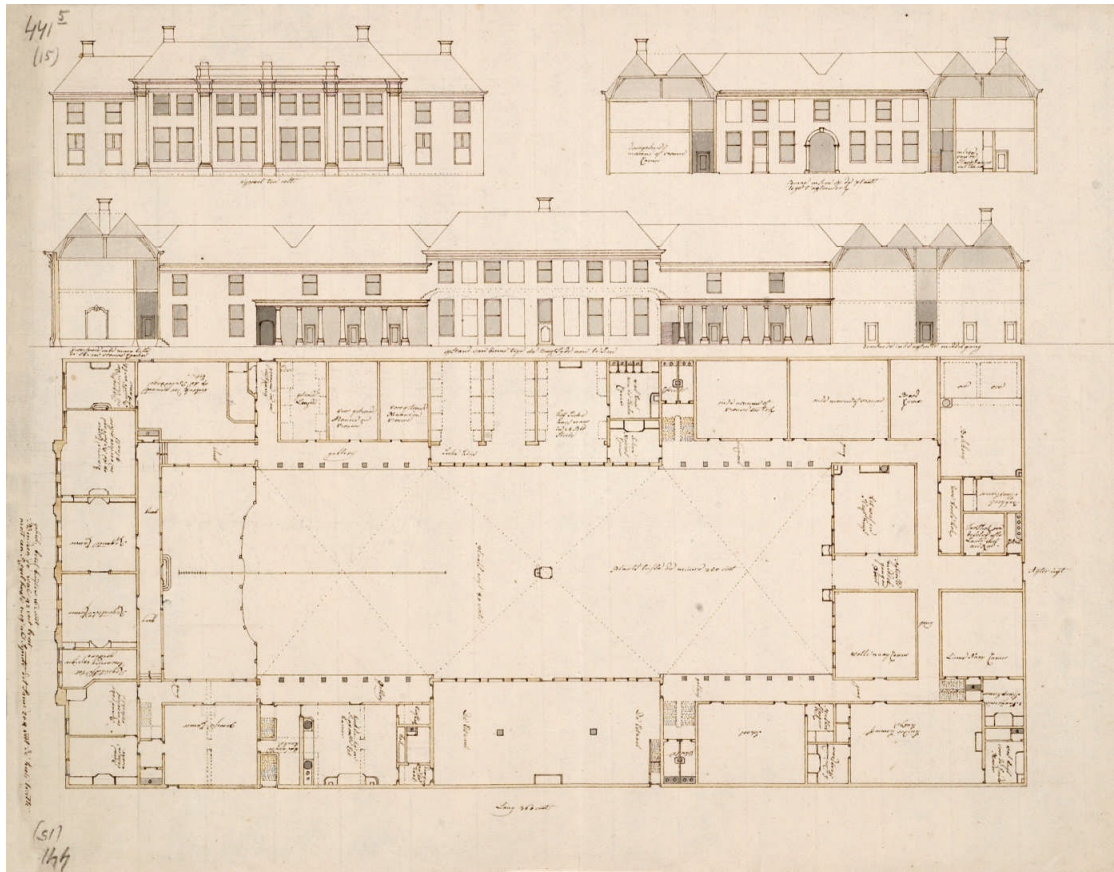
7.18. I. Roussel, berekening van de benodigde omvang voor de kamers voor tachtig commensalen, ca. 1763. 'Middelgang voor commensale zijnde dese 4 camers lang buyten 43 vt en de middel spatie (bedoeld wordt A) 9 voet. Comt er plaats voor 16 commensale (per kamer een echtpaar). Nu moet er om 40 sulke kamerties, zijnde 80 commensale, een lengte van 118 vt sijn.' Hierbij wordt uitgegaan van een verdieping. [GAH]

Afbeelding 7.19. I. Roussel, studietekening voor een nieuw diaconiehuis in Haarlem, ca 1763. [GAH]

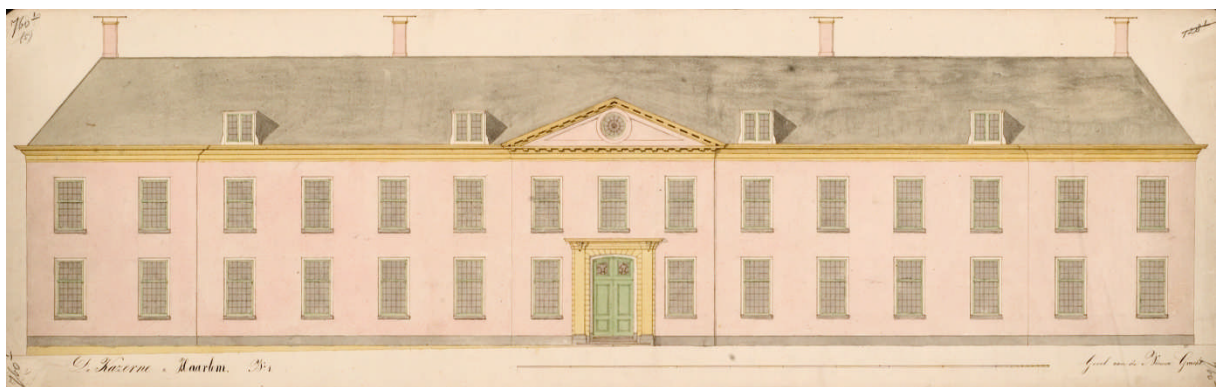
Afbeelding 7.20. I. Roussel, studietekening voor een nieuw diaconiehuis in Haarlem, ca 1763. [GAH]

Afbeelding 7.21. I. Roussel, studietekening voor een nieuw diaconiehuis in Haarlem, ca 1763. [GAH]

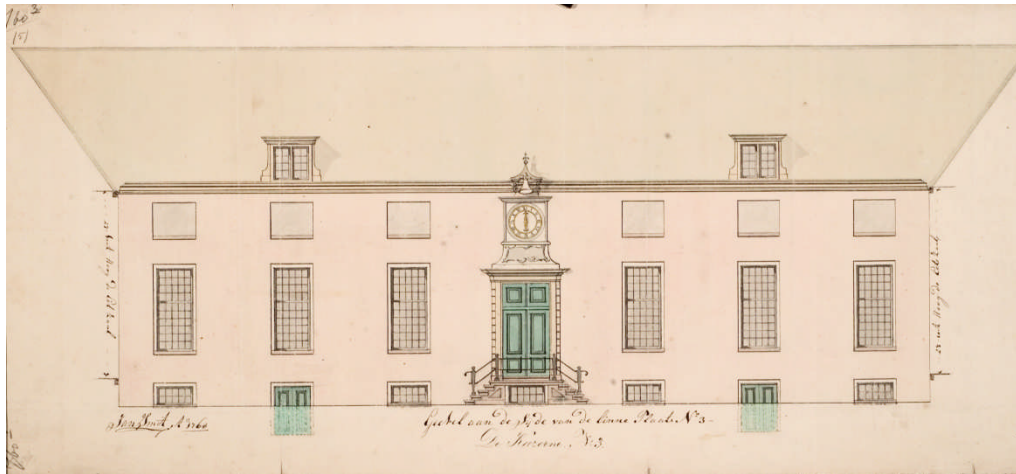
Afbeelding 7.22a-b. W. van Noorde, de sloop van de huizen aan de Ossenmarkt en de Ossenmarkt na de sloop, 1768. [GAH]

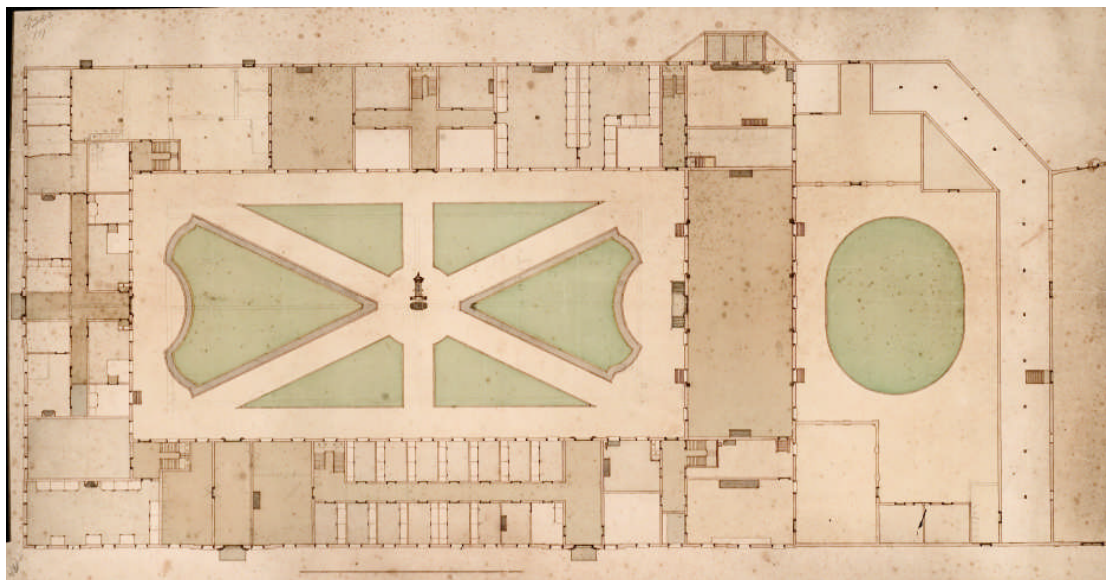
Afbeelding 7.23. J. Smit, voorgevel van het nieuwe diaconiehuus in Haarlem aan de Koudenhoorn, 1768. Het onderschrift vermeldt dat dit de gevel is aan de Nieuwe Gracht, maar dat is onjuist. Het ontwerp van die gevel is niet bewaard, maar het vormde als het ware een verdubbeling van de voorgevel. Dit betekende ook dat aan die zijde twee frontons werden aangebracht. [GAH]

Afbeelding 7.24. J. Smit, zijgevel van het nieuwe diaconiehuus in Haarlem, 1768. [GAH]

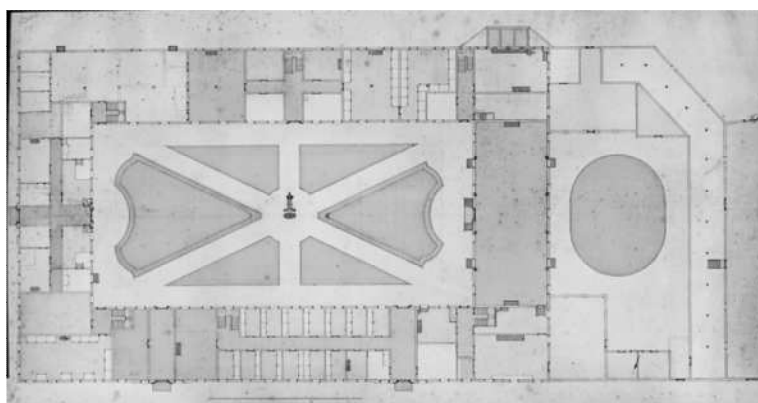

Afbeelding 7.25. J. Smit, de gevel van de grote eetzaal aan de binnen plaats., 1768. Alleen onder deze vleugel was een kelder. [GAH]

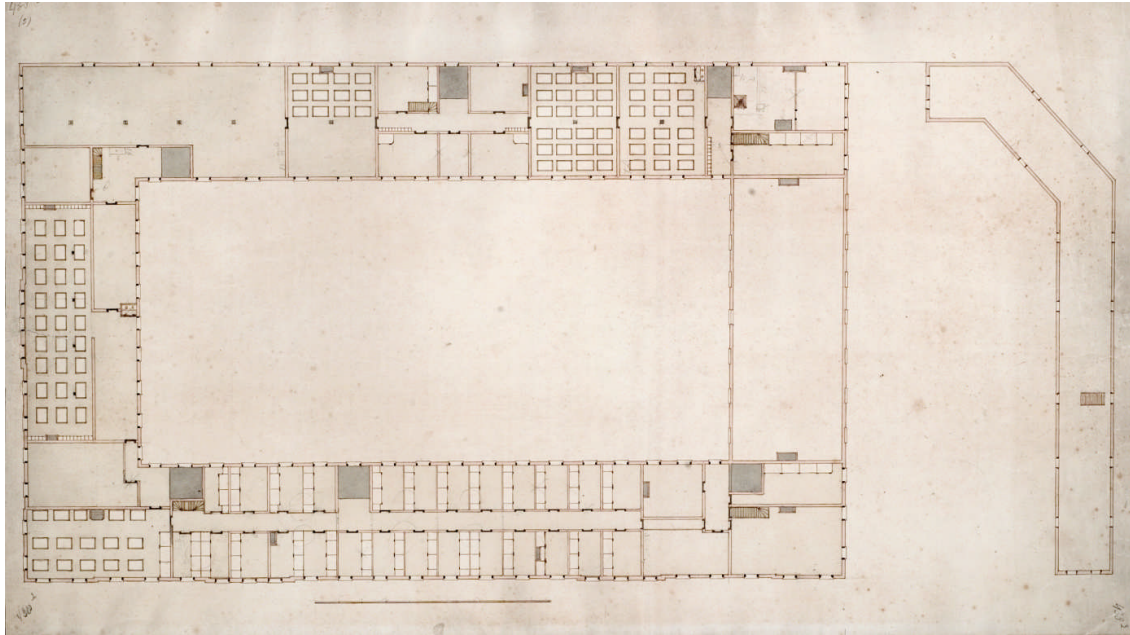

Afbeelding 7.26. J. Smit, de plattegrond van de begane grond, 1768. Achter het diaconiehuus lagen de opslagruimtes voor graan en turf, afgescheiden van het instellingsgebouw. [GAH]

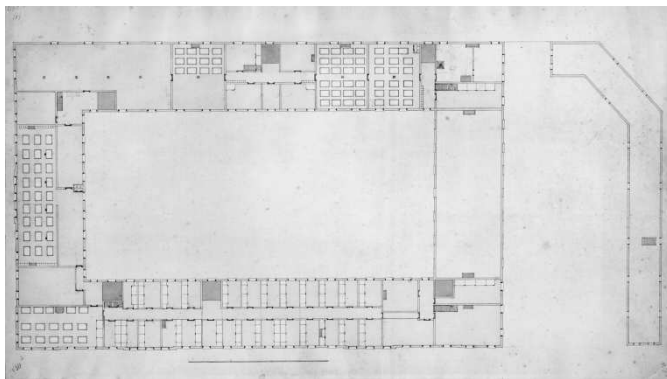

Er is geen toelichting op deze plattegrond bewaard, zodat de functies van de afzonderlijke ruimtes slechts bij benadering kunnen worden aangeduid:

- Nieuwe Gracht: A
- Koudenhoorn/Spaarne: B
- Regentenvertrekken: 1
- Ziekenzalen (?): 2
- Slaapzalen: 3
- Eetzaal: 4
- Werkruimten (?): 5
- Opslagruimten: 6
- Keukens (?): 7

Afbeelding 7.27. J. Smit, de plattegrond van de verdieping, 1768. De eetzaal was anderhalve verdieping hoog en daarom zijn in die vleugel op de verdieping geen slaap- of werkvertrekken. [GAH]

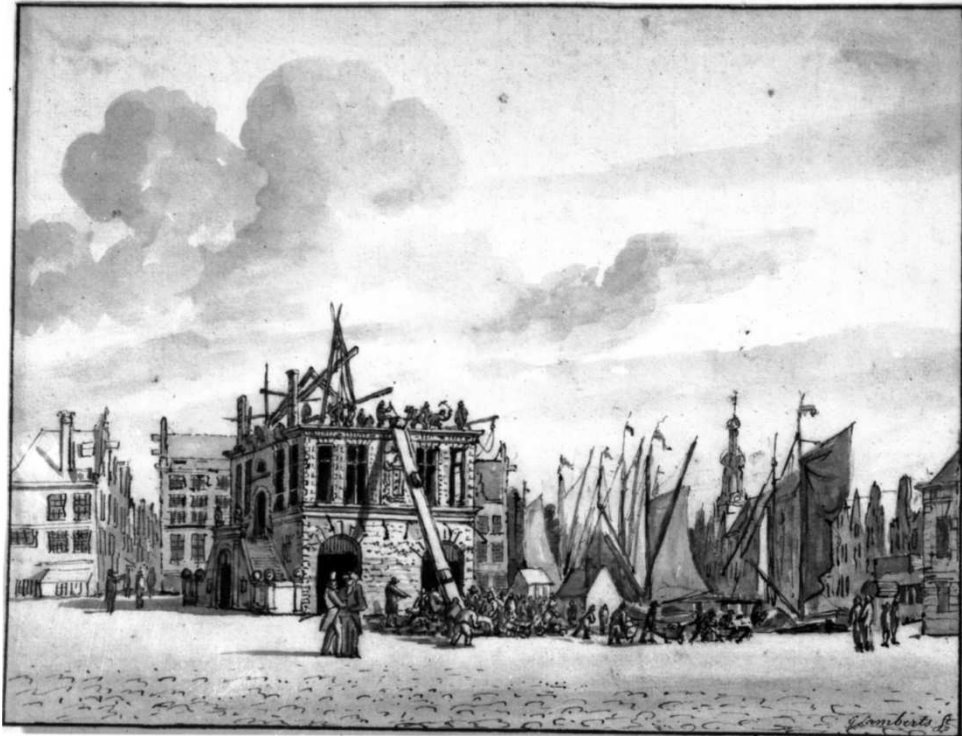
Er is geen toelichting op deze plattegrond bewaard, zodat de functies van de afzonderlijke ruimtes slechts bij benadering kunnen worden aangeduid:

- Slaapzalen: 1
- Werkruimten (?): 2
- Opslagruimten: 3

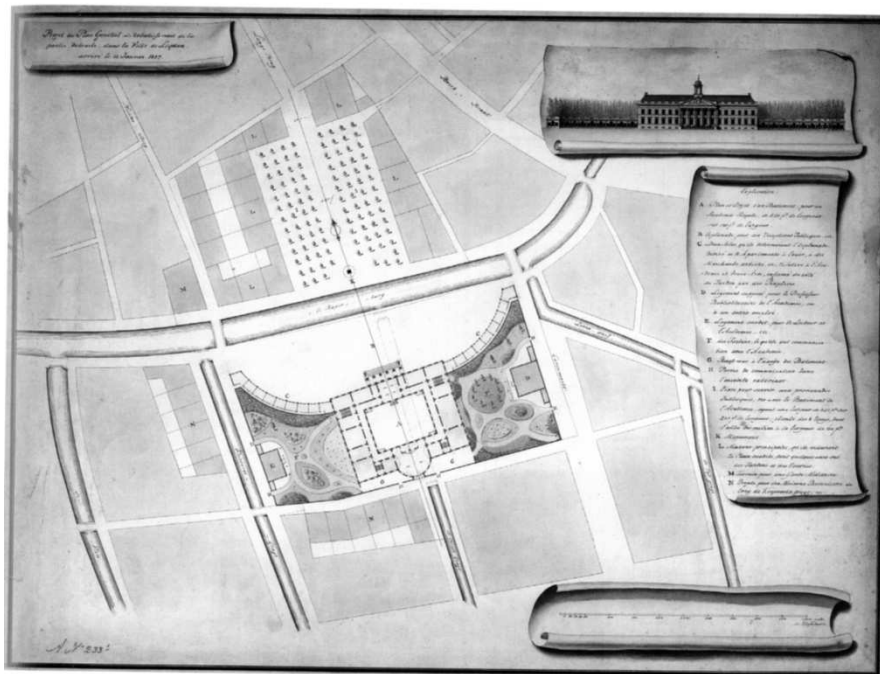
G.H. Medema 2008

'In zo goede order als in eenige stad in Holland'
Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw

Afb Hoofdstuk 8 (8.1-8.3)

Afbeelding 8.1. De afbraak van de Waag op de Dam in Amsterdam in 1808. [Scan Starkenburg 2005/2006, p. 315]

Afbeelding 8.2. A. van der Hart, project voor het opbouwen van de omgeving van de Steenschuur na de buskruitram্প van Leiden, 1807. [Scan Heijenbrok 2005/2006, p.224]

Afbeelding 8.3. G. Lamberts, de ingezakte huizen op de hoek van de Leidse straat en het Leidse plein in Amsterdam, 1806. [GAA]